Sociologie
Antropologie

Amia Lieblich, Rivka Tuval-Mashiach,
Tamar Zilber

CERCETAREA NARATIVĂ

Citire, analiză şi interpretare

Collegium
POLIROM

Sociologie
Antropologie

Amia Lieblich, Rivka Tuval-Mashiach,
Tamar Zilber

CERCETAREA NARATIVĂ

Citire, analiză şi interpretare

Conceptele de *cercetare narativă* şi *interviu de tip povestea vieţii* au devenit, în ultimii ani, comune în ştiinţele sociale, fiind folosite în teorie, cercetare şi practică în discipline foarte variate. Pe baza unui nou model de clasificare a tipurilor de lectură, autoarele prezintă cele mai eficiente metode de interpretare a materialelor de tip povestea vieţii, precum şi două exemple de texte ale căror formă şi conţinut sunt analizate din punct de vedere holist şi categorial. Rezultatul e o introducere cuprinzătoare în tehnicile de lucru specifice acestui gen de abordare calitativă, utilă în egală măsură cercetătorilor şi studenţilor din domeniile sociologiei, antropologiei, psihologiei şi psihoterapiei.

Un nou model de clasificare a abordărilor citirii, analizei şi interpretării • Exemple de poveşti ale vieţii • Abordarea holistă a conţinutului • Analiza holistă a formei • Perspectiva categoriilor de conţinut • Analiza categoriilor formei • Discuţie: opţiuni şi evaluări în cercetarea narativă

Collegium

ISBN 973-46-0414-7
978-973-46-0414-2
9789734604142

Editura POLIROM
www.polirom.ro

Seria *Collegium. Sociologie. Antropologie* este coordonată de Elisabeta Stănciulescu.

Amia Lieblich, Rivka Tuval-Mashiach, Tamar Zilber, *Narrative Research: Reading, Analysis, and Interpretation*, SAGE PUBLICATIONS, INC., 1998

Copyright © 1998 by Sage Publications, Inc.

Cercetarea narativă. Citire, analiză şi interpretare a fost iniţial publicată în limba engleză de Sage Publications, Inc., SUA, Londra şi New Delhi. Această traducere este publicată prin înţelegere cu Sage Publications, Inc.

© 2006 by Editura POLIROM, pentru prezenta traducere

www.polirom.ro

Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4, P.O. BOX 266, 700506
Bucureşti, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33, O.P. 37, P.O. BOX 1-728, 030174

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României:

LIEBLICH, AMIA

Cercetarea narativă: citire, analiză şi interpretare / Amia Lieblich, Rivka Tuval-Mashiach, Tamar Zilber; trad. de Adela Toplean – Iaşi: Polirom, 2006

ISBN (10) 973-46-0414-7; ISBN (13) 978-973-46-0414-2

I. Tuval-Mashiach, Rivka
II. Zilber, Tamar
III. Toplean, Adela (trad.)

821.135.1.09

Printed in ROMANIA

316.477
L60

Amia Lieblich, Rivka Tuval-Mashiach, Tamar Zilber

CERCETAREA NARATIVĂ

Citire, analiză şi interpretare

Traducere de Adela Toplean

BIBLIOTECA BUCOVINEI "I.G. SBIERA" SUCEAVA
465727

366479 BiblioPhil

POLIROM
2006

Amia Lieblich este profesoară de psihologie la Universitatea din Ierusalim. Lucrările sale prezintă o istorie orală a societăţii israeliene, ridicând problema războiului, a prizonierilor dispăruţi, a serviciului militar obligatoriu şi a raţiunii de a fi a kibuţului. Împreună cu Ruthellen Josselson, coordonează seria anuală „Narrative Study of Lives" (publicată de Sage începând cu anul 1993). În prezent, predă la Universitatea din Ierusalim cursuri despre povestea vieţii şi naraţiune ca metodă de cercetare psihologică.

Rivka Tuval-Mashiach este psiholog clinic la Spitalul Hadassa din Ierusalim şi doctorand la Universitatea din Ierusalim, unde supervizează studenţii în cadrul practicii din domeniul psihoterapiei şi predă un curs de dezvoltare a adulţilor. Teza sa de doctorat explorează particularităţile narative ale poveştilor vieţii relatate de bărbaţi şi de femei.

Tamar Zilber este specialistă în psihologie organizaţională. A obţinut de curând titlul de doctor la Universitatea din Ierusalim, cu o teză despre ambiguitate ca strategie de adaptare în cadrul organizaţiilor. Studiul său combină metoda antropologică a observaţiei participative cu analiza relatărilor unor subiecţi care îşi desfăşoară activitatea în organizaţii. În prezent, predă un curs despre cultură şi organizaţie din perspectiva teoriei critice şi a feminismului.

Cuprins

Mulţumiri 7

1. Un nou model de clasificare a abordărilor citirii, analizei şi interpretării 9
Ce este cercetarea narativă? 11
Scurtă trecere în revistă a literaturii de specialitate 12
Poziţia noastră teoretică 17
Câteva aspecte de bază privind efectuarea studiilor narative 21
Cum poate învăţa cineva să facă studii narative? 23
Un model de clasificare şi organizare a tipurilor de analiză narativă 25
Demonstrarea celor patru tipuri de lectură, în lumina lucrărilor de specialitate anterioare 29
Despre cartea de faţă 34
Note 36

2. Despre povestea cercetării noastre 39
Datele de fundal 39
Abordarea generală a studiului nostru şi a eşantionului 42
Interviul de tip povestea vieţii 44
Cum să păstrezi ce ai obţinut: munca în echipă 47
Note 49

3. Exemple de poveşti ale vieţii 51
Sara 51
David 81
Note 97

4. Abordarea holistă a conţinutului 101
Interpretarea holistă a conţinutului unei poveşti a vieţii (Amia Lieblich) 101
Amintirile din primii ani de viaţă ca o cheie în abordarea holistă a conţinutului (Michal Nachmias) 127

Remarci de final 138
Note 139

5. **Analiza holistă a formei** 141
Analiza structurii – strategii (Rivka Tuval-Mashiach) 141
Poveşti ale vieţii în două etape: naraţiuni ale autorealizării (Amia Lieblich, Rivka Tuval-Mashiach şi Tamar Zilber) 165
Remarci de final 172
Note 173

6. **Perspectiva categoriilor de conţinut** 175
Experienţele din liceu văzute din perspectiva adultului (Amia Lieblich) 178
Adulţii şi familiile lor (Rivka Tuval-Mashiach) 196
Remarci de final 213
Note 213

7. **Analiza categoriilor formei** 217
Analiza funcţionării cognitive aşa cum se reflectă în datele narative (Tamar Zilber) 217
Utilizarea trăsăturilor lingvistice ale naraţiunii pentru recunoaşterea şi evaluarea conţinutului său emoţional (Tamar Zilber) 237
Remarci de final 249
Note 251

8. **Discuţie: opţiuni şi evaluări în cercetarea narativă** 253
Despre text, lectură şi interpretare 254
Despre pluralism: abordări calitative şi/sau cantitative 255
Alegerea poveştii vieţii ca mijloc de studiere a identităţii 257
Reflecţii asupra modelului propus de noi 258
Suntem oare mai avizaţi acum în ceea ce priveşte modul de realizare a unei cercetări narative? 261
Criteriile cercetării calitative 262
Notă 267

Referinţe 269

Index 283

Mulţumiri

Această carte este rodul muncii de echipă. Rivka şi Tamar au întâlnit-o pe Amia în studenţie, frecventându-i cursurile, apoi au participat la proiecte de cercetare şi şi-au realizat lucrările de master sub îndrumarea ei. Autoarele acestei cărţi au învăţat multe lucruri despre cercetarea narativă prin experienţă nemijlocită; sperăm ca acest privilegiu să se facă simţit şi în cartea de faţă, spre beneficiul direct al cititorilor săi.

Dorim să mulţumim Israeli Foundations Trustees, Grant Ag. 92 (1992-1994), Ministerului Educaţiei şi Culturii şi NCJW Research Institute for Innovation in Education pentru susţinerea generoasă a proiectului de cercetare prin care au fost culese poveştile vieţii prezentate în această carte. Dorim, de asemenea, să aducem mulţumiri Frankenstein Fund pentru susţinerea eforturilor de a scrie această carte.

Mulţumiri speciale lui Orna Shatz-Openheimer şi Sarei Blank Ha-Ramati, care ne-au însoţit la interviuri şi ne-au ajutat apoi să le comentăm. Irit Ha-Meiri a luat parte, la rândul său, la unele dintre aceste întâlniri fructuoase.

Toţi cercetătorii care lucrează cu material înregistrat pe bandă audio ştiu cât de importantă este fidelitatea transcrierilor. În ceea ce ne priveşte, am avut privilegiul să-i avem alături pe Guy Lederman, Maty Lieblich, Einat Lerner, Hila David, Noga Sverdlick, Mirit Naor şi Michal Nachmias, care au transcris materialele cu mare grijă.

Michal, provocată de materialul nostru, a contribuit cu o frumoasă analiză pe marginea amintirilor din prima copilărie. Îi mulţumim că ne-a pus acest material la dispoziţie (vezi partea a doua a capitolului 4).

Multe mulţumiri, de asemenea, lui Yael Oberman, care a tradus din ebraică fragmente ale cărţii noastre, a verificat şi a redactat manuscrisul, contribuind cu comentarii dintre cele mai utile.

Mulţumiri călduroase Naamei Levizky, care ne-a asistat în diverse moduri de-a lungul procesului de redactare, dar mai cu seamă în completarea bibliografiei. Efrat Yitzhaki ne-a dat o mână de ajutor la corectarea manuscrisului, iar Departamentul de Psihologie al Universităţii din Ierusalim s-a dovedit a fi un cămin confortabil pentru proiectul nostru.

Şi, în fine, am dori să le mulţumim tuturor intervievaţilor noştri. Prin faptul că şi-au împărtăşit poveştile vieţii, au contribuit la o mai bună înţelegere a experienţelor din liceu, a programelor speciale de predare şi a analizei narative în general. În plus, ne-au oferit posibilitatea de a scrie această carte şi, în cele din urmă, de a ne îmbogăţi propria noastră viaţă.

Capitolul 1

UN NOU MODEL DE CLASIFICARE A ABORDĂRILOR CITIRII, ANALIZEI ŞI INTERPRETĂRII

În ultimii 15 ani, atât conceptul de *naraţiune*, cât şi cel de *poveste a vieţii* au devenit din ce în ce mai proeminente în domeniul ştiinţelor sociale. Treptat, ele şi-au câştigat un loc privilegiat în teoria, cercetarea şi aplicarea diverselor discipline, dintre care am aminti psihologia, psihoterapia, ştiinţele educaţiei, sociologia şi istoria. Preluând terminologia kuhniană, unii au botezat această evoluţie istorică „revoluţia narativă", în vreme ce alţii au văzut în ea abandonarea paradigmei pozitiviste în ştiinţele sociale (Bruner, 1990; Sarbin, 1986). Utilizarea potenţialului narativ al materialelor supuse cercetării poate fi atât un adaos la inventarul deja existent de metode tradiţionale, cum ar fi sondajul şi observaţia, cât şi o alternativă preferabilă la nişte instrumente de cercetare mai degrabă „sterile". Oricum am lua-o, este clar că metodologiile narative au devenit o parte semnificativă a vastului repertoriu al ştiinţelor sociale.

Concomitent cu creşterea importanţei paradigmei narative şi a numărului de studii bazate pe această metodă (vezi *Journal of Narrative and Life History* şi seria „The Narrative Study of Lives"[1]), s-a constatat şi nevoia de a integra metodologia narativă în aria ştiinţelor sociale. În fapt, utilizarea şi aplicarea acestei metode de cercetare pare să fi precedat formularea unei filozofii

şi a unei metodologii specifice. Mai mult chiar, studiul narativ a fost adesea criticat ca fiind mai degrabă artă decât cercetare : pare să se bazeze în special pe talent, intuiţie sau experienţă clinică ; sfidează ordinea clară şi sistematizarea ; în plus, poate fi cu greu predat sub formă de curs.

Suntem de părere că, odată cu dezvoltarea câmpului de cercetare dedicat naraţiunii, o atenţie specială va trebui acordată elucidării regulilor de lucru. Ceea ce înseamnă, cu necesitate, concentrarea interesului ştiinţific asupra manierelor de abordare a materialelor narative, precum şi asupra dezvoltării unor tehnici care ar putea fi folosite în studii relevante. Cartea de faţă încearcă să servească acestei nevoi.

La prima vedere, asemenea scopuri par să se afle în contradicţie flagrantă cu direcţiile de bază ale abordării narative. Cercetarea narativă (pe care o vom defini în acest capitol) diferă în mod semnificativ de corespondetul său pozitivist, deoarece presupune că nu există nici un adevăr absolut în realitatea umană şi, drept urmare, nu poate exista nici o singură modalitate de lectură sau interpretare a unui text. Abordarea narativă susţine pluralismul, relativismul şi subiectivitatea. Cu toate acestea, cercetătorii au responsabilitatea de a oferi atât argumente sistematice şi coerente în susţinerea opţiunii pentru anumite metode, cât şi o expunere clară a demersurilor de cercetare care i-au condus la anumite rezultate. Aceste aspecte ale cercetării narative pot şi trebuie să fie predate şi învăţate.

Această carte analizează metodologia cercetării bazate pe povestea vieţii. Se va concentra asupra etapei de lectură a textului, analizei datelor, precum şi a altor aspecte adesea neglijate sau absente din publicaţiile care includ studii calitative. Scopul nostru este acela de a-i oferi cititorului un ghid de lectură, analiză şi interpretare a poveştilor vieţii, prezentând un nou model de clasificare a tipurilor de lectură şi demonstrând tehnicile şi procedurile pe care noi înşine le-am folosit în studiile noastre empirice.

Deşi nădăjduim să-i convingem pe cititorii noştri de bogăţia şi semnificaţia cercetării narative, nu considerăm totuşi lucrarea de faţă o reţetă absolută potrivită pentru toate studiile narative; o înţelegem, mai degrabă, ca pe o perspectivă asupra situaţiei curente şi a posibilităţilor de dezvoltare. Cartea se adresează unui public larg – specialişti, studenţi şi cercetători interesaţi de studiul narativ al poveştilor vieţii. Fiind scrisă de trei psihologi, e de înţeles faptul că terminologia şi exemplele folosite aparţin în principal acestui domeniu. Sperăm că prezentarea noastră va deschide cercetătorilor o cale pentru metode şi idei noi şi că va încuraja cititorii să contribuie în mod creativ la delimitarea acestui domeniu aflat în plină dezvoltare.

Ce este cercetarea narativă?

Deşi studiile calitative folosesc în voie termeni şi sintagme ca *naraţiune* şi *cercetare narativă*, este totuşi destul de dificil să descoperim nişte definiţii adecvate pentru aceşti termeni. Dicţionarul *Webster* din 1966 defineşte *naraţiunea* ca fiind un „discurs sau un exemplu de discurs construit în aşa fel încât să reprezinte o succesiune coerentă de fapte ori întâmplări" (p. 1503). *Cercetarea narativă*, spunem noi, se referă la orice studiu care foloseşte sau analizează materiale narative. Informaţiile pot fi culese sub formă de poveste (o poveste a vieţii obţinută fie printr-un interviu, fie descoperită într-o operă literară) ori sub alte forme (date de pe teren culese de un antropolog care îşi notează observaţiile în cadrul unor însemnări personale sau sub forma unei relatări). Naraţiunea constituie chiar obiectul studiului ori un mijloc de a cerceta altceva. Poate fi folosită pentru a compara mai multe grupuri de subiecţi, pentru a afla mai multe despre un anumit fenomen social sau o anumită perioadă istorică ori pentru a explora personalitatea cuiva. Modelul propus de noi poate fi utilizat în

analiza unei game largi de naraţiuni, de la opere literare la jurnale intime şi autobiografii, conversaţii sau poveşti ale vieţii obţinute prin intervievare. E de la sine înţeles că aceste studii ţin de discipline diverse : literatură, istorie, psihologie, antropologie şi aşa mai departe.

Scurtă trecere în revistă a literaturii de specialitate

Literatura de specialitate publicată atât pe hârtie, cât şi pe Internet, rapoartele şi bazele de date depun toate mărturie asupra validităţii concluziei următoare : utilizarea materialelor narative în cercetare a devenit din ce în ce mai frecventă în ultimii 15 ani. În psihologie, în studiile de gen, în educaţie, antropologie, sociologie, lingvistică, drept şi istorie, studiile narative devin din ce în ce mai utile, deoarece deschid o poartă spre înţelegerea identităţii personale, a stilului de viaţă, a culturii şi a mediului istoric în care trăieşte naratorul. Acest lucru se poate vedea clar în figura 1.1, care demonstrează creşterea semnificativă a numărului de publicaţii dedicate narativităţii.

Figura a fost reprodusă de pe site-ul „Resources for Narrative Psychology" (Hevern, 1997) şi este fundamentată pe o bază de date formată din 2 011 lucrări bibliografice (articole, capitole din cărţi, volume şi teze de doctorat), toate fiind localizate cu ajutorul următoarelor cuvinte-cheie : *narrative and life history* (*narativitate şi istoria vieţii*), *narrative and psychology* (*narativitate şi psihologie*), *storytelling and psychology* (*povestire şi psihologie*) şi *discourse analysis* (*analiză de discurs*). Distribuţia acestor itemi după anul publicării este, de asemenea, disponibilă în figura 1.1.

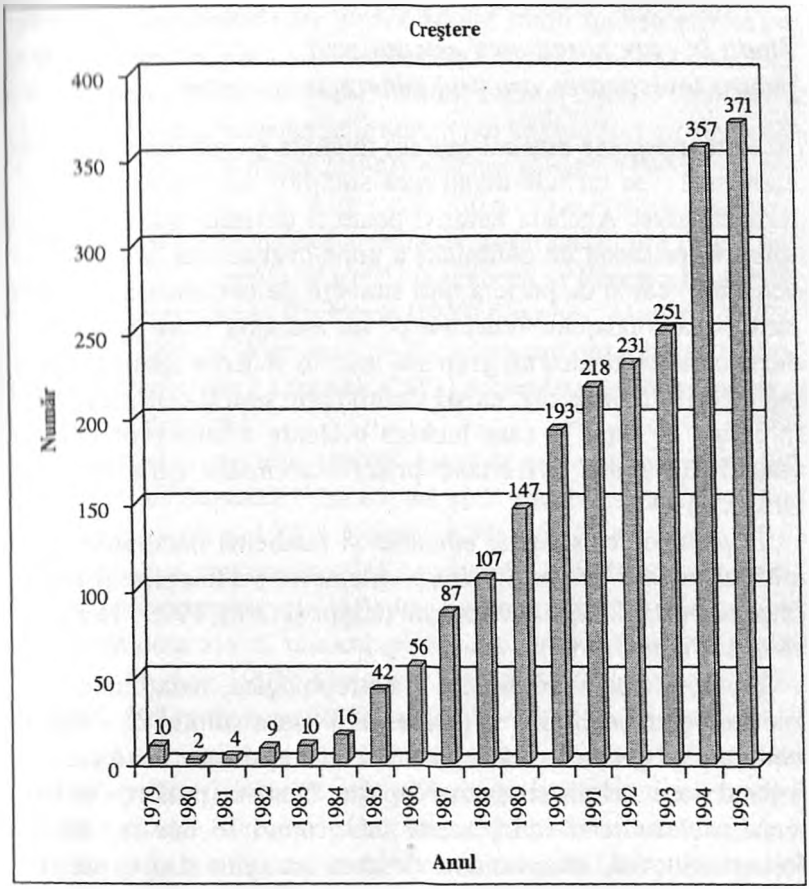

Figura 1.1. *Statistica resurselor pentru psihologia narativă (copyright © 1997 Vincent W. Hevern ; folosită cu permisiunea autorilor)*

Tot acest material ar putea fi împărţit, *grosso modo*, în trei mari domenii, în funcţie de natura contribuţiei lor la specificul câmpului de cercetare.

Studii în care naraţiunea este utilizată pentru investigarea oricărui subiect de cercetare

Această categorie este cel mai des întâlnită şi, totodată, cea mai eterogenă ; ea include majoritatea studiilor din domeniul cercetării narative. Ancheta narativă poate fi utilizată atât ca studiu-pilot în procesul de delimitare a unor instrumente obiective de cercetare, cât şi ca parte a unei strategii de cercetare combinată (utilizarea sondajelor obiective pe un eşantion mare şi a metodelor narative pentru un grup mai mic, în vederea unei mai bune înţelegeri). În orice caz, există situaţii (cum sunt şi cele prezentate în cartea de faţă) în care întreaga evaluare a unei probleme în viaţa reală poate fi realizată printr-o abordare narativă (vezi Greene, 1994).

În psihologie, ştiinţele educaţiei şi medicină naraţiunile sunt utilizate pentru diagnosticarea problemelor psihologice şi medicale sau a dizabilităţilor de învăţare (Capps şi Ochs, 1995 ; Herman, 1992 ; Wigren, 1994).

În multe studii sociologice şi antropologice, naraţiunile sunt folosite pentru delimitarea caracterului sau a stilului de viaţă al anumitor subgrupuri sociale, definite de coordonate clare cum ar fi genul, rasa, religia şi aşa mai departe. Dintr-un punct de vedere social, cultural sau etnic, aceste sub-grupuri sociale reprezintă deseori minorităţi discriminate ale căror naraţiuni sunt expresiile vocii lor neluate în seamă la nivel social. (Pentru problemele de gen, vezi, de exemplu, Gluck şi Patai, 1991 ; Josselson, 1987 ; Personal Narratives Group, 1989. Pentru problemele fetelor, vezi Gilligan, Lyons & Hammer, 1990 ; Gilligan, Rogers şi Tolman, 1991. Pentru femeile palestiniene, vezi Gorkin şi Othman, 1996. Pentru viaţa homosexualilor, vezi, spre exemplu, Curtis, 1988 ; Plummer, 1995).

Naraţiunile sunt, de asemenea, folosite în psihologia dezvoltării şi în sociologie, pentru studierea unor grupuri speciale de

vârstă sau a aglomerărilor umane. Multe studii sunt focalizate pe poveştile copiilor, pentru a le analiza dezvoltarea cognitivă şi socială (de exemplu, Nelson, 1989; Sutton-Smith 1986). Thompson (1994) utilizează naraţiunile în studiul adolescenţilor, iar Kemper, Rash, Kynette şi Norman (1990), precum şi Koch (1990), pentru cercetarea îmbătrânirii. Alte studii utilizează cercetarea narativă pentru investigarea anumitor perioade sau tranziţii din viaţa unei persoane: de exemplu, Farrell, Rosenberg şi Rosenberg (1993) studiază paternitatea; Riessman (1990) divorţul; Murray (1992), Ochberg (1994) şi Wiersma (1998) cariera sau dezvoltarea aptitudinilor vocaţionale; Lieblich (1993) naturalizarea imigranţilor; şi aşa mai departe.

În ştiinţele cognitive, metoda narativă este utilizată în studiul memoriei, al dezvoltării limbajului şi al procesării informaţiilor (Hartley şi Jensen, 1991; Neisser şi Fivush, 1994).

În aplicaţii, cercetarea clinică narativă e utilă în contexte terapeutice. Restaurarea sau dezvoltarea personală prin psihoterapie este considerată a fi nucleul procesului de vindecare (Epston, White şi Murray, 1992; Omer şi Alon, 1997; Rotenberg, 1987; Schafer, 1983; Spence, 1986, şi alţii).

Studiile menţionate mai sus demonstrează faptul că ancheta narativă poate fi folosită atât în cercetarea de tip clasic, cât şi în cea aplicată. Metodele de cercetare trebuie întotdeauna adecvate cu grijă la subiectul cercetat, în momentul când, spre exemplu, diverse organizaţii civice le cer specialiştilor să se ocupe de probleme din viaţa reală pentru a contribui în acest fel, prin expertizele lor, la diverse dezbateri sau hotărâri publice. Este recomandabilă abordarea unor persoane ale căror destine au într-adevăr relevanţă pentru subiectul în cauză, ale căror experienţe subiective pot fi explorate. Metodele narative pot fi considerate ca fiind „adevărate măsuri ale lumii" care sunt potrivite pentru investigarea unor „probleme în viaţa reală" (Bickman şi Rog, 1998).

Studii care au drept obiect de cercetare chiar fragmentele narative

Această categorie de studii abordează naraţiunea în sine, nu ca mijloc de studiu al altor probleme. Studiile de acest tip sunt des întâlnite în teoria literaturii, comunicare şi lingvistică ; ele privesc diverse faţete ale poveştii în cauză, fie natura acesteia, fie structura, fie calitatea ei (Frye, 1957 ; Rimmon-Keenan, 1989). Majoritatea acestor studii se concentrează asupra aspectelor formale ale naraţiunii (structura textului, dezvoltarea intrigii, diverse elemente lingvistice) şi mai puţin pe conţinutul propriu-zis (vezi Gergen şi Gergen, 1988 ; Labov şi Waletzky, 1967).

Studii despre filozofia şi metodologia abordărilor calitative ale cercetării, printre care şi cercetarea narativă

Deşi cele două subiecte sunt legate unul de altul, s-a scris mai mult despre perspectivele filozofice ale cercetării narative decât despre metodologia sa. Printre cele mai importante contribuţii filozofice se numără cele ale lui Bruner (1986, 1990, 1996), care vorbeşte despre naraţiune ca fiind una din cele două maniere de cunoaştere specifice fiinţei umane ; Mary Gergen (1992), Kenneth Gergen (1994a) şi Giddens (1991) scriu despre postmodernism, identitate şi narativitate ; despre diverse alte aspecte filozofice mai scriu Alasuutari (1997), Fisher-Rosenthal (1995), Howard (1991), Mitchell (1981), Polkinghorne (1988), Runyan (1984), Sarbin (1986) şi Widdershoven (1993).

Studiile în care accentul cade pe metodologie, pe modele comprehensive de analiză sau lectură a textelor rămân relativ rare în cercetarea narativă. Câteva studii relevante apar însă în cadrul unor lucrări mai ample dedicate metodelor calitative (Denzin, 1978, 1989 ; Denzin şi Lincoln, 1994 ; Riessman, 1993). Cercetătorii

au propus tratarea fiecărui aspect al textului narativ şi chiar a poveştii în ansamblul său cu instrumente specifice. Unele dintre cele mai semnificative contribuţii de acest tip le aparţin lui Gilligan şi colaboratorilor săi (Brown *et al.*, 1988), Linde (1993) şi Rosenthal (1993). Cu toate acestea, din câte am putut observa, nu există modele comprehensive care să sistematizeze varietatea metodelor de citire a textelor narative.

Iată totuşi două lucrări recente care par să ofere o perspectivă mai largă asupra diverselor aspecte ale cercetării narative : Ochs şi Capps (1996), parcurgând mai bine de 240 de titluri, prezintă o trecere în revistă comprehensivă a acestui domeniu, concentrându-se asupra relaţiei dintre naraţiune şi sine. Mishler (1995) propune, la rândul său, o tipologie pentru clasificarea studiilor narative, pornind de la subiectele lor de cercetare. Tipologia lui include trei categorii sau perspective asupra naraţiunii : *referinţa şi ordinea temporală* se referă la relaţia dintre ordinea evenimentelor în timp real şi ordinea în care acestea apar în naraţiunea ca atare ; *coerenţa textuală şi structura* privesc strategiile lingvistice şi narative utilizate în construcţia propriu-zisă a poveştii ; *funcţiile narative* se referă la contextele mai largi (sociale şi culturale) ale poveştii. Cât despre modelul nostru, care tinde să sistematizeze diversele tipuri de lectură, analiză şi interpretare ale cercetării narative, acesta va fi descris după ce ne vom prezenta poziţia teoretică.

Poziţia noastră teoretică

De ce ar trebui să se realizeze studii narative ? Sau, altfel spus, care ar fi locul naraţiunii autobiografice în psihologia modernă ?

Oamenii sunt, prin natura lor, povestitori. Poveştile dau coerenţă şi continuitate experienţelor noastre şi au un rol central în comunicare. Poziţia noastră teoretică, bazată pe o parte din lucrările

menţionate mai sus, e aceea că misiunea psihologiei, alături de interesul său pentru *comportamentul* oamenilor şi cel al animalelor, precum şi de scopurile ei legate de *prevedere* şi *control*, este şi de *a explora* şi *a înţelege lumea interioară* a indivizilor. Una dintre cele mai directe căi spre înţelegerea lumii interioare a individului este raportul verbal, povestea spusă chiar de cel ce a trăit-o, în care îşi relatează viaţa şi experienţele realităţii proprii. Cu alte cuvinte, poveştile oferă un anumit tip de acces la identiatea şi personalitatea oamenilor. Exact în maniera în care mulţi teoreticieni, mai cu seamă Freud, şi-au format perspectivele asupra vieţii mentale, a personalităţii şi a dezvoltării acesteia – pornind de la „studiile de caz" ale pacienţilor aflaţi în psihoterapie –, cercetătorii interesaţi de formarea identităţii pot, la rândul lor, s-o reconstruiască pornind de la poveştile autobiografice culese prin interviuri (McAdams, 1990).

Aflaţi în linia întâi a psihologiei şi sociologiei de azi, Bruner (1991, 1996), Fisher-Rosenthal (1995), Gergen (1994b ; Gergen şi Gergen, 1986), Hermans, Rijks, Harry şi Kempen (1993), McAdams (1993), Polkinghorne (1991) şi Rosenthal (1997), printre mulţi alţii, susţin că povestirile autobiografice, atât prin formă, cât şi prin conţinut, *sunt de-a dreptul* identităţile oamenilor. Conform acestei abordări, poveştile imită viaţa şi prezintă lumii exterioare o realitate interioară ; în acelaşi timp, ele pun bazele şi dau o formă atât personalităţii naratorului, cât şi realităţii în care acesta trăieşte. Povestea *este* identitatea cuiva, o poveste creată, spusă, revizuită şi respusă *prin* viaţă. Ne cunoaştem sau ne descoperim pe noi înşine şi ne dezvăluim celorlaţi prin poveştile pe care le spunem[2].

Nu toată lumea acceptă această perspectivă. În rezumatul capitolului introductiv al excelentului lor ghid de cercetare calitativă, Denzin şi Lincoln (1994) afimă : „Câmpul cercetării calitative este definit printr-o serie de tensiuni, contradicţii şi ezitări" (p. 15). Punctul nevralgic al acestor tensiuni este reprezentat de problema

naturii „adevărului", „cunoaşterii" şi „cercetării" – lămurirea acestora depăşind cu mult scopul cărţii de faţă. În afară de viziunea postmodernă prezentată mai înainte, în lumea ştiinţifică de azi mai există perspective realiste, esenţialiste sau istorice, care examinează povestea sau orice altă relatare verbală ca pe o reprezentare (mai mult sau mai puţin exactă) a realităţii exterioare sau interioare. În cadrul acestui domeniu contestat, poziţia noastră este una de mijloc. Nu suntem de partea relativismului absolut, care tratează toate naraţiunile ca fiind ficţiune. În schimb, nu considerăm naraţiunea ca având o valoare nominală de reprezentare exactă şi completă a realităţii. Credem că poveştile sunt de obicei construite în jurul unui nucleu de factori sau evenimente din viaţă, lăsând totuşi un spaţiu considerabil de manifestare a libertăţii şi creativităţii individului în selecţia, conectarea, accentuarea şi interpretarea „faptelor rememorate".

În contextul psihologic al cercetării naraţiunilor autobiografice, problema legăturii dintre poveste şi realitate poate fi tradusă, printre altele, ca fiind relaţia dintre autonarativitate şi identitate personală ce „rezidă" în spaţiul ascuns al realităţii interioare. Poveştile vieţii sunt subiective, la fel ca şi identităţile oamenilor. Ele conţin „adevăr narativ" (Spence, 1982, 1986), care poate fi *strâns legat de*, *vag similar cu* sau de-a dreptul *rupt de* „adevărul istoric". În consecinţă, poziţia noastră teoretică implică faptul că poveştile vieţii, atunci când sunt utilizate adecvat, le-ar putea furniza cercetătorilor o cheie de descoperire a identităţii şi de înţelegere atât a nucleului „real" sau „istoric", cât şi a construcţiei narative ca atare.

O naraţiune autobiografică, aşa cum o dezvăluie un interviu (sau orice alt context particular), este, în orice caz, doar *o ipostază* a poveştii de viaţă, o construcţie ipotetică parţial inaccesibilă cercetării din două motive. Mai întâi, fiindcă orice poveste a vieţii se modifică şi se schimbă odată cu trecerea timpului. Când o

poveste anume este înregistrată şi apoi transcrisă, obţinem un „text" care nu e altceva decât o unică fotografie, îngheţată, statică a unei identităţi dinamice, aflată într-o continuă schimbare. Noi vom citi povestea respectivă ca pe un text şi o vom interpreta mai apoi ca pe un produs static, ca şi când acesta ar reflecta identitatea „interioară", care, de fapt, este un flux. Mai mult decât atât, o astfel de poveste e afectată de contextul în care este povestită : de scopul interviului (de exemplu, pentru angajare sau în vederea participării la un studiu), de natura „publicului" şi de relaţia ce se formează între povestitor şi ascultător (provin oare cei doi din aceeaşi cultură, sunt sau nu sunt de acelaşi sex ?), de starea de moment a naratorului etc. Prin urmare, o anumită poveste a vieţii reprezintă o singură ipostază (sau mai multe) a versiunilor polifonice ale construcţiilor sau ale prezentărilor de sine pe care oamenii le-au utilizat, în acord cu diverse influenţe de moment.

În ciuda dezbaterilor privind fundamentele sale concrete, valoarea informativă sau raportul cu identitatea personală, povestea vieţii naşte şi transmite sensuri individuale şi culturale. Oamenii sunt organisme generatoare de înţelesuri ; dincolo de experienţele lor individuale, ei îşi construiesc identităţile şi poveştile din elemente puse la dispoziţie de cultura din care provin. Abordarea constructivistă – aşa cum susţin, de exemplu, Kenneth Gergen (1991), Van-Langenhove şi Harre (1993) – pretinde că indivizii îşi construiesc imaginea de sine prin interacţiune, în funcţie de un anumit context interpersonal. Ne alăturăm acestor specialişti prin convingerea că, prin studierea şi interpretarea poveştilor vieţii, cercetătorul poate avea acces nu doar la identitatea individuală şi la sistemele sale de sensuri, ci şi la cultura şi lumea socială a povestitorului.

Câteva aspecte de bază privind efectuarea studiilor narative

Utilizarea metodologiei narative permite obţinerea unor date unice şi complexe, care nu pot fi culese prin experimente, chestionare sau simpla observaţie. În ce priveşte problemele legate de modul în care se formulează întrebarea de cercetare, se pun la punct instrumentele şi se culeg datele, îi vom ruga pe cititorii noştri să parcurgă alte lucrări[3]. Acest avantaj al studiului narativ îşi generează însă şi propriile nebuloase, de la cantităţile de material care se acumulează, până la natura interpretativă a demersului.

În ciuda faptului că majoritatea studiilor narative sunt realizate pe grupuri mici de persoane, în comparaţie cu eşantioanele mari utilizate în cercetarea tradiţională, cantitatea de date procurată din poveştile vieţii este extrem de mare. Un simplu studiu de caz ar putea avea la bază câteva ore de interviu şi mult mai multe ore de ascultare şi de transcriere a înregistrărilor. Deseori, din transcrierea exactă a unui singur interviu pot rezulta sute de pagini. Chiar şi atunci când cercetătorii scurtează întrebările sau timpul alocat intervievării ori folosesc naraţiuni scrise, cantitatea de material obţinut din asemenea studii va fi mereu surprinzătoare. Mai mult decât atât, nu există două interviuri la fel, iar unicitatea naraţiunilor se manifestă în complexitatea datelor. Structura globală sau organizarea interviului i-ar putea fi de folos cercetătorului, prin faptul că implică o ordine preliminară şi o orientare ; cu toate acestea, materialele narative pot fi analizate la diverse scări, în varii dimensiuni, cum ar fi : conţinuturile ; structura ; stilul vorbirii ; trăsăturile afective ; motivele, atitudinile şi credinţele povestitorului ; nivelul cognitiv al acestuia. În plus, aşa cum am arătat mai sus, datele obţinute sunt influenţate de interacţiunea dintre intervievat şi intervievator, ca şi de alţi factori contextuali. Aceste

dimensiuni şi influenţe sunt adesea greu de detectat la o primă lectură, astfel că munca meticuloasă de a citi sau de a asculta materialele este absolut necesară pentru o înţelegere pertinentă a conţinuturilor cercetării. Chiar şi pentru cercetătorii cu experienţă îndelungată în realizarea studiilor narative, orice text nou păstrează un aer enigmatic, e un mister viu care generează un amalgam de sentimente : tulburare, provocare şi empatie.

O altă trăsătură a cercetării narative se referă la poziţia ipotezelor în economia studiului. Cercetătorul are de obicei un subiect de studiu sau o direcţie generală care conduce la diverse decizii privind selecţia intervievaţilor şi procedurile ce urmează să fie folosite pentru a obţine relatările respective. În orice caz, în studiile narative, nu există ipoteze formulate dinainte. Direcţiile specifice de studiu apar odată cu lectura materialelor deja culese, iar ipotezele urmează să fie formulate ulterior (Glaser şi Strauss, 1967). Mai mult decât atât, munca propriu-zisă este interpretativă, iar interpretările sunt întotdeauna personale, parţiale şi dinamice. Pin urmare, cercetarea narativă este potrivită pentru specialiştii care nu se simt deranjaţi prea tare de ambiguitate. Aceştia ar trebui să poată ajunge la nişte concluzii interpretative – şi să le modifice, dacă este cazul, la fiecare nouă lectură.

Lucrul cu materialele narative presupune ascultarea dialogică (Bakhtin, 1981) a cel puţin trei voci : vocea naratorului, aşa cum o reprezintă banda sau textul ; cadrul teoretic care furnizează conceptele şi instrumentele necesare interpretării ; monitorizarea reflexivă a actului lecturii şi interpretării, care înseamnă perfecta conştientizare a procesului decizional de inferare a concluziilor. Pe parcursul unui asemenea studiu, ascultătorul sau cititorul unei poveşti a vieţii intră în interacţiune cu naraţiunea însăşi şi devine sensibil la vocea celui care o istoriseşte şi la înţelesurile oferite de acesta. Ipotezele şi teoriile sunt astfel generate pe parcursul lecturii şi analizării naraţiunilor şi, printr-o mişcare circulară – aşa

cum propune conceptul de *cercetare întemeiată* al lui Glaser şi Strauss (1967) –, acestea pot îmbogăţi, la rândul lor, lecturile ulterioare ce vor rafina afirmaţiile teoretice, şi aşa mai departe, cercul înţelegerii lărgindu-se din ce în ce mai mult. În felul acesta, construirea unei identităţi printr-o poveste autobiografică şi procesul de constituire a unei teorii prin intermediul studiilor empirice merg pe drumuri paralele.

În formele sale cele mai frecvente, cercetarea narativă nu necesită drept criteriu de evaluare replicabilitatea rezultatelor obţinute[4]. Astfel, cititorii trebuie să se bazeze pe înţelepciunea, abilităţile şi buna-credinţă a cercetătorului. Cu toate acestea, interpretarea nu înseamnă a da frâu liber speculaţiilor şi intuiţiilor. Mai degrabă, procesele intuitive sunt puse în slujba înţelegerii raţionale care examinează resorturile ce stau la baza intuiţiilor, testându-le mereu forţa pe materialul narativ în cauză. Cu alte cuvinte, deciziile interpretative nu sunt „sălbatice", ele se cer justificate. În vreme ce metodele de studiu tradiţionale le furnizează cercetătorilor procese inferenţiale sistematice bazate, de regulă, pe statistici, studiile narative necesită autoresponsabilizare şi autodisciplină, pe tot parcursul comparării textului cu interpretarea sa şi viceversa. E de prisos să spunem că aceste atribute ale cercetării narative nu favorizează deloc economia de timp.

Cum poate învăţa cineva să facă studii narative?

În orice proces de învăţare, este necesar echilibrul dintre studiile academice, teoretice şi experienţa directă. Părerea noastră este că studiul narativ, ca şi psihoterapia, se învaţă cel mai bine prin practică supervizată. Frecventarea unui grup de cercetare care se ocupă de studiile narative sau participarea la seminarii ce au drept subiect folosirea naraţiunii îţi oferă ocazia de a câştiga experienţă, de a interacţiona, de a-ţi confrunta părerile, de a obţine

feedback din partea altor cercetători care lucrează în acelaşi domeniu şi se confruntă cu acelaşi tip de probleme. În Statele Unite, de exemplu, Gilligan a colaborat cu colegii şi studenţii săi la realizarea unor studii narative ce puneau accent pe ascultarea diferitelor voci care se fac auzite într-un text ; din colaborarea lor a rezultat un ghid de lectură a materialelor obţinute prin intervievare (Brown *et al.*, 1988). În Europa, Rosenthal şi Fisher-Rosenthal coordonează workshop-uri pentru studenţi şi cercetători în care se folosesc aplicaţii pentru a le arăta modurile de utilizare a materialelor autobiografice în studiul identităţilor individuale. Ca rezultat al creşterii interesului faţă de cercetarea narativă şi a aplicării sale pe scară largă, se vor organiza numeroase cursuri universitare, workshop-uri şi întâlniri academice, care vor asigura contexte experimentale pentru învăţare.

Faptul că nu oricine are acces la învăţarea directă reprezintă motivul pentru care oferim această carte. Scopul nostru a modelat atât conţinutul cărţii, cât şi caracterul său. Această lucrare nu ia în discuţie întregul proces al cercetării narative. Scopul ei imediat este procesul de lectură şi analiză narativă – construirea instrumentelor de lucru şi aplicarea lor asupra unor naraţiuni. Spre deosebire de lucrările academice, am încercat să ne împărtăşim aici gândurile privind procesarea datelor narative, opiniile şi îndoielile pe care le avem referitor la selectarea diverselor metode, precum şi autocritica de rigoare privind demersurile noastre interpretative. În acest scop, prezentăm aproape cuvânt cu cuvânt (în capitolul al treilea) două interviuri vizând relatări autobiografice, şi vă oferim multe exemple suplimentare, astfel încât să puteţi urmări alături de noi procesul intervievării şi să judecaţi concluziile la care am ajuns după examinarea materialelor.

Cartea este rezultatul unui dialog continuu între cele trei autoare[5]. Ca participante la asemenea conversaţii „pe viu", am câştigat enorm prin schimbul de opinii, prin examinarea ideilor

divergente şi prin compararea punctelor de vedere diferite asupra unuia şi aceluiaşi text. Dialogurile noastre nu au fost, oricum, limitate la întâlnirile cu ceilalţi cercetători, ci se extind în cărţi, în reviste de specialitate, sunt purtate între autori şi cititori. Vom împărtăşi deci experienţa noastră, sperând că această carte va deveni o voce distinctă în dialogul fructuos purtat astăzi pe marginea cercetării narative.

Un model de clasificare şi organizare a tipurilor de analiză narativă

Dacă ne referim la posibilităţile de lectură, interpretare şi analiză a poveştilor vieţii, precum şi a altor materiale narative, ne vor atrage atenţia două dimensiuni esenţiale, independente una de alta : a) abordările *holiste versus* cele axate *pe categorii* ; b) disputa *conţinut versus formă*. La extremele fiecăreia din cele două dimensiuni diferenţele ar putea fi desprinse fără multă bătaie de cap, dar, după cum se va observa pe parcursul cărţii, multe dintre posibilităţile de lectură a textelor reprezintă de fapt nişte puncte mediane pe traiectoriile implicate de aceste două dimensiuni.

Prima dimensiune se referă la segmentul supus analizei, fie că e vorba despre o conversaţie de sine stătătoare, despre o secţiune decupată dintr-un text mai amplu sau de naraţiunea ca întreg. Această distincţie e oarecum asemănătoare clasicei comparaţii a lui Allport între cele două tipuri de cercetare – „ideografică" şi „nomotetică" (1962) – şi foarte similară cu distincţia dintre „categorizare" şi „contextualizare", aşa cum o propune Maxwell (1996) şi Miller (Maxwell şi Miller, în curs de apariţie). Din perspectiva categorizării, aşa cum apare ea în analiza de conţinut clasică, povestea originală e disecată, urmând ca secţiunile sau cuvintele disparate care aparţin unei anumite categorii să fie selectate, fie

din întreaga poveste, fie din mai multe poveşti aparţinând unor naratori diferiţi. Dimpotrivă, în abordarea holistă, povestea vieţii unei persoane este luată ca întreg, secţiunile textului fiind interpretate numai în contextul celorlalte părţi narative. Categorizarea poate fi utilizată atunci când cercetătorul este preocupat în principal de o problemă sau de un fenomen anume, în vreme ce abordarea holistă e preferată atunci când interesul studiului vizează persoana ca întreg, adică dezvoltarea sa până la stadiul actual.

A doua dimensiune, şi anume distincţia dintre formă şi conţinut, se referă la dihotomia tradiţională ce apare în lectura literară a textelor. Unele lecturi se concentrează asupra conţinutului explicit, şi anume asupra a ceea ce s-a petrecut în poveste, a participanţilor la eveniment şi aşa mai departe, toate acestea vizând perspectiva naratorului. O altă abordare, orientată tot spre conţinut, are ca deziderat facilitarea accesului la conţinutul implicit al poveştii, punându-şi problema înţelesului adânc al relatării sau al unui anumit fragment al său – ce transmite, ce trăsături sau motive personale apar în fragmentul respectiv sau ce anume simbolizează o imagine pentru care optează naratorul. La cealaltă extremă a spectrului, anumite lecturi ignoră conţinutul poveştii vieţii, referindu-se în exclusivitate la forma sa : structura intrigii, secvenţializarea evenimentelor, relaţia lor cu axa temporală, complexitatea şi coerenţa lor, sentimentele evocate de povestea în cauză, stilul narării, alegerea metaforelor sau a cuvintelor (diateza pasivă *versus* diateza activă, de exemplu) şi aşa mai departe. Deşi conţinutul se impune ca evidenţă imediată, cercetătorii ar putea prefera studierea formei poveştii deoarece, se pare, ea păstrează legături ceva mai directe cu identitatea profundă a naratorului. Cu alte cuvinte, din moment ce aspectele formale ale poveştii sunt mai greu de influenţat sau de manipulat prin comparaţie cu conţinutul său, analiza formală ar putea prezenta avantaje nete în unele cazuri.

Maniera în care cele două dimensiuni se intersectează, rezultând astfel un model cu patru secţiuni reprezentând patru moduri de lectură narativă, poate fi observată mai jos:

ABORDARE HOLISTĂ A CONŢINUTULUI	ABORDARE HOLISTĂ A FORMEI
ABORDARE A CATEGORIILOR DE CONŢINUT	ABORDARE A CATEGORIILOR FORMEI

Abordarea holistă a conţinutului presupune utilizarea întregii poveşti a vieţii unui individ şi se concentrează asupra cercetării detaliate a acesteia. Când utilizează fragmente separate ale poveştii, cum ar fi formulele de introducere sau de încheiere, cercetătorul analizează înţelesul părţii în lumina sensului celorlalte părţi ale naraţiunii sau în contextul poveştii ca întreg. Acest tip de lectură este adesea utilizat în studiile de caz din practica clinică.

Abordarea holistă a formei îşi găseşte expresia cea mai clară în cadrul demersurilor de urmărire a intrigilor sau a structurilor unor naraţiuni autobiografice complete. De pildă, povestea se desfăşoară sub forma unei tragedii sau a unei comedii? Evoluează ascendent, apropiindu-se de momentul prezent din viaţa naratorului, sau coboară spre perioade ori situaţii anterioare, mai favorabile decât cele din prezent? Cercetătorul poate căuta punctul culminant sau cel nevralgic care aruncă o anumită lumină asupra întregii evoluţii.

Abordarea categoriilor de conţinut este mai cunoscută sub numele de „analiză de conţinut". Se definesc categoriile subiectelor studiate, se extrag secvenţe de relatare separate, se clasifică şi apoi se încadrează în categoriile/grupurile definite. În aceste cazuri, analiza cantitativă a naraţiunilor este destul de răspândită. Categoriile pot fi foarte restrânse – de pildă, toate fragmentele în care naratorul menţionează un anumit eveniment politic – sau, dimpotrivă, mai largi, când vor fi selectate şi supuse analizei toate secţiunile care se referă la evenimente politice.

Abordarea categoriilor formei se referă la caracteristicile subtile, stilistice sau lingvistice, ale anumitor părţi ale naraţiunii. De exemplu, această analiză ar putea avea drept temă tipurile de metafore utilizate de narator sau frecvenţa construcţiilor pasive prin raport cu cele active. Fragmentele relevante vor fi selectate – din unul sau mai multe texte – şi numărate, în aceeaşi manieră ca şi în cazul analizei de conţinut.

Fiecare dintre cele patru moduri de analiză implică un anumit tip de subiecte de cercetare, se referă la categorii de text distincte şi prezintă o relevanţă sporită pentru eşantioane de anumite mărimi.

Cititorul ar trebui să reţină faptul că aceste distincţii subtile nu sunt întotdeauna evidente în organizarea şi interpretarea concretă a studiilor narative. Forma unei poveşti nu e întotdeauna uşor de separat de conţinut. De fapt, cuvântul *idee*, în greaca clasică, se referă atât la conţinut, cât şi la formă. Unii ar putea vedea în forma unei naraţiuni un trup al conţinutului, o manieră discretă de a învălui un mesaj, nu foarte diferită de procesele (conştiente şi inconştiente) de simbolizare. Chiar mai mult, concluziile noastre privind categoriile separate, în maniera în care le-am prezentat mai sus (de exemplu, folosirea de către narator a diatezei pasive pentru a-şi explica evenimentele din viaţă), pot fi, ce-i drept, foarte semnificative în înţelegerea individului ca întreg. Clasificarea noastră se referă, în orice caz, la modalităţile de lectură în cadrul abordărilor presupuse de aceste categorii care se concentrează asupra unor fragmente separate ale naraţiunii mai degrabă decât asupra naraţiunii ca întreg. Aceste distincţii de fineţe vor fi, oricum, limpezite în capitolele care urmează (capitolele 4-7), când vom oferi şi exemple detaliate ale diverselor tipuri de lectură şi analiză, aşa cum le-am întâlnit noi înşine în cercetare. O analiză mai cuprinzătoare a valorii şi limitelor modelului pe care tocmai l-am expus va fi prezentată în ultimul capitol al cărţii (capitolul 8).

Demonstrarea celor patru tipuri de lectură, în lumina lucrărilor de specialitate anterioare

În secţiunea care urmează, intenţionăm să oferim exemple relevante pentru fiecare dintre cele patru variante ale modelului propus mai sus, culese de noi din studii de specialitate anterioare. Întrucât modelul nostru oferă o nouă sistematizare a acestei arii de cercetare, e cât se poate de clar că autorii respectivelor studii nu au fost influenţaţi defel şi nici nu au încercat să-şi contureze cercetarea în funcţie de coordonatele noastre. Încercând să oferim exemple cât mai potrivite, ne-am străduit să ne referim la studii care ar putea fi considerate drept tipice pentru fiecare dintre cele patru strategii presupuse de modelul nostru. În orice caz, majoritatea studiilor narative analizează materialele din mai multe perspective, combinând diverse module ale modelului nostru – o problemă la care vom reveni în capitolul 8.

Lectura holistă a conţinutului

Acest tip de lectură abordează naraţiunea ca întreg şi se concentrează asupra conţinutului ei. Astfel, Lieblich (1993) a prezentat povestea vieţii Natashei, o tânără evreică ce a emigrat din Rusia în Israel. În cele câteva întâlniri pe care le-a avut cu cercetătoarea, Natasha i-a povestit despre viaţa ei şi despre cum s-a adaptat la modul de viaţă din Israel. Analiza gravitează în jurul unei teme majore: schimbarea, aşa cum apare ea în diverse domenii ale vieţii Natashei – aspectul ei fizic şi stilul de îmbrăcăminte, limbajul, manierele, atitudinea faţă de membrii familiei şi relaţia sa cu părinţii, prietenia cu băieţii şi fetele de vârsta ei, imigranţi sau născuţi în Israel, opţiunile sale profesionale, precum şi părerile ei privind egalitatea sexelor. Schimbările culturale datorate emigrării se suprapun problemelor caracteristice adolescenţei,

conturând portretul complex al unui individ unic, aflat la o răscruce de drumuri.

Dacă Lieblich şi-a dedicat studiul unui singur caz, Bateson (1989) spune poveştile a cinci femei americane – printre care şi ea însăşi – ce aveau o carieră în domeniul artistic. Cartea sa nu poate fi considerată doar o simplă „cercetare", iar scopul nu a fost acela de a formula nişte concluzii sistematice pe marginea vieţii fiecăreia dintre protagoniste. Cartea este, în schimb, o fascinantă operă literară care combină povestiri, discuţii şi impresiile autoarei ce încearcă să găsească similitudini şi diferenţe între vieţile femeilor pe care le-a intervievat. Subiectele centrale ale povestirilor sunt feminitatea, angajarea într-o relaţie, îngrijirea, realizarea de sine, angajamentele şi aşa mai departe. Mesajul esenţial al cărţii este acela că vieţile femeilor sunt compuse din identităţi fragmentate, iar punerea lor laolaltă necesită un permanent proces de improvizaţie. Cartea lui Bateson demonstrează că abordarea holistă nu se limitează neapărat la un singur studiu de caz.

Aceeaşi perspectivă o vom întâlni la Josselson (1987, 1996b), care urmăreşte în studiul său viaţa unui grup de femei pe parcursul a 20 de ani. Din unghiul abordării holiste şi folosindu-se de tipologia realizată de Marcia (1966) privind „statusurile identitare" generate de trecerea la maturitate, Josselson îşi caracterizează subiecţii încadrându-i în una dintre categoriile următoare: „împlinire a identităţii", „respingere", „moratoriu" sau „difuziune". În interviuri, care s-au tot repetat de-a lungul anilor, a urmărit patternurile vieţilor acestor femei, căutând să desprindă diversele lor traiectorii de dezvoltare. Deşi nişte diferenţe precis conturate între poveştile vieţii respectivelor femei, definite şi prin mai vechile lor statusuri identitare nu erau uşor de detectat, studiul ei poate fi luat drept un bun exemplu de demonstrare a abordării holiste a conţinutului în cercetarea grupurilor.

Lectura holistă a formei

Acest tip de lectură se referă, de asemenea, la povestea integrală, dar se concetrează mai degrabă asupra aspectelor sale formale şi mai puţin asupra conţinutului propriu-zis. După Gergen şi Gergen (1988), orice poveste, orală sau scrisă, se poate caracteriza printr-o dezvoltare a intrigii care poate fi evidenţiată printr-o „analiză a plotului". Cele trei modele de bază vor fi atunci : progresia, regresia şi firul narativ constant. O poveste a vieţii se caracterizează de obicei prin combinarea acestor trei modele. În unul dintre studiile realizate de aceşti autori, subiecţi provenind din două grupuri diferite şi-au spus povestea vieţii, indicând punctele maxime şi cele minime ale evoluţiei lor. S-a făcut analiza intrigii acestor poveşti, iar graficele individuale au fost în final combinate pentru a avea o imagine de ansamblu asupra graficului mediu corespunzător fiecărui grup. Autorii au remarcat că povestirile grupului de oameni mai în vârstă s-au caracterizat astfel printr-un grafic asemănător unui „U" întors, adică o linie ascendentă, urmată de un mic platou şi, în fine, de o curbă descendentă. Pe de altă parte, poveştile vieţii grupului de tineri aveau, din punct de vedere grafic, forma unei „poveşti romanţate", mai precis, a literei „U".

Perspectiva lecturii holiste a formei mai poate fi demonstrată apelând la exemple din studii care abordau psihoterapia din punct de vedere narativ. White şi Epston (1990) au elaborat o metodă terapeutică prin intermediul căreia poveştii vieţii i se conferă rolul de instrument în schimbarea realităţii psihologice a pacientului. În cartea lor *Narrative Means to Therapeutic Ends*, autorii şi-au descris perspectiva teoretică privind maniera de utilizare a naraţiunilor în psihoterapie. Metodele sugerate de ei pentru schimbarea poveştii vieţii (prezentată iniţial) se referă în principal la forma poveştii şi mai puţin la conţinutul ei. De exemplu, transformând naratorul din victimă a circumstanţelor în eroul lor, sau

conducându-l spre externalizarea problemei, care va fi apoi privită ca „inamic", pacientul va avea de câştigat.

Omer (1994) crede că psihoterapia nu este altceva decât confecţionarea unor povestiri adecvate ale vieţii, realizate de pacient în colaborare cu terapeutul său. El a propus şi alte criterii structurale prin care să se poată distinge între povestirile „bune" şi cele „rele", referindu-se, astfel, la existenţa unor goluri sau scăpări în povestea iniţială – „povestea peticită" – şi realizarea ulterioară a coerenţei, ţinându-se cont de succesiunea cronologică a evenimentelor, de punctele lor de început sau de final şi de orice altceva ce ar putea ajuta la constituirea unei poveşti „închise" sau „deschise".

Abordarea categoriilor de conţinut

Acest tip de lectură, numit în mod tradiţional „analiză de conţinut", se concentrează asupra conţinuturilor, aşa cum apar ele în diverse părţi ale poveştii, independent de contextul întregii naraţiuni. Studiul lui Feldman, Bruner şi Kalmar (1993) demonstrează modul de folosire a unor categorii foarte restrânse – mai precis, a unor cuvinte. Cercetătorii le-au prezentat mai multe poveşti unor subiecţi împărţiţi în trei grupe de vârstă, ulterior adresându-le o serie de întrebări interpretative privind conţinutul (de exemplu, „Care este cel mai important lucru pe care ţi l-am spus până acum?"). Transcrierile răspunsurilor subiecţilor reprezentau datele studiului. Unele dintre concluziile cercetătorilor privind modelele de interpretare în cele trei grupe de vârstă s-au bazat pe o analiză cantitativă prin care s-a urmărit şi s-a comparat frecvenţa anumitor cuvinte în grupele respective.

În vreme ce studiul lui Feldman şi al colaboratorilor săi s-a bazat pe numărarea unor anumite cuvinte, Schulman, Castellon şi Seligman (1989) au lucrat cu categorii mai largi, şi anume cu „secvenţele care explicau un eveniment" – în care naratorii atribuiau explicaţii unor situaţii din viaţa lor. Aceste secvenţe au fost

analizate în funcţie de trei scale, bazate pe modelul lui Seligman privind stilurile atributive, şi anume „internalitatea", „stabilitatea" şi „globalitatea". Această metodă a dus la detectarea unor stiluri individuale de atribuire, bazate pe materiale narative bogate şi variate, cum ar fi: citate din discursurile politice, transcrieri ale unor şedinţe de terapie, jurnale şi scrisori personale.

Studiul lui McAdams, Hoffman, Mansfield şi Day (1996) propune o abordare a conţinutului pe categorii, folosindu-se un număr mare de categorii largi. Pornind de la teoria lui Bakan (1966) privind cele două aspecte de bază ale identităţii umane – puterea şi dorinţa de comuniune, McAdams şi colaboratorii săi (1996) elaborează mai multe instrumente de evaluare a acestor două dimensiuni. Astfel, ei definesc câteva categorii de conţinut pentru comuniune: dragoste/prietenie, dialog, grijă/ajutor şi comunitate, respectiv pentru putere: autoadministrarea, statusul, realizările/responsabilitatea şi împuternicirea. În articolul lor, McAdams şi colaboratorii săi detaliază procedura de descoperire şi cuantificare a acestor categorii în textele autobiografice.

Abordarea categoriilor formei

Ultimul tip de lectură are în vedere aspectele formale ale unor secţiuni sau categorii separate dintr-o poveste a vieţii. Studiul lui Farrell şi al colaboratorilor săi (1993) poate fi utilizat pentru a demonstra această abordare. Ei au analizat intriga întocmai ca şi Gergen şi Gergen (1988), însă doar pe anumite părţi ale textului – mai exact, descrierea tranziţiei la statutul de tată în poveştile vieţilor naratorilor. Similar cu demersurile lui Gergen şi Gergen (1988), Farrell şi colaboratorii săi disting trei grafice-prototip reprezentând această tranziţie.

Un alt studiu aparţinând tipului de abordare categorială a formei a fost realizat de Tetlock şi Suedfeld (1988), care au elaborat

o metodă de evaluare a „complexităţii integrative" a indivizilor pe baza formelor lor de argumentare, independent de conţinut. Maniera lor de măsurare presupune două dimensiuni: „diferenţierea" (numărul dimensiunilor unei probleme luate în considerare în evaluarea sau interpretarea evenimentelor) şi „integrarea" (dezvoltarea unor conexiuni complexe între caracteristici deja diferenţiate). Tetlock şi Suedfeld pretind că această metodă poate fi utilizată pentru o varietate de comportamente verbale, provenind din diferite surse, cum ar fi comunicarea diplomatică, discursurile, interviurile, editorialele din reviste şi aşa mai departe.

Linde (1993), de asemenea, analizează anumite aspecte formale ale poveştilor vieţii – mai exact, modul în care se construieşte coerenţa de-a lungul unei poveşti. Linde a analizat treisprezece interviuri privind alegerea profesiei, examinând diferite modalităţi de creare a coerenţei, printre care ordinea temporală, cauzalitatea şi continuitatea. Linde s-a concentrat aici asupra nivelurilor morfologic şi discursiv ale textelor, mai degrabă decât asupra poveştilor în ansamblul lor, fiind atent la forme şi nu la conţinuturi.

Dincolo de clasificarea oferită de modelul nostru, variatele demonstraţii din studiile citate în ultima parte a acestui capitol reprezintă gama largă a subiectelor investigate de „studiile narative". Mai mult decât atât, ele exemplifică abordări teoretice şi metodologice foarte diferite, de la studiile cantitative detaliate ale lui Tetlock şi Suedfeld (1988) şi abordarea clinică a lui Omer (1994), până la cercetarea literară a lui Bateson (1989).

Despre cartea de faţă

În capitolele ce urmează, după ce vom prezenta materialele narative care au stat la baza proiectului nostru de cercetare şi care au oferit datele pentru cartea de faţă (capitolul 2), vom demonstra amănunţit fiecare dintre cele patru tipuri de lectură şi interpretare

a unui text. Mai înainte însă, vom prezenta în capitolul 3 poveştile vieţii a doi dintre intervievaţii noştri, un bărbat şi o femeie, care au luat parte la cercetare. Poveştile lor vor fi utilizate în capitolele care vor urma pentru diverse demonstraţii ale analizelor noastre. Ele sunt prezentate în întregime, astfel încât cititorii să poată compara interpretările noastre cu textul propriu-zis şi să încerce, la rândul lor, să elaboreze în mod activ propriile analize.

Capitolele 4-7 vor furniza deci lecturi, interpretări şi analize ale datelor narative, din perspectivele presupuse de modelul nostru de cercetare. Fiecare capitol constă din două demonstraţii ale aceluiaşi tip de lectură. Deşi, conform modelului nostru, ele reprezintă aceeaşi abordare, în aplicaţia propriu-zisă vor apărea ca diferite, şi anume în descrierea concretă a instrumentului de cercetare. Fiecare dintre exemplele noastre va fi însoţit de amănunte privind procesul concret de cercetare, care include consideraţii, îndoieli şi autocritici ce au făcut parte, practic, atât din traseul individual pe care fiecare dintre autoarele acestui studiu l-a parcurs, cât şi din discuţiile noastre. Unele analize, pe care le vom prezenta integral, au făcut într-adevăr parte din procesarea rezultatelor cercetării (aşa cum le-am raportat agenţiilor care ne-au sponsorizat), iar altele sunt oferite pe scurt, fără concluzii, doar pentru demonstrarea modelului nostru. În lumina celor spuse mai sus, capitolul final al cărţii va trece din nou în revistă câteva aspecte teoretice relevante pentru cercetarea narativă, va relua discutarea modelului, opţiunile pe care acesta le-ar putea deschide pentru studii viitoare, precum şi limitele sale.

Cartea aceasta este produsul cooperării a trei autoare, rezultatul deliberărilor şi numeroaselor discuţii pe care le-au purtat. În orice caz, de-a lungul acestor procese, am reuşit să ne păstrăm perspectivele personale în formele lor independente, aşa cum se va observa de altfel de-a lungul capitolelor. În vreme ce abordarea generală a cărţii este rodul muncii de echipă, fiecare dintre noi

şi-a dezvoltat propriile instrumente de lectură şi analiză. Secţiunea a doua a capitolului 5 este singurul exemplu de analiză dezvoltată şi realizată în echipă. Tamar Zilber s-a concentrat asupra analizei categoriilor formei. În cadrul acestei perspective, ea a elaborat un instrument de evaluare a funcţionării cognitive într-o naraţiune şi a sugerat astfel modalităţi de detectare a expresiilor emoţionale într-un text. Rivka Tuval-Mashiach s-a adâncit în analiza structurii plotului poveştii ca întreg. Ea a utilizat, în plus, analiza de conţinut pentru înţelegerea dinamicii familiilor persoanelor intervievate. Michal Nachmias, cercetătoarea cea mai experimentată din echipa noastră, s-a ocupat de amintirile din prima copilărie şi importanţa lor într-o interpretare holistă a conţinutului poveştii. În sfârşit, Amia Lieblich a realizat cele două studii de caz prezentate în capitolul 3 ca o demonstraţie a tipului de lectură holistă a conţinutului şi a făcut analiza de conţinut a amintirilor din perioada liceului prezente în poveştile vieţii intervievaţilor. Aceste capitole şi analizele prezentate în ele au fost scrise independent de fiecare dintre autoare şi oferă o varietate de interpretări şi perspective asupra unuia şi aceluiaşi material narativ. Cititorii sunt astfel invitaţi să încerce să-şi dezvolte abilităţile pe parcursul cărţii, comparând şi integrând aceste secvenţe distincte în colajul generos rezultat în urma muncii noastre de echipă.

Note

1. *Journal of Narrative and Life History* apare trimestrial din 1991 (editat de Lawrence Erlbaum). Seria „The Narrative Study of Lives" a apărut în fiecare an, începând cu 1993. Vezi Josselson şi Lieblich (1993, 1995), Lieblich şi Josselson (1994), Josselson (1996a), Lieblich şi Josselson (1997).
2. Problema relaţiei dintre viaţă, povestea vieţii şi identitate, pe de o parte, şi text şi interpretare, pe de altă parte, este cât se poate de complexă şi nu ar putea fi prezentată aici într-o manieră adecvată. Pentru mai

multe informaţii, vezi McAdams (1990), Rosenwald şi Ochberg (1992), Widdershoven (1993), Alasuutari (1997).

3. Pentru planificarea studiilor narative, vezi Glaser şi Strauss (1967), Yin (1984), Denzin şi Lincoln (1994) şi Maxwell (1996). Pentru diferite abordări ale interviului în contextul cercetării narative, vezi Denzin (1978), Spradley (1979), Kuale (1983), Mishler (1986a), McCracken (1988), LaRossa (1989) şi Chambon (1995). Despre transcrierea şi redactarea materialelor obţinute prin intervievare, vezi Mishler (1986b) şi Blauner (1987). O trecere în revistă comprehensivă asupra interviului, cu multe referinţe utile, au realizat Fontana şi Frey (1994).

4. Despre criteriile de abordare a studiului şi a analizei narative, precum şi despre raţiunea lor de a fi, vom discuta mai pe larg în capitolul 8.

5. Discuţiile dintre cercetătorii unui anumit domeniu au devenit, de curând, o altă formă de a aborda în scris cercetarea. Vezi *Conversation as Method* (Josselson, Lieblich, Sharabany şi Wiseman, 1997).

Capitolul 2

DESPRE POVESTEA CERCETĂRII NOASTRE

Diversele modalităţi de lectură, analiză şi interpretare a materialelor narative vor fi demonstrate în această carte prin intermediul unor poveşti ale vieţii pe care le-am obţinut în cadrul unui vast proiect de cercetare aplicată realizat în Israel între anii 1992 şi 1995. Deoarece poveştile vieţii sunt întotdeauna legate de context, scopul capitolului de faţă este acela de a oferi o scurtă trecere în revistă a studiului: scopurile sale, eşantionul şi procedura ca fundal al materialelor narative şi al analizelor care vor fi prezentate apoi. Obiectivul nostru, cu alte cuvinte, nu este acela de ne angaja într-o descriere comprehensivă a studiului, a fundalului său teoretic şi a rezultatelor lui (aşa cum am făcut-o în raportul tehnic destinat fundaţiilor care ne-au finanţat; vezi Lieblich, Tuval şi Zilber, 1995), ci de a pune în evidenţă acele aspecte care au relevanţă pentru scopul cărţii de faţă.

Datele de fundal

Primii ani de după 1948, când a fost declarată independenţa statului Israel, au fost marcaţi de numărul mare de imigranţi sosiţi din multe ţări aflate în curs de dezvoltare. Una dintre cele mai interesante abordări ale rezolvării decalajului cultural-educaţional a

fost teoria „învăţării reabilitative"[1] a lui Carl Frankenstein (1970a, 1970b). În termeni concreţi, problema celor „defavorizaţi" a devenit evidentă prin unele diferenţe semnificative în ceea ce priveşte succesul şcolar şi motivaţia academică, precum şi printr-o varietate de patternuri comportamentale considerate ca inadecvate. Acestea caracterizau copiii proveniţi din familii cu un nivel socio-economic scăzut (adesea analfabeţi), sosiţi din ţări din Orientul Apropiat sau Africa de Nord.

Profesori, administratori şi specialişti, influenţaţi de experimente educaţionale din alte părţi ale lumii, au propus diverse analize şi remedii ale decalajului educaţional din sistemul de învăţământ (vezi, spre exemplu, Amir, Sharan şi Ben Ari, 1984 ; Eshel şi Klein, 1995 ; Klein şi Eshel, 1980). Integrarea a fost politica cea mai des adoptată de instituţiile de învăţământ public din Israel pentru a le oferi şanse egale tuturor elevilor. Frankenstein, o autoritate proeminentă în domeniul educaţiei, a propus însă un program pedagogic original şi controversat care, în practică, a dus la distribuirea elevilor defavorizaţi în săli de clasă separate. Conform concepţiei sale teoretice, decalajul educaţional era un sindrom al „retardului secundar" cauzat de mediile sărace ale imigranţilor, de statusul socioeconomic scăzut al familiilor. Pentru a repara „inteligenţa afectată" a elevilor, credea Frankenstein, erau necesare „tehnicile reabilitative de învăţare". În consecinţă, el a elaborat o metodă comprehensivă de predare aplicabilă tuturor disciplinelor şcolare, care urma să fie pusă în practică în clase separate, cu elevi din populaţia-ţintă[2] cu vârste cuprinse între 12 şi 18 ani. Elevii care au luat parte la program au fost racolaţi din zone diferite, separaţi de clasele normale de liceu şi au primit ajutor şi atenţie sporită din partea unor profesori anume pregătiţi pentru a-i îndruma pe copii în vederea recuperării graduale a funcţiilor lor intelectuale. Academic vorbind, predarea de reabilitare părea a fi potenţial benefică pentru elevii defavorizaţi ; în orice caz,

preţul substanţial care trebuie plătit la nivel personal, constând în stigmatizarea socială şi izolarea de liceenii „normali", nu putea fi trecut uşor cu vederea. Planul iniţial a fost de a-i reintegra în clase de liceu normale după doi ani de segregare. Dar, din pricina multor dificultăţi neprevăzute, acest plan nu s-a materializat nici la debutul programului şi nici în anii următori. Ar trebui poate adăugat faptul că Frankenstein şi-a elaborat teoria şi metoda în anii '50-'60, într-un climat socio-intelectual radical diferit de cel contemporan şi sub presiunea unui număr enorm de elevi imigranţi, pe care sistemul de învăţământ din Israel trebuia să-i absoarbă.

Fără să evaluăm mai detaliat metoda şi baza sa teoretică, ce nu priveşte în mod direct cartea de faţă, e suficient să spunem că, din cauza contradicţiei aparente cu ideologia „topirii diferenţelor", programul lui Frankenstein nu a fost niciodată implementat pe scară largă. Excepţie a făcut implementarea sa din 1966 în unul dintre cele mai bune licee din Israel, la care ne vom referi în continuare utilizînd numele de Liceul de Elită. Primele două clase care au făcut parte din acest proiect au fost considerate drept experimente educaţionale, fiind însoţite de studii de evaluare (Frankenstein, 1970a), care au indicat în general succese şcolare indiscutabile. Aspectele sociale şi personale ale învăţării în săli de clasă separate pe toată perioada liceului nu au fost totuşi direct evaluate în studiul iniţial. Urmând acest experiment, Liceul de Elită utilizează şi astăzi predarea de reabilitare, în una sau două clase formate din elevi selectaţi, o politică ce constituie adesea ţinta criticilor şi dezbaterilor publice.

Abordarea generală a studiului nostru şi a eşantionului

Pe parcursul numeroaselor încercări de a justifica această politică foarte controversată, în 1991 conducerea Liceului de Elită a contactat-o pe Amia Lieblich, solicitându-i realizarea unui studiu despre absolvenţii liceului care făcuseră parte din programul de reabilitare. La invitaţia Amiei Lieblich, Rivka Tuval-Mashiach a dat o mână de ajutor atât la proiectarea studiului, cât şi la efectuarea lui.

După parcurgerea lucrărilor relevante şi după repetate întâlniri cu profesorii şi cu alţi angajaţi ai liceului, am decis să folosim o abordare calitativă a studiului (Greene, 1994), care putea pune în lumină atât efectele unice şi profund pozitive, cât şi cele negative ale participării la programul educaţional de reabilitare. În orice caz, ne-am propus să introducem în studiu date statistice privind nivelul actual de realizare în viaţă, precum şi câteva teste obiective privind trăsăturile de personalitate şi valorile[3]. Ţinând seama de afirmaţia lui Frankenstein (1970a) conform căreia procesul schimbării pe care l-ar produce această intervenţie educaţională este de lungă durată, am decis să împărţim adulţii în două grupe – cei care au absolvit în 1970 (prima clasă „experimentală") şi cei care au absolvit în 1982. În perioada în care am luat interviurile (1992-1993), vârsta medie a participanţilor era fie de 41-42 de ani, la aproximativ 22 de ani de la absolvire (grupa adulţilor, *de vârstă mijlocie*), fie de 28-29 de ani, la aproximativ zece ani de la absolvire (grupa *adulţilor tineri*).

Ca să lărgim orizontul studiului şi să putem face comparaţii, am investigat anumite persoane din aceleaşi grupe de vârstă, provenite din medii similare, dar care absolviseră alte şcoli din acelaşi oraş. Iniţial, cererea conducerii şcolii a fost de a găsi un

„grup de control", format din elevi defavorizaţi cu un potenţial de dezvoltare asemănător care studiaseră în clase integrative (spre deosebire de cele din cadrul politicii de segregare de la Liceul de Elită), şi să se evalueze programul printr-o serie de comparaţii între cele două grupe de absolvenţi. Ideea de „grup de control" este totuşi străină modelului cercetării narative aşa cum l-am prezentat în capitolul precedent[4], aşa că nu vom folosi acest concept aici. Mai mult decât atât, în practică e imposibil de evaluat cât de diferiţi sau cât de asemănători erau tinerii din grupele respective în ceea ce priveşte potenţialul lor educaţional înainte de a intra la liceu.

Bazându-ne pe listele de absolvenţi a două licee integrative din oraş, ca şi pe cea de la Liceul de Elită, am ales subiecţii cercetării. Nu a fost deloc uşor să descoperim domiciliile curente ale absolvenţilor, din cauza mobilităţii populaţiei şi a schimbării numelor de familie a majorităţii femeilor căsătorite. După ce i-am localizat, i-am contactat prin telefon pentru a obţine acordul de a participa la un studiu „privind povestea vieţii la indivizi aparţinând anumitor grupe de vârstă, în scopul scrierii unei cărţi". A fost prezentat acest scop extrem de general, fiindcă nu doream să sublinieze de la început importanţa experienţelor din liceu, urmărind, în schimb, să obţinem o imagine spontană a acelei perioade, ca parte a unei poveşti personale mai cuprinzătoare. În această conversaţie telefonică, le-am spus candidaţilor că dorim să-i întâlnim de două ori, fiecare şedinţă durând aproximativ o oră şi jumătate, la data şi ora stabilite de ei. Cei care au pus problema confidenţialităţii au fost asiguraţi, chiar de la bun început (ca şi mai târziu, când au avut loc întâlnirile), că povestea lor, chiar dacă urma să fie inclusă într-o carte, va fi în primul rând verificată, comentată şi corectată de ei înşişi şi că vor avea dreptul de a decide să nu fie citaţi. În cazurile în care problema confidenţialităţii nu a fost discutată la început, cercetătoarele au lămurit-o din proprie iniţiativă spre finalul întâlnirilor[5]. Pe ansamblu, doar

aproximativ 40% din cei abordaţi prin telefon au fost de acord să fie intervievaţi în vederea studiului. Ceilalţi de 60% au refuzat, în principal, din cauza lipsei de interes sau de timp.

La studiul au participat 74 de persoane, care au fost împărţite în patru grupuri de cercetare – două grupe, cum arătam mai sus, provenind din licee diferite, pe care le vom numi în mod descriptiv *segregat*, respectiv *integrat*. Distribuirea lor în grupuri de cercetare s-a făcut în funcţie de vârstă, nivel de învăţământ şi sex, fiind următoarea:

- vârstă mijlocie, segregat – 19 (7 femei, 12 bărbaţi)
- vârstă mijlocie, integrat – 17 (7 femei, 10 bărbaţi);
- adult tânăr, segregat – 18 (10 femei, 8 bărbaţi);
- adult tânăr, integrat – 20 (10 femei, 10 bărbaţi).

Interviul de tip povestea vieţii

Procedura cercetării va fi descrisă doar în măsura în care prezintă relevanţă pentru scopul cărţii de faţă, concentrându-ne asupra interviului de tip povestea vieţii.

Fiecare intervievat a fost programat pentru o primă întâlnire cu una dintre cele cinci intervievatoare (cele trei autoare ale acestei cărţi şi două voluntare[6]), preferabil chiar la domiciliul subiectului. Câţiva subiecţi au cerut ca întâlnirea să se desfăşoare la locul lor de muncă, pretinzând că acolo s-ar bucura de mai multă linişte şi intimitate decât acasă. În cele mai multe dintre cazuri, interviul a avut loc pe parcursul unei întâlniri, în vreme ce a doua (sau, mai rar, a treia) era consacrată completărilor. Când se obţinea o poveste a vieţii completă, se administrau mai multe chestionare (vezi nota 3). O intervievatoare îşi asuma răspunderea pentru toate contactele telefonice şi întâlnirile cu un anumit intervievat.

toate discuţiile au fost înregistrate. Diferite observaţii privind cadrul de desfăşurare a discuţiilor, ca şi diverse alte impresii ale intervievatoarei, au fost, de asemenea, înregistrate.

Dat fiind numărul mare de participanţi incluşi în studiu, metoda aleasă pentru a obţine o poveste a vieţii reprezintă un compromis între dorinţa de a avea nişte naraţiuni bogate şi neconstrânse, pe de o parte, şi nevoia de a limita timpul alocat fiecărui subiect, precum şi cantitatea de date, pe de altă parte. Aşa cum vom demonstra în capitolele care urmează, acest gen de interviu a facilitat anumite tipuri de analiză, dar a limitat altele. Proceduri similare pentru realizarea interviurilor de tip povestea vieţii se pot găsi la Bertaux (1981) şi McAdams (1985, 1993).

În deschiderea discuţiei, intervievatoarea introducea sarcina de „schiţare a etapelor vieţii" în felul următor:

> Viaţa oricărei persoane poate fi o carte. Aş vrea să te gândeşti la viaţa ta acum ca şi când ai scrie o carte. Mai întâi, gândeşte-te la capitolele cărţii. Am aici o foaie de hârtie care te va ajuta. Notează anii în prima coloană – începând de la 0, adică din ziua în care te-ai născut. Când a luat sfârşit prima etapă? Scrie anul. Apoi treci la următoarele capitole şi scrie în dreptul lor vârsta la care au început şi cea la care s-au încheiat pentru tine. Continuă în felul acesta până ajungi la vârsta pe care o ai acum. Poţi folosi câte capitole sau etape crezi că se potrivesc felului în care s-a desfăşurat viaţa ta.

Formularul de o pagină care le era înmânat intervievaţilor conţinea două coloane: cea din stânga era pentru delimitarea etapelor vieţii, iar cea din dreapta pentru titlurile pe care le-ar fi putut avea acestea. Instrucţiunile pentru realizarea celei de-a doua sarcini erau oferite în momentul când numerele capitolelor erau scrise: „Acum, te rog să te gândeşti la un titlu pe care le-ai da fiecăruia dintre aceste capitole şi scrie-le în coloana alăturată".

Când subiectul termina de completat schiţa etapelor vieţii, intervievatoarea aşeza foaia într-un loc din care să le fie vizibilă

amândurora şi spunea: „Îţi voi pune mai multe întrebări cu privire la fiecare dintre etapele pe care le-ai propus". Conform instrucţiunilor, naratorii se concentrau asupra a patru întrebări/direcţii la fiecare dintre etape:

1. „Spune-mi un episod sau o amintire semnificativă despre aceasta";
2. „Ce fel de om erai în această etapă?";
3. „Care erau persoanele importante pentru tine în această etapă şi de ce?";
4. „Din ce motiv ai încheiat etapa în acel moment?".

Pe lângă informaţiile furnizate în urma acestor instrucţiuni precise, majoritatea intervievaţilor au oferit rapoarte descriptive mult mai bogate pentru fiecare dintre etapele vieţii. Pentru mulţi, povestea a evoluat din diferitele perspective enumerate mai sus, iar pentru alţii, naraţiunea s-a desfăşurat fără vreun ajutor din partea intervievatoarei. Aceasta a intervenit însă cu provocări şi întrebări pentru a aduce un plus de claritate poveştii sau a încuraja naratorul să-şi continue relatarea.

Când întreaga schiţă a etapelor vieţii a fost încheiată, au fost introduse trei subiecte finale: a) subiecţilor care nu au vorbit prea mult despre liceu li s-a cerut să-şi elaboreze mai detaliat amintirile despre această perioadă; această cerere era formulată după divulgarea scopului concret al cercetării, şi anume, interesul nostru de a urmări evoluţia absolvenţilor diverselor licee din oraş; b) au fost avute în vedere aşteptările pe care le aveau subiecţii de la viaţă; c) pentru cei care erau părinţi (toţi cei din grupa de vârstă mijlocie şi aproximativ jumătate din grupul adulţilor tineri), s-a adăugat o întrebare referitoare la aşteptările legate de viitorul copiilor lor.

Intervievatoarele au fost instruite special în vederea parcurgerii acestei proceduri şi li s-a spus să nu aibă o atitudine prea mecanică sau formală, ci să fie deschise şi flexibile faţă de linia narativă a

povestitorului, astfel încât să se obţină o poveste a vieţii autentică. Ca rezultat al acestei orientări, adăugând diferenţele individuale dintre intervievatoare, precum şi dintre povestitori, ce au generat un tip unic de interacţiune în fiecare diadă, protocoalele de interviu au variat foarte mult. Unele erau monologice şi aveau ca rezultat o naraţiune aproape neîntreruptă. Altele erau mai dialogice, având secţiuni întregi de tip întrebare-răspuns[7]. Unele intervievatoare au urmărit exact cele patru subiecte în fiecare capitol al vieţii, în vreme ce altele s-au lăsat purtate de firul narativ al povestitorului. Astfel de variaţii sunt de aşteptat ori de câte ori cercetătorul optează pentru limitarea formalităţii în favoarea autenticităţii.

Cum să păstrezi ce ai obţinut: munca în echipă

În măsură ce numărul de oameni contactaţi şi intervievaţi creştea, am îmbogăţit procesul de culegere a datelor în două moduri. La nivel tehnic, fiecare interviu era transcris cu atenţie. Cu ajutorul unui reportofon şi al unui program de procesare a textelor, mai mulţi asistenţi transcriau conversaţiile cuvânt cu cuvânt. Secţiunile neinteligibile le erau arătate intervievatoarelor, în vederea lămuririi lor. Asistenţilor li s-a spus să transcrie tot ceea ce auzeau, inclusiv repetiţiile, sunetele neinteligibile, propoziţiile incomplete, pauzele şi expresiile afective (râsete, oftaturi, suspine etc.). Un aspect important în selectarea şi pregătirea asistenţilor a fost să ne asigurăm că aceştia au înţeles natura personală a interviurilor şi că se vor abţine să discute cu alţii despre conţinutul lor. Pentru garantarea acurateţei, materialul transcris era confruntat cu discuţiile înregistrate, secvenţial. Numărul total de pagini transcrise obţinute în urma intervievării a 74 de persoane a fost de peste 4 500.

Cercetătoarele se întâlneau săptămânal, pe măsura realizării acestei dificile întreprinderi. Îşi împărtăşeau grijile, ridicau probleme, nou-veniţii primeau feedback de la cei cu mai multă experienţă ; erau plantate primele seminţe ale procesului de analiză şi interpretare. Aceste întâlniri erau deosebit de importante pentru intervievatoarele care se aflau între două şedinţe cu subiecţii şi care, vorbind despre experienţele lor recente, îşi formau o perspectivă pentru sesiunile care urmau. O problemă care apărea destul de frecvent era cea referitoare la intervievaţii foarte inhibaţi sau laconici ori (mai adesea) la cei ce nu-şi puteau limita discursul la cadrul de discuţie presupus mai sus. Schimburile de opinii care aveau loc pe parcursul acestor întâlniri săptămânale au fost extrem de importante în menţinerea interesului nostru pentru acest proiect, în dezvoltarea abilităţilor de intervievare şi ne-au încurajat şi îmbogăţit pe toţi. Convergenţa sau divergenţa punctelor noastre de vedere – femei de diferite vârste, cu experienţe de viaţă dintre cele mai variate, cu un grad de experienţă diferit în cercetare şi studii (psihologie clinică, psihologie socială, psihologia dezvoltării şi educaţie) – a format terenul fertil necesar pentru acest tip de cercetare. Avem convingerea că nici una dintre noi nu ar fi reuşit s-o ducă la capăt de una singură.

Aceste discuţii şi procesarea datelor acumulate au fost sistematizate în raportul nostru de cercetare (Lieblich, Tuval şi Zilber, 1995) în care am încercat să evaluăm efectele pe termen lung, atât cele pozitive, cât şi cele negative, ale celor două tipuri de formare şcolară asupra participanţilor la studiu. La rândul său, raportul a avut ca rezultat o discuţie cu conducerea Liceului de Elită privind viitorul programului de reabilitare prin şcoală. Deşi nu vom detalia aceste puncte aici, unele dintre repercusiunile lor vor fi amintite în capitolele care urmează. Confruntându-ne, pe de o parte, cu bogăţia materialelor narative pe care le-am strâns şi, pe de altă parte, cu numărul mic de lucrări care ne-ar fi putut

ajuta să le interpretăm şi să le analizăm, ne-am decis să purcedem la realizarea proiectului de faţă, şi anume a unei cărţi consacrate metodologiei cercetării narative.

Note

1. O mai mare parte a lucrărilor lui Frankenstein, precum şi ale succesorilor săi nu au fost traduse încă în engleză. Principalele lucrări în germană sunt Frankenstein (1970b, 1972, 1981). Alte prezentări ale metodei lui Frankenstein au fost publicate de Eiger (1975) şi Amir (Eiger şi Amir, 1987).
2. E interesant de remarcat faptul că, deşi majoritatea intervenţiilor sau a programelor de reabilitare a elevilor defavorizaţi au de obicei ca ţintă copii foarte mici (vezi, de exemplu, rapoartele despre programele de tip Head Start ; Zigler şi Valentine, 1979 ; Barnett, 1993, citat foarte recent şi de Bruner, 1996), programul de predare şi de reabilitare al lui Frankenstein avea în vedere elevii de gimnaziu şi liceu.
3. Variabilele testate au fost stima de sine (Spence, Helmreich şi Stapp, 1975), îndrăzneala (Kobasa, 1982), locul controlului (Rotter, 1966) şi sistemul de valori (Schwartz şi Bilsky, 1987). Utilizarea acestor teste în analiza datelor a fost limitată din cauza eşantionului mic, iar rezultatele obţinute nu vor fi redate aici.
4. Pentru cele mai multe informaţii despre acest subiect, vezi Runyan (1984), Crabtree şi Miller (1982).
5. Problema consideraţiilor etice privind cercetarea narativă depăşeşte aria de interes a volumului de faţă. Vezi Josselson (1996a).
6. Vezi *supra*, nota 8.
7. Asemenea variaţii în natura discuţiilor ar trebui luate în considerare în unele tipuri de analiză. Vezi, spre exemplu, analizele funcţionării cognitive din capitolul 7.

Capitolul 3

EXEMPLE DE POVEŞTI ALE VIEŢII

De-a lungul acestui capitol vom prezenta două poveşti ale vieţii unor persoane din grupul de vârstă mijlocie care au participat la studiu. Ambele naraţiuni vor fi folosite în capitolele următoare pentru demonstrarea diferitelor tipuri de lectură şi analiză. Toate numele utilizate în acest capitol, precum şi pe parcursul întregii cărţi au fost schimbate pentru a proteja intimitatea povestitorilor[1].

Sara

Sara are 42 de ani. Ea a fost intervievată de Amia Lieblich.

Interviul a avut loc în două şedinţe, în locuinţa Sarei, undeva la suburbie, copiii ei învârtindu-se pe lângă ea în timp ce vorbeam.

Următoarea poveste are la bază transcrierea discuţiilor înregistrate în trei părţi.

- *Partea A* : o transcriere exactă şi completă a discursului Sarei şi al interviatoarei, incluzând toate tipurile de exprimări verbale.
- *Partea B* : o transcriere aproape cuvânt cu cuvânt a vorbirii Sarei. Frazele neterminate şi repetiţiile sunt omise din text.

Împreună, părţile A şi B reprezintă prima şedinţă de intervievare. Pentru că Sara (fiind învăţătoare) are o exprimare foarte

clară, diferenţa de stil dintre partea A şi partea B nu este foarte vizibilă , aşa cum ar putea fi în cazul altor persoane intervievate.

- *Partea C* : o versiune redactată şi uşor abreviată a discursului Sarei din şedinţa a doua a interviului.

Opţiunea pentru o transcriere completă sau una redactată este ghidată de scopul în care se intenţionează a fi întrebuinţat textul, de publicul-ţintă (textul integral, redundant este greu de citit), ca şi de aspecte practice, cum ar fi lipsa spaţiului. Când se întreprinde o analiză lingvistică formală, toate exprimările verbale vor prezenta importanţă (vezi, spre exemplu, Rosenthal, 1993). Când textul este folosit pentru înţelegerea unor trăsături mai puţin specifice – cum ar fi ordinea evenimentelor din viaţă, motivaţiile psihologice, temele majore care apar în povestea vieţii –, o versiune redactată este mai utilă.

În textul de mai jos (ca şi în povestea vieţii lui David) apar următoarele simboluri :

- parantezele drepte [–] marchează adăugarea de către autor a unui cuvânt sau a unei expresii care lipseşte ;
- parantezele rotunde (–) marchează adăugarea de către autor a unui cuvânt sau a unei fraze explicative ;
- trei puncte –... – marchează o pauză în vorbire ;
- trei puncte între paranteze drepte [...] marchează omisiunea unei propoziţii ori a mai multora sau a unui paragraf din text. Această operaţiune a fost realizată cu scopul de a scurta textul, de obicei atunci când partea omisă repeta în mod substanţial o idee deja exprimată ;
- ghilimelele apar atunci când naratorul redă un dialog. Adesea, acest lucru reiese din context ;
- paragrafele noi din partea C marchează opriri în fluxul conversaţiei sau schimbarea subiectului.

Schiţa etapelor vieţii Sarei a fost următoarea:

- etapa 1: de la naştere până la 6 ani, intitulat Copilăria;
- etapa 2: 6-12/13 ani Şcoala primară;
- etapa 3: 13-18 ani Liceul;
- etapa 4: 18-20 de ani Armata[2];
- etapa 5: 20-30 de ani Învăţătoare, necăsătorită;
- etapa 6: 30-40 de ani Întemeierea unei familii.

Partea A

I: Aşadar, vrei, te rog, să-mi vorbeşti un pic despre prima etapă, ceva despre casa ta, părinţi şi-aşa mai departe?

S: Păi, ăă... O să-ţi vorbesc despre fundalul general. Ăă... Tatăl meu este din Iran şi mama din Turcia, am fost patru copii în familie, eu sunt cea mai mare, sora mea e cu doi ani mai mică decât mine, apoi... ăă, fratele meu e cu şapte ani [mai mic] şi apoi, mai târziu, când eu eram deja la liceu, s-a născut sora mea, copilul bătrâneţilor lor, care are 26 de ani acum, dar era copilul făcut la bătrâneţe atunci. O copilărie şi un cămin foarte normale, ăă...

I: Unde aţi locuit?

S: Am locuit în C (numele oraşului), în BG (numele cartierului), ăă... grădiniţa, chestiile obişnuite – am stat acasă până la 4 ani, cu mama, cu mama care mă răsfăţa, şi-apoi creşa, cum se numea atunci, şi grădiniţa doi ani de zile, ăă... Am amintiri foarte clare de la grădiniţă, îmi amintesc chiar şi numele educatoarelor, fiindcă mi-a plăcut foarte acolo, m-am distrat mult. Mama nu lucra atunci – adică niciodată de fapt n-a lucrat. Mai târziu avea grijă de copii în casa noastră, dar asta se-ntâmpla când noi eram deja mai mari. Aşa că întotdeauna mă-ntorceam într-o casă plină de bucurie, cu mâncare gătită şi cu mama care era acasă, care era acolo pentru noi, ne ura bun-venit, ăă... Cam asta ar fi. Îmi aduc

aminte ce mâncare bună gătea, era o plăcere să mănânci. Tata a muncit întotdeauna din greu.

I: Cu ce se ocupa?

S: Era, pe vremea aceea era încă poliţist, o parte din perioada asta, şi mai târziu a fost funcţionar în poliţie – poliţist-contabil, contabil, iar mai târziu a continuat munca de contabil, dar nu în poliţie. Dar adesea trebuia să-şi ia două slujbe şi [să lucreze] până seara târziu, ca să putem trăi de-decent. Asta e cam tot ce-mi amintesc, aşa, de fapt.

I: Îţi aduci aminte, poate, un episod aparte, ceva care să te fi marcat în vreun fel?

S: Ceva foarte, adică o chestie, o experienţă, o experienţă între ghilimele, care a fost foarte neplăcută. Ceva... Cred că eram atunci de fapt încă la grădiniţă, da, când ni s-a născut încă o soră, şi nu-mi aduc aminte, când avea un an sau cam aşa şi a murit. Nu-mi amintesc perioada când a murit, dar îmi amintesc de *shiva*[3], care a rămas o amintire extrem de neplăcută pentru mine, ceea ce îmi amintesc este... vânzoleala, era o locuinţă mică situată într-un cartier proiectat special pentru imigranţi, până să ne mutăm în alt apartament, şi îmi amintesc experienţa, aşa-numita „experienţă", o spun din nou, o casă plină de oameni.

I: Avea deci deja un an?

S: Avea cam un an când a murit, cred că avea 10 luni sau un an fetiţa. Din câte îmi aduc aminte de la mama, a murit din cauza unei boli de fapt, o boală de copii care probabil s-a transformat în altceva mai grav, aşa că – nu mi-e foarte clar ce, hepatită, dacă nu mă-nşel, dacă îmi amintesc bine. Deci [îmi amintesc] vânzoleala oamenilor care stau pe jos, veneau şi plecau şi eram destul de confuză cu toate lucrurile astea şi ieşeam afară să mă joc în cartier şi apoi nici măcar nu înţelegeam ce se întâmplase şi apoi una dintre fetele mai mari din vecini mi-a spus atunci: „Ştii de ce erau atâţia oameni la voi în casă? Fiindcă a murit sora ta". Şi a fost un şoc atât de mare pentru mine şi apoi doar am ăă... am

mai pus şi alte întrebări. Deci experienţa asta chiar mi-a rămas întipărită în minte.

I: Dar nu e vorba despre fetiţa care s-a născut imediat după tine, ci era de fapt a treia soră.

S (în acelaşi timp cu întrebarea intervievatoarei): A fost după sora mea, da, era cea de-a treia.

I: Da.

S: Era cea de-a treia fată, ăă... Cam asta a fost. Deci asta a fost un fel de experienţă foarte traumatizantă. Asta e. Apoi, cam exact când intram în clasa întâi, ne-am mutat într-un apartament nou, intr-adevăr, eram, cred, la începutul clasei întâi, ne-am mutat şi asta a fost ăă... o experienţă foarte plăcută. Îmi amintesc foarte bine cum a venit camionul şi cum au încărcat lucrurile şi au venit să mă ia la şcoală – am mers la şcoală şi la (numele cartierului, numele şcolii) şi au venit în mijlocul orei ca să-mi zică: „Asta e, gata, ne mutăm". Încă îmi amintesc de sora mea, grădiniţa era de fapt ăă... extrem de aproape de casă, aşa că mergea încă la grădiniţă, e cu doi ani mai mică, avea 4 ani atunci. A rămas tot acolo până în ultimul moment când s-au... încărcat toate lucrurile şi apoi, mai târziu, am aflat că fusese foarte speriată, a văzut cum împachetam practic toată casa şi a crezut că ea va fi lăsată la grădiniţă şi că n-o luăm cu noi (râzând). Deci asta a fost. Şi apoi ne-am mutat într-un apartament nou şi apoi am mai avut şi experienţa cu copiii din clasă care m-au văzut dintr-odată în noul cartier: „Ce faci aici? Locul tău nu-i aici". Şi apoi trebuia să explic că m-am mutat – şi îmi aduc aminte de asta ca şi când s-ar fi întâmplat ieri.

I: Deci ai rămas la aceeaşi şcoală, nu a trebuit...?

S: Am rămas tot acolo... În această etapă am rămas tot la aceeaşi şcoală.

I: Doar o ultimă întrebare în legătură cu etapa aceasta, pentru că trecem la următoarea.

S: Da, următoarea.

I: Cine sunt oamenii din jurul tău pe care ţi-i aminteşti? Figurile semnificative până la 6 ani, după cum ai delimitat tu prima etapă.

S: Asta e, nu ştiu dacă ei fac parte doar din etapa aceasta sau şi din următoarea – oamenii de care eram profund ataşată erau bunicul şi bunica din partea mamei.

I: Locuiau aproape de voi?

S: Nu locuiau aproape de noi, locuiau, locuiau în MD (alt cartier), dar relaţia era foarte strânsă, şi... Şi îmi aduc aminte că mergeam acolo tot timpul, obişnuiam să mergem des acolo, luam autobuzul, fără prea multă ăă... mare bucurie – eram răsfăţate pe vremea aia. Cu-adevărat o bucurie. Şi ei veneau des la noi, adică atât în timpul acestei etape, cât şi mai târziu, când eram deja în şcoala primară, aşa că era cu adevărat o legătură strânsă cu ei.

I: De ce era atât de bine cu ei?

S: (tăcere) Nu ştiu, eu, în plus, poate pentru că eram cea mai mare, am fost tot timpul fiica ce era... răsfăţată, în ghilimele (râde), adică eram o fiică a casei[4], o fată care era foarte, ăă... Primeam multă atenţie, multă dragoste. Şi încă ceva, mai cred că încă la vârsta aceea era şi o mătuşă, care nu era măritată la vremea respectivă, aşa că de multe ori chema un taxi, o, Doamne, acum îmi aduc aminte, binecuvântată să-i fie amintirea, a murit deja, acum câţiva ani, trei ani, aşa că, fiind singură, era sora lui taică-meu, mă lua la ea vinerea şi sâmbăta. Pe drum ne opream, ne opream în centru şi întotdeauna îmi cumpăra o carte sau vreo jucărie. Chiar îmi amintesc că aveam o tricicletă atunci, am fost atât de încântată, că ea voia să mergem cu taxiul să luăm tricicleta – totul ca să mă simt bine şi să se simtă şi ea bine, cu adevărat, ca să stau cu ea şi să nu mai fie nici ea singură. Asta-i tot, ştiu eu ...

I: Prin urmare, dacă ar fi să te caracterizezi aşa cum erai la acea vârstă, te-ai descrie ca fiind un copil, un copil preferat?

S: Cred că, cred că da, la orice vârstă, chiar la orice vârstă.

I: Da.

S: În spaniolă[5] spunem *Bechorika* – prima fiică iubită care... am fost şi eu, cred că am ştiut cum să le întorc această dragoste. Am fost profund ataşată de familie, familia era pentru mine... până în ziua de astăzi, cred, asta mi se pare cel mai important lucru, toate celelalte pălesc când le compar cu familia.

I: Da, dar oricum te voi întreba la fiecare dintre etape cum te vedeai tu atunci, poate ceva se schimbă. Dar sunt pur şi simplu curioasă, când spui prima născută – are aceasta legătură cu sexul? Dacă erai băiat?

S: Nu, nu, deloc, pentru că pe vremea aceea...

I: Nu, cu tine n-a fost aşa.

S: Nu, pentru că, atunci, tata, de exemplu, şi astăzi – mama mi-a spus atunci că tata credea tot timpul, era sigur c-o să i se nască un băiat, aşa că, de exemplu, când a cumpărat haine, a cumpărat o cămaşă cu nasturi pentru băieţi şi altele de genul acesta şi deci chiar nu era relevant că eram fata ...

I: Da.

S: Doamne fereşte, asta nu însemna că ei nu îi iubeau pe toţi la fel – fiecare dintre copii avea un loc special. Dar, serios, pentru că sunt cea mai mare, cred că întotdeauna este o legătură... în fine, era un anumit tip de relaţie, ăăă... pe undeva, da, o preferinţă pentru mine, nici măcar nu pot s-o numesc aşa, dar chiar eram cel mai bine tratată dintre toţi.

I: Bine, deci etapa aceasta se întinde până la vârsta de 6 ani, pentru că te-ai mutat în alt apartament sau pentru că ai început să mergi la şcoală?

S: Nu, pentru că am intrat, pentru că ne-am mutat atunci, asta îţi spuneam [că s-a întâmplat] chiar în clasa întâi, ne-am mutat şi am început şi la şcoala primară, din care îmi aduc aminte, mai întâi de toate, serios, cu foarte mare plăcere de învăţătoarea din clasele I şi a II-a. Îmi amintesc cum o chema. Îmi amintesc piesele în care am jucat, chiar şi replicile pe care trebuia să le spun mi le aduc aminte, că întotdeauna îmi dădea un rol. Ea a...ăăă...la vremea aceea, adică, ea mi-a văzut părinţii, când am

venit în noul cartier. Mama era foarte tânără când s-a măritat, o femeie, până astăzi e o femeie foarte frumoasă, dar pe vremea aceea era cu adevărat o frumuseţe şi ieşea în evidenţă pe fundalul... Tata, care e măsliniu, e din Iran, iar ea are pielea foarte albă şi ochi albaştri, este blondă, avea părul lung, o tânără, aşa că ăă... Atunci chiar mama mi-a spus că a întâlnit-o [şi a întrebat-o] „Ce faci aici, în cartier?". Cu alte cuvinte, contactul a avut loc direct chiar înainte ca eu să fiu eleva ei, chiar când am venit în cartier. Şi apoi am devenit eleva ei[6], şi era întotdeauna chiar ceva foarte ...ăă... Încă îmi amintesc când am fost cu ea la grădina zoologică şi cum a delegat un băieţel din clasă să fie partenerul meu permanent sau piesele în care am jucat. Îmi aduc aminte, de exemplu, că n-am făcut niciodată greşeli de ortografie, dar atunci, în clasa întâi, tata era încă poliţist – şi îmi aduc aminte o anumită dictare în care am scris greşit cuvântul *poliţist*!" „Şi cum s-a întâmplat aşa ceva, de ai scris greşit cuvântul *poliţist*? ! Tatăl tău e poliţist şi tu nu ştii cum să scrii *poliţist*?". Chiar aşa a zis, încă îmi aduc aminte cuvintele ei. Întotdeauna o ajutam să decoreze sala de clasă, o ajutam în clasă. Clasele I şi a II-a chiar au fost nişte experienţe straşnice, chiar aşa. Clasele a III-a şi a IV-a au mers foarte bine, adică şi cu profesoarele din clasele astea îmi ... aduc aminte de ele şi chiar le-am vizitat pentru că una dintre ele născuse şi aveam relaţii bune cu ele. Şi apoi în clasa a IV-a, a IV-a sau a V-a, au construit o şcoală nouă chiar lângă casa noastră. Atunci am avut o problemă, fiindcă trebuia să mă transfer la şcoala cea nouă, iar părinţii mei, am avut prieteni buni acolo şi îmi plăcea, nu prea voiam să mă mut. Şi îmi aduc aminte că părinţii mei s-au luptat să rămân acolo şi au câştigat, am primit o scrisoare în care ni se spunea că nu mai trebuie să mă mut la altă şcoală, era nemaipomenit, ca să rămân cu clasa mea, cu prietenii mei etc. În orice caz, imediat ce am aflat că puteam rămâne în clasa mea, a mai sosit o scrisoare: „Nu, trebuie să vă transferaţi oricum, conform legii zonelor, nu se poate face nimic". Numai că atunci se transferau mulţi copii, tot din cartier şi din clasă, iar astăzi, dacă privesc înapoi, mă bucur că am fost transferată, pentru că viaţa socială din prima mea şcoală, astăzi,

când mă uit înapoi sau chiar mai târziu, când îmi aminteam de perioada aceea, a devenit destul de snoabă şi, acum, când mă gândesc cum a devenit până la urmă şi cum (în şcoala cea nouă) am descoperit organizaţia de tineret, în care am devenit foarte activă şi mai târziu am ajuns consilier, iar şi mai târziu am mers în armată cu mişcarea de tineret *gar-in*[7] – nu regret nici un moment că m-am transferat, cu alte cuvinte, că am schimbat societatea şi şcoala.

Partea B

[...]

Şcoala cea nouă era chiar foarte aproape de casa noastră, aşa că, în clasă, am fost, de asemenea, foarte activă.

Nu cred că am fost o elevă extraordinară, nu eram din cale-afară de inteligentă, dar îmi plăcea să învăţ. În clasa a V-a am intrat în mişcarea de tineret şi am devenit foarte activă acolo. [...] Nu pierdeam nici măcar o şedinţă. Când ne întâlneam vineri seara şi fiindcă părinţii mei nu erau religioşi[8], stăteam doar la rugăciunea de Sabat şi apoi mergeam la şedinţele mişcării de tineret. Erau tot felul de proiecte de voluntariat, chiar din clasele primare – cum ar fi zugrăvitul şcolii. Cât despre excursii – deşi eram prima născută şi fata casei, cum s-ar spune, nu mi se interziceau. Mergeam trei zile la munte, ne culcam afară în saci de dormit şi o luam şi pe sora mea cu mine. Ai mei se bucurau să ne ştie în excursie. Sâmbăta făceam drumeţii, ai mei îmi dădeau voie să merg, nu îmi interziceau lucrurile astea. Uite, astăzi sunt alte condiţii. Astăzi nu mi-aş lăsa băiatul să meargă o zi întreagă cu rucsacul în spate cu prietenii lui. Noi eram organizaţi, aveam un ghid care ne trimitea să culegem fructe sălbatice, aveam zi de făcut trasee, zi de construit corturi – eram într-adevăr independenţi. Deşi eram fata casei, am fost foarte independentă. Mereu exista contradicţia asta – fata casei şi în acelaşi timp foarte autonomă şi foarte activă în mişcarea tineretului.

I: Ce vrei să spui exact prin „fata casei"?

S: Foarte ataşată de casă. De exemplu, în timpul vacanţei de vară eram foarte activă, mergeam în tabere, eram antrenată în diferite proiecte, vindeam ziare vechi unei pescării ca să fac bani de buzunar nu mai ştiu pentru ce chestie. Mama mea s-a căsătorit de foarte tânără, la 16 sau 17 ani, şi avea 18 ani când m-a născut pe mine. Casa noastră era foarte... veneau prieteni mulţi la mine şi, când ne jucam, ea ni se alătura. Şi tata făcea o Sukkah[9], aşa că toţi copiii din vecini veneau cu hârtie colorată ca să ne-ajute s-o decorăm, eram toţi laolaltă, era un sentiment foarte plăcut de comuniune. Cu alte cuvinte, eram extrem de ataşată de casă, dar foarte activă social în acelaşi timp. Când eram în clasa a VII-a sau a VIII-a, am devenit consilier, adică un fel de lider al tinerilor – dar experienţele mele din mişcarea de tineret constituie deja o poveste ea însăşi, cu toate călătoriile şi taberele în care mergeam.

I: Dar asta se întâmpla probabil când erai deja în liceu.

S: Da, dar începând din clasa a VIII-a. Astăzi stau şi mă întreb cum reuşeam să fac atâtea lucruri. Eram liderul copiilor mai mici cu doi ani decât mine şi trebuia să merg la părinţii lor ca să-i conving să le dea voie să vină în tabere. Cum de mi-am asumat eu responsabilitatea să merg cu liderul mai mare decât mine, din casă-n casă, şi să convingem părinţii să-şi trimită copiii în excursii e greu de spus. Astăzi nu aş mai îndrăzni să-mi asum o asemenea responsabilitate.

I: Şi care erau persoanele importante pentru tine, în etapa asta?

S: În afară de părinţi, liderii din organizaţia noastră, băieţi şi fete.

I: E vorba de aceleaşi persoane, pentru o perioadă mai lungă?

S: Nu, se schimbau adesea. Dar cu una dintre fete am corespondat până am plecat în armată. Era dintr-un kibuţ, şi am păstrat legătura, ne trimiteam scrisori, îmi trimitea poze cu ea şi eu cu mine şi chiar obişnuia să vină în vizită. Şi am păstrat legătura pentru multă vreme cu unul dintre băieţi, de asemenea. Cu alte cuvinte, dacă m-am dedicat în adolescenţă acestei mişcări de tineret, am făcut-o din toată inima şi încă îmi amintesc ce şi cum. Până la urmă, cei doi lideri s-au căsătorit, şi am rămas prieteni. Şi, bineînţeles, bunica şi bunicul – vechea poveste continuă.

Mergeam în vizită şi ştiau că îmi plac anumite tipuri de dulciuri sau mâncăruri, şi mereu îmi păstrau în bufet ceva bun. Îmi amintesc bine casa lor – era o clădire arabă veche, cu camere uriaşe, cu chei uriaşe de fier, care chiar se puteau folosi pe vremuri. Bucătăria era în aer liber, da, îmi amintesc curtea, cum stăteam acolo şi povesteam sau cum stăteam cu bunica şi râşniţa, ajutând-o să macine migdale. Bunicul ne aştepta de obicei pe mine şi pe mama în staţia de autobuz ca s-o ajute pe mama la bagaje când veneam în vizită.

I: Când au imigrat? Mama ta s-a născut în Israel?

S: Nu, în Turcia.

[...]

Mama era cea mai mică dintre fraţi şi apropiată de părinţi. Nu cred că surorile ei erau la fel de apropiate de ei. Mama era foarte iubită de părinţi. Şi tata nu avea părinţi, adică tatăl lui a murit în străinătate, înainte ca ei să vină aici, şi mama lui a murit puţin mai târziu, nu-mi aduc aminte când. Aşa că el obişnuia să-i numească pe bunica şi bunicul mama şi tata şi ei îi spuneau „fiul nostru". Îi dădeau sentimentul că e fiul lor şi exact aşa se purtau cu el. Când au murit, tata a avut grijă de tot la înmormântare şi el e cel care ţine socoteala anilor care s-au scurs de la moartea lor. Mai târziu, când eram în clasa a IX-a şi era Războiul de Şase Zile[10], bunicul a fost cel care a avut grijă de noi. Ne-a adus orez şi cartofi, ca să avem tot ce ne trebuie în casă. Fiindcă nu ştia să citească în ebraică, zicea: „Hai aici, lângă mine, învaţă-mă să scriu şi să citesc". Ne plăcea să stăm împreună.

I: Dar ce limbă vorbeaţi?

S: Ebraică, amestecată cu puţină iudeo-spaniolă. Bunicul vorbea ebraica mai bine decât bunica. Vorbeau cu mine şi în ladino, iar eu le răspundeam în ebraică, înţelegeau. A fost o relaţie chiar foarte apropiată. Bunica a devenit foarte bolnavă mai târziu, când eu eram în liceu, îi era greu să se deplaseze. Şi eu eram întotdeauna gata s-o aştept în staţia de autobuz, s-o ţin de mână, s-o ajut să urce scările. Eram întotdeauna gata să ajut şi, în acelaşi

timp, ei îmi dădeau întotdeauna ceva – o prăjitură, un cuvânt bun sau fie şi numai un sentiment pozitiv.

I: Ce drăguţ.

S: Când sora mea era în liceu, era mai încăpăţânată decât mine şi mai puţin dispusă să facă ce i se spunea. Mereu se iscau certuri între ea şi părinţi. Unde să fugă când era supărată pe ai noştri? La bunica şi bunicul. Unde mergea să se plângă? La bunica şi bunicul. Aveau o relaţie aşa de bună, că putea să se plângă de mama la bunica. Şi îmi aduc aminte, când s-a născut fratele nostru, cine s-a dus să cumpere cuvertură şi păturică şi toate lucruşoare alea drăguţe? Bunicul. Nu lucra atunci, era pensionar şi trăia dintr-o pensie mică pe care o primea de la poştă. Dar cine mi-a cumpărat prima bicicletă? Bunicul. Aşa că trăiam cu sentimentul unei relaţii foarte apropiate.

I: Bun. Prin urmare, spui că etapa aceasta durează până pe la 12-13 ani...

S: Da, am terminat şcoala primară şi trebuia să aleg un liceu. Pe vremea aceea se hotărâse crearea unei clase experimentale la Liceul de Elită, un program propus de profesorul Frankenstein – am fost chiar în prima clasă realizată după acest program. Au luat copii din diverse şcoli, apoi i-au selectat pe cei ce urmau să intre în program. A trebuit să dăm o mulţime de teste, de parcă am fi mers la facultate. Au selectat o clasă din sute de copii. În următorii ani au folosit alte proceduri de selecţie – au acceptat să intre în program clase întregi care terminaseră şcoala primară. În prima clasă, chiar am fost un grup excelent. Văd astăzi cum fiecare dintre noi a ajuns cineva. La vremea aceea, numeau copiii din clasa asta „defavorizaţi" – nu ştiu dacă părinţii mei aparţineau categoriei acesteia, poate fiindcă tata n-a studiat niciodată. Ştii, eticheta de „defavorizat" se baza pe educaţia părinţilor, iar al doilea criteriu era originea părinţilor, cred. Astăzi nu mai sunt deloc de acord cu chestia asta, pentru că tata era nemaipomenit de bun la matematică şi avea o memorie impecabilă a faptelor şi figurilor. Puteam să-l întreb orice şi-mi răspundea imediat. Mama – nu, mama nu a făcut decât şcoala primară.

Putea să citească în ebraică, dar făcea multe greşeli de ortografie. Îi plăcea să citească, citea ore întregi. În orice caz, ideea era că se selectau copii cu potenţial intelectual proveniţi din familii defavorizate – aşa le numeau ei –, să vadă cât de departe puteam ajunge. Patru copii din clasa mea au dat testul, doi băieţi şi două fete, şi fetele au fost alese. Asta a fost. Aşa că tranziţia mea către liceu a fost ca un fel de salt.

I: Cum a fost perioada aceea pentru tine?

S: O spun din nou, liceul mi-a făcut foarte bine. Mai întâi, clasa era foarte unită pentru că – oare cum să mă exprim – eram o clasă din cel mai bun liceu din oraş şi, la început, se uitau la noi de parcă am fi fost maimuţe de la grădina zoologică. Voiau să vadă cine erau aceşti copii noi care veniseră. Mai târziu am aflat că aveam colegi care se simţeau foarte deranjaţi de chestia asta, dar eu nu am privit-o aşa. În primul rând, am continuat să fiu lider în mişcarea de tineret, în compania prietenilor cu care am făcut mai târziu armata. În al doilea rând, cred că liceul acesta chiar a investit în noi mult mai mult decât ne aşteptam. Ne ajutau şi la temele de acasă.

I: La şcoală?

S: Da. Acum, dacă mă gândesc la acest grup, era acolo o fată al cărei tată era un administrator important, serios, noi două şi încă alţi câţiva nu puteam fi etichetaţi drept defavorizaţi, indiferent de ce ar fi spus profesorii. Dar alţii chiar erau şi – când mă gândesc la cât s-a investit în ei şi la cât de departe au ajuns – e absolut incredibil. Unii locuiau la periferie, taţii lor erau alcoolici, pleava societăţii, din cele mai mizere cartiere din oraş. Elevi foarte săraci. Chiar te ajutau – asta e, dacă aveai dificultăţi. Pentru mine, de exemplu, testele la istorie, fiindcă trebuia să învăţ pe de rost, erau adevărate coşmaruri. Eram foarte bună la matematică pe vremea aceea, dar la istorie aveam probleme. Dacă nu mă simţeam pregătită, pur şi simplu nu dădeam testul. Aici era unul dintre punctele mele slabe în timpul liceului. Astăzi cred că nici o altă şcoală n-ar fi tratat problema în felul acesta. Îi chemau pe părinţi ca să discute cu ei şi să afle problema. Au format un grup

de studiu coordonat de profesorul de istorie. Mergeam la el acasă – nu plăteam nimic pentru asta – şi mă ajuta să mă pregătesc pentru test, ca să nu mai [existe] bariera asta a fricii şi senzaţia de cap complet gol. Acesta era mecanismul de apărare, ziceam: „Nu ştiu, aşa că nu dau testul". Mai târziu, când am avut ceva probleme cu engleza, s-a creat un grup de studiu acasă la profesoara de engleză – a fost foarte plăcut să lucrăm cu ea. O aveam ca profesoară pe N.M., a murit recent – ai auzit de ea?

I: Da.

S: Era diriginta noastră. Astăzi cred că era profesoara-model. Educaţia însemna ceva pentru ea. Uite, astăzi văd lucrurile altfel. La vremea aceea aveam o profesoară, un coordonator de program şi un asistent social. Aşa că, spre exemplu, îmi aduc aminte că două fete s-au bătut, şi-au smuls părul una alteia. Una a numit-o pe alta curvă. Toţi au luat-o foarte serios. Fata aceea nu era o uşuratică, Doamne fereşte, dar era mai degajată cu băieţii şi provenea dintr-o familie foarte săracă. Îmi aduc aminte că fata care a jignit-o a fost tratată atât de sever, că nimeni niciodată n-a mai îndrăznit s-o mai numească pe fata respectivă în nici un fel. Era una dintre cele mai sărace eleve şi a fost mai târziu adoptată de familia altui elev, un cămin foarte bun – spun deci că nu toţi cei care erau în clasa asta meritau definiţia de defavorizaţi.

I: A fost adoptată de familia cuiva din aceeaşi clasă?

S: Da, din aceeaşi clasă. Aveau o casă frumoasă şi erau doar doi copii la părinţi, aşa că familia a luat-o, i-au oferit o cameră a ei, căldură şi toate de câte avea nevoie. Au avut mare grijă de ea. În armată a devenit soră medicală, iar acum e asistent social, are grijă de oameni, la rândul ei. Asta voiam deci să spun. Majoritatea s-au realizat, cu excepţia unuia care nu a avut succes şi am auzit lucruri foarte rele despre el. Avem printre absolvenţii acestei clase un producător de film, un artist, un terapeut care şi-a luat chiar şi diploma de master. Cineva care era foarte bun la matematică a devenit profesor pentru copii cu dizabilităţi de învăţare – îşi pregăteşte acum doctoratul sau ceva de genul ăsta. Cu alte cuvinte – toţi s-au realizat, cu excepţia unuia, din 30 de copii.

Doi s-au pierdut pe drum; chiar n-au putut fi reabilitaţi. Unul a devenit avocat, altul e director de bancă, absolut incredibil.

I: Da. Programul acesta a început din clasa a IX-a?

S: Da. Patru ani am studiat împreună. Erau două specializări, una umanistă şi una în biologie – eu eram la ştiinţele umaniste –, dar eram toţi în aceeaşi clasă tot timpul, două specializări în aceeaşi clasă.

I: Şi spuneai că eraţi uniţi?

S: Da, foarte. Ne vedeam seara – la început era oarecum artificial. Trimiteau consilieri ca să ne stimuleze. De exemplu, când asistenta socială s-a întors din Kenia, ne-a chemat ca să ne spună cum a fost – înţelegi ce vreau să spun? Aşa că la început a fost destul de artificial, dar în timp [relaţiile] s-au consolidat. Orele de gimnastică şi unele laboratoare de biologie erau pentru toţi elevii liceului, aşa că unii dintre noi – nu prea mulţi totuşi – au închegat relaţii şi cu elevii din clasele normale. Dar noi eram uniţi [în clasa noastră]. Acum îmi aduc aminte de o întâmplare care mi-a încălzit inima. Spre finalul clasei a X-a, aveam elevi care au progresat binişor, aveau note atât de bune, că puteau fi integraţi în clasele normale. Lucrul acesta s-a spus într-o şedinţă şi a urmat de o discuţie foarte aprinsă. Uite cum stăteau lucrurile, unii elevi nici nu voiau s-audă de mutat pentru că erau prea nesiguri – cum pot să plec dintr-odată din clasa asta, o adevărată seră, şi să mă mut într-o clasă nouă, să mă integrez acolo? Alţi elevi nu voiau să se mute doar fiindcă se gândeau la toţi nefericiţii colegi care nu urmau să fie integraţi şi cum ar fi dat ei ochi cu aceştia? Asta era situaţia. Noi am fi reuşit, am fi putut fi mutaţi în clase normale, în vreme ce un nucleu din clasa noastră ar fi rămas pe loc [în clasa specială]. Şi, dacă toţi se uitau la noi în primul an ca şi cum am fi fost din grădina zoologică – ce s-ar fi întâmplat apoi? A fost o dezbatere foarte dură, dar nu puteam fi de acord cu asta. Am votat şi am decis.

I: Aţi decis să rămâneţi segregaţi?

S: Fii atentă deci, cei care s-ar fi putut muta erau elevi eminenţi, şi am rămas în clasă cu ceilalţi doar ca să nu creăm... Îţi spun

sincer, unora dintre noi le era frică de impact, după cuibul nostru, să intrăm deodată într-altă clasă, unde trebuia să te afirmi din nou etc. O altă parte a clasei avea însă altă grijă – să nu rupă în două clasa, să nu-i rănească pe cei care nu se puteau muta.

I: Ai fost şi tu printre cei cărora li s-a făcut oferta să se mute într-o clasă normală?

S: M-aş fi putut muta, da.

I: Asta înseamnă că nu-ţi mergea chiar atât de greu cu învăţatul, nu?

S: Nu era chiar aşa de dificil. Îţi spun – aveam complexul ăsta fiindcă nu eram în stare să învăţ pe de rost; dacă era vorba de foarte multă materie ce se cerea memorată, intram în panică. Dar, la un moment dat, am depăşit problema.

I: Nu a existat o diferenţă foarte mare între nivelul tău din şcoala primară şi liceul acesta?

S: Nu, îţi spun – în primul an doar. Unii deschideau uşa la clasa noastră şi se holbau la noi, voiau să vadă cine erau cei care făceau parte dintr-o clasă specială. Nu ascund lucrurile astea. E-adevărat, nu e un secret. Dar nu după mult timp stăteam împreună în pauze, iar unii dintre noi chiar şi-au format relaţii, în vreme ce alţii n-au reuşit totuşi. Nu prea îmi păsa mie de asta – prietena mea cea mai bună era în aceeaşi clasă cu mine, cât despre viaţa socială, mişcarea pentru tineret mi se potrivea mult mai bine. Din clasele normale foarte puţini făceau parte din mişcarea pentru tineret, cei mai mulţi mergeau la discotecă – asta nu era pentru mine. Am avut relaţii cu ei, unii dintre ei chiar erau din „înalta societate", vorbesc serios. În clasa a XII-a mi s-a întâmplat să merg la petrecerile lor uneori.

I: Dar ai continuat să fii consilier în mişcarea pentru tineret?

S: Da, şi îmi păsa, îmi păsa foarte tare de aspectul ăsta. Ne schimbaserăm sediul şi noi, cei mai vechi, am amenajat şi am zugrăvit clubul – încă mă întreb cum de-am reuşit să facem toate astea, cum de ne asumam atâtea îndatoriri. În sediul vechi, eu mă ocupam de bibliotecă – am organizat-o şi le împrumutam cărţi

membrilor. Apoi am început să ne pregătim pentru serviciul militar în kibuţ[11]. Făceam plimbări şi excursii – eu participam la toate manifestările, în fiecare tabără de muncă. Pur şi simplu, ne organizam şi plecam.

I: Şi nu-ţi aminteşti nici un fel de problemă din adolescenţă, probleme cu părinţii?

S: Nu. Chiar cred că ţine de personalitatea omului. Aproape că nu aveam [conflicte], pentru că am o natură foarte docilă. Nici nu eram genul care iese şi dispare. Când mergeam undeva cu mişcarea de tineret, aveau încredere în mine, nu exageram niciodată – când se termina şedinţa, fie mai mergeam un pic într-o plimbare, fie mă duceam acasă. Aveau încredere în mine, aproape că nu am avut conflicte cu părinţii, chiar n-am avut.

I: Ce prieteni aveai în perioada asta?

S: Aveam o prietenă foarte apropiată la şcoală, care încă mai ţine legătura cu mine. Oricum, ea nu era în mişcarea de tineret. O fată tăcută, era plăcut să stai cu ea. Azi ne vedem mai puţin, dar vorbim la telefon sau când avem ceva de sărbătorit. Mai aveam o colegă, care acum locuieşte într-un sat. Era măritată şi avea copii când eu eram încă necăsătorită şi mergeam în vizită la ţară la ea. Noi trei eram tot timpul împreună.

I: Şi n-ai avut prieten?

S: În clasa a XI-a am avut unul, era tot din clasa mea. Acum, când mă uit înapoi, cred că eram nişte copii; într-o zi eram împreună, în ziua următoare nu mai eram. Obişnuiam să ne scriem (râde). Nici el nu era membru în mişcarea de tineret, eram opuşi, lui îi plăcea la discotecă. Ca să fie toată lumea împăcată, uneori venea cu mine la întâlnirile de tineret, iar alteori mergeam eu cu el la discotecă – ceea ce nu-mi plăcea deloc. Dar era important pentru el. Asta a fost cu prietenul meu.

I: Cât timp aţi fost prieteni?

S: Cu douăzeci de mii de pauze – am fost împreună cam un an şi jumătate.

I: Şi cum a fost bacalaureatul?

S: Foarte presant. Astăzi sunt dezamăgită de prestaţia mea, habar nu am de ce, dar aveam aşteptări mai mari. Nu ştiu ce s-a întâmplat de am luat asemenea note. Am fost dezamăgită. După toate aparenţele, aveam emoţii la examene pe vremea aceea. De exemplu, la matematică, punctul meu tare, luam tot timpul 9 sau 10, îi ajutam pe toţi colegii. Atunci când a venit testul, am avut un lapsus. Îmi venea să mă ridic şi să plec şi aş fi făcut chiar aşa – dar a venit profesoara mea şi a spus doar: „Stai jos, poţi s-o faci, citeşte subiectul, nu e greu". Chiar m-a încurajat. N-am luat notă bună, dar nici n-am picat. Şi eram gata să plec! Am luat toate examenele, n-a fost nevoie să repet nici unul, dar n-am luat note bune.

I: Da.

S: Una peste alta, era o atmosferă propice învăţatului. Majoritatea copiilor luau foarte în serios învăţatul. Adevărul este că au avut grijă de noi, s-a investit, chiar s-a investit enorm. Ştii ce? Dacă s-ar investi atât de mult în liceele normale, n-ar mai exista abandon şcolar. Implicarea acestor profesori a fost incredibilă. Uite, astăzi sunt învăţătoare şi, când eram necăsătorită, mă implicam mai mult decât acum şi chiar îmi pasă – dar atunci îmi păsa încă şi mai mult. Şi era vorba de educaţie – băieţii nu-şi lăsau părul lung şi nu purtau cercei, fetele n-aveau voie cu fuste scurte. Astfel de lucruri arată că-ţi pasă. S-a investit foarte mult şi în material didactic, este pur şi simplu incredibil. Aveam mulţi inspectori care veneau să asiste clasa noastră. Şi, la sfârşit, discutam ce am învăţat, iar concluziile erau foarte favorabile. Privind în urmă, majoritatea au spus că, dacă ar fi s-o ia de la capăt, ar urma tot programul ăsta. Cu alte cuvinte, nu le-a părut rău că au făcut parte dintr-o clasă experimentală, chiar dacă mai târziu au fost unii cărora le era ruşine. Doar câţiva renegau clasa; când erau întrebaţi, ziceau doar numele liceului. Nu spuneau că au făcut parte din program – foarte trist. Îl ignorau şi nu voiau să li se amintească de el, le era ruşine să spună: „Sunt din clasa experimentală".

I: Şi reacţiile tale?

S: Nu mă deranjează. [...] Şi până la urmă cei mai mulţi dintre noi au progresat, aveam succes, fiecare şi-a întemeiat o familie şi are o carieră. Poţi vedea, ştii, toţi au trei-patru copii, toţi au familie şi meserii respectabile. Unii ar fi reuşit oricum, dar nu toţi. Eu însămi am beneficiat de încurajările profesorilor, care mi-au arătat că pot răzbate. Cine s-ar fi uitat la mine într-o clasă normală? Fie ar fi trebuit să lupt şi să mă afirm de una singură, fie aş fi abandonat şcoala la un moment dat. Poate n-aş fi avut suficientă forţă să fac faţă. Copiii proveniţi din familii cu probleme nu puteau face faţă. [...] Nu le spun tuturor că am învăţat în cadrul programului guvernamental experimental, dar, dacă sunt întrebată în mod concret, nu neg. Nu mi-e ruşine.

Partea C (şedinţa a doua)

I: Povesteşte-mi despre etapa următoare: serviciul miliar.

S: Armata am făcut-o în cadrul mişcării de tineret – la Nahal[12]

I: Da.

S: Am mers cu gaşca mea, unii dintre ei erau oameni cu care fusesem împreună în mişcarea de tineret ani de-a rândul, iar alţii care ni se alăturaseră erau din alt oraş şi am apucat să-i cunoaştem în clasa a XII-a. Noi, fetele, făceam instrucţie de bază timp de două luni, a fost foarte dur. Astăzi mă întreb cum se poate ca fetele să facă o instrucţie atât de dură, cu marşuri de noapte şi mult stres fizic. Apoi a urmat una dintre cele mai frumoase perioade – am întemeiat o nouă colonie într-o zonă pustie de la graniţă, eram chiar primii care au ajuns acolo. Ce privelişte! Eram zece fete, locuiam în corturi. Popota şi clubul erau în corturi mari; totul era în corturi acolo. Noi, fetele, am învăţat cum să ne înţelegem una cu alta, deşi nu era întotdeauna chiar aşa de simplu, pentru că unele erau mai puţin... Dar am avut o mulţime de experienţe. De exemplu, erau multe furtuni de nisip în zonă, aşa că, atunci când voiam să mâncăm, umpleam mai întâi nişte găleţi cu apă şi cufundam farfuria în apă chiar înainte de a pune mâncarea pe ea. Foloseam aceleaşi găleţi mari şi ca să

spălăm vasele, până mai târziu, când au instalat nişte chiuvete de bucătărie.

I: Ce an era?

S: Am fost încorporată în 1970, deci trebuie să fi fost cam prin 1971. A fost o perioadă foarte frumoasă.

I: Se pare că ţi-a plăcut în armată.

S: Da, destul de mult. În ciuda faptului că aveam permisie exact ca bărbaţii – o sâmbătă pe lună sau o dată la şase săptămâni. Dacă cineva avea curajul, putea inventa pretexte ca să obţină o permisie specială, dar, dacă era naivă, ca mine, treceau şi şase săptămâni fără a merge acasă. A fost însă o perioadă foarte bună. Din colonie ne-am mutat într-un kibuţ, unde lucram la popotă. Mi-a plăcut foarte tare, deşi treptat toţi s-au dus care-încotro. Băieţii îşi continuau instrucţia militară, iar fetelor li se ofereau diferite cursuri, pe mine însă nu mă interesa nici unul dintre ele. Aşa că atunci am cerut să fiu transferată la o bază militară aproape de casă. De fapt, de la kibuţ mergeam s-o vizitez pe mama destul de des. Dacă nu făceam de serviciu la popotă, trebuia să fac autostopul vineri după-amiaza şi să stau acasă de Sabat până la prânz. Apoi am obţinut transferul şi am devenit secretară la un depozit aproape de oraşul meu, aşa că în fiecare zi la ora 17 mergeam acasă – era grozav.

I: Poţi face o evaluare generală a perioadei de armată?

S: Perioada serviciului militar a fost foarte plăcută. Mai întâi de toate, când eram cu prietenii mei a fost super pentru că nu am mers într-un loc nou, totul îmi era familiar. Şi perioada în care am stat în colonie a fost o experienţă frumoasă, tocmai pentru că totul era nou. De exemplu, fiindcă aveam clubul într-un cort, eram foarte apropiaţi unii de alţii tot timpul şi, trăind împreună cu băieţii şi fetele cu care am copilărit – cel puţin cu unii dintre ei –, aveam un sentiment de comuniune.

I: Pe plan personal ai câştigat ceva din toată perioada aceasta?

S: Ce-am câştigat personal? Păi, nu ştiu dacă am câştigat ceva nou, în afară de faptul că s-a consolidat ceea ce aveam deja, pentru că

am fost foarte activă de la o vârstă fragedă, a fost chiar o continuare în acest sens, prin faptul că aveam cu adevărat o responsabilitate. De exemplu, noi, fetele, lucram mai ales la popotă şi în sala de mese, aşa că sarcina noastră era să gătim şi să inventăm feluri de mâncare interesante pentru băieţi. Băieţii făceau de gardă în zonă, şi, atunci când se întorceau la bază, chiar şi noaptea, ne trezeam ca să le gătim, ca să aibă... să le creăm o atmosferă plăcută, de lucru făcut împreună. Mi-a plăcut viaţa în kibuţ, şi m-am gândit să mă stabilesc în unul, deşi nu în cel în care-am stat, nu era prea amuzant acolo. Era un grup destul de mare de imigranţi sud-americani şi am văzut mulţi paraziţi în kibuţ, adică oameni care nu prea munceau, dar trăgeau foloase din faptul că locuiau acolo. Nu kibuţul în sine mă împingea să rămân. Mai târziu, la birou, chiar mă simţeam apreciată, când şeful meu îmi dădea o mulţime de responsabilităţi. M-am împrietenit cu el şi părinţii mei la fel. Venea la petrecerile noastre de familie, când îl invitam. M-a adoptat într-un fel şi nu mă trata ca pe o secretară, ci ca pe fiica lui. Mă proteja de soldaţii care mă necăjeau. Cam asta e. Am fost eliberată din serviciul militar după exact doi ani şi am început colegiul de institutori imediat după aceea.

I: Când te-ai hotărât să devii învăţătoare?

S: Cred că dintotdeauna, adică de foarte devreme. Îmi aduc aminte cum optam pentru meseria asta ori de câte ori trebuia să completăm tot felul de chestionare privind „ce vrei să devii când vei fi mare". Cred că a fost o continuare a rolului meu de lider în mişcarea de tineret. Aşa că am dat admitere...

I: O secundă, înainte de a discuta despre această perioadă, îmi poţi spune care au fost oamenii cei mai importanţi pentru tine pe parcursul serviciului militar?

S: Cred că încă o dată părinţii mei. Dar m-am simţit foarte bine cu prietenii în armată, iar unul dintre ei era prietenul meu – deşi a plecat mai târziu şi a intrat în trupele de blindate. Asta-i tot, nu mai era altcineva. Cu comandanţii aveam relaţii normale, nimic special, şi aveam o prietenă bună, o fată care lucra cu mine la popotă – dar nu m-a influenţat; nimic de genul acesta.

I: Cum te-ai descrie pe parcursul acestei perioade?

S (se gândeşte): Cum ţi-am spus, deşi eram de aproape de casă, cred că eram independentă. Cu alte cuvinte, mi-am asumat responsabilităţi. În colonie, de pildă, dacă era ceva de organizat, eu eram cea care o făcea. În kibuţ eram cu mai multe prietene în cameră – kibuţul nu prea m-a interesat, m-am retras mai degrabă în carapacea grupului meu şi ne organizam propria viaţă socială din când în când. De fapt, acum îmi amintesc că viaţa în kibuţ era confortabilă pentru că aveam rude acolo, două verişoare ale tatălui meu erau şi ele membre în kibuţ. Prin urmare, nu a trebuit să mă adaptez la o altă familie[13]. Bine, a trebuit să mă adaptez, din moment ce nu le cunoşteam atât de bine înainte, dar a fost foarte confortabil şi mă tratau ca pe un membru al familiei, chiar mai mult decât mă aşteptam. Mergeam la ele în cameră aproape în fiecare zi. Unele fete nu-şi vizitau familiile [adoptive] prea des, în schimb pentru mine era foarte amuzant să merg la ele, să sporovăim şi să ascultăm muzică. Aveau copii cam de vârsta mea, aşa că am stabilit o relaţie foarte bună. Una dintre femei era foarte deschisă şi vorbăreaţă, în vreme ce soţul ei era mai degrabă introvertit. Celălalt soţ avea mult simţ al umorului, aşa că mereu ne distram şi râdeam împreună. Părinţii mei ştiau că sunt în familie, aşa că lucrul acesta îi făcea şi pe ei să se simtă bine, pentru că nu eram printre străini. Cam asta ar fi.

I: OK, bine. Urmează acum o etapă lungă – de la 20 la 30 de ani, cât erai învăţătoare şi nemăritată.

S (râzând): Începe la colegiul unde am studiat trei ani ca să devin învăţătoare. Şi bineînţeles că toate studentele erau fete. M-am specializat în predarea la copii mici şi am avut o prietenă foarte bună acolo, de care am devenit cu adevărat apropiată, eram în acelaşi gând, ai putea spune.

I: Şi unde locuiai?

S: Locuiam acasă, cu părinţii. La colegiu, unele dintre studente[14] veneau direct din liceu, amânându-şi serviciul militar, şi se vedea cât erau de copilăroase, în vreme ce noi, cele venite la colegiu după armată, eram serioase şi chiar voiam să devenim învăţătoare.

Nu ştiu dacă mi-a plăcut foarte tare perioada aceea de studii, îmi plăcea partea practică mult mai mult. Am avut şansa să fac practica pedagogică cu profesoare bune, aşa că am învăţat câte ceva de la fiecare dintre ele. Partea cea mai semnificativă, marea mea surpriză, a fost atunci când, în anul III, am fost selectată să fac practica pedagogică chiar în şcoala-model din cadrul colegiului.

I: Asta arată că erai foarte apreciată.

S: Cred că da, de vreme ce era unul dintre cele mai importante proiecte didactice din cadrul colegiului. Îmi era foarte teamă că voi fi tot timpul sub lupă, dar cei din conducerea colegiului au supervizat situaţia îndeaproape şi cred că am câştigat foarte mult de-a lungul acelui an, atât din punctul de vedere al încrederii în mine însămi, ca învăţătoare, cât şi în ceea ce priveşte munca efectivă cu copiii. Când făceam practica la clasa a II-a, învăţătoarea a trebuit să fie operată şi, pentru o perioadă de şase săptămâni, i-am ţinut locul. Aveam şi o asistentă, dar a fost totuşi o mare provocare pentru mine. Apropo, acolo a fost dezvoltată metoda instruirii în grupuri mici, totul se întâmpla atunci la şcoala noastră model din cadrul colegiului... Le serveam tuturor celorlalte şcoli ca exemplu, trimiteau învăţători ca să ne vadă cum lucrăm. Chiar cred că am învăţat foarte multe acolo.

A fost un anumit incident de care îmi aduc aminte. La balul de absolvire, cu toţi profesorii şi părinţii de faţă, am fost foarte surprinsă să vină doi copilaşi la mine cu flori, dintre cei cu care lucrasem la şcoala-model. Nici una dintre celelalte absolvente nu a primit flori atunci, şi îmi amintesc vag o ceartă pe tema asta mai târziu : era corect ca doar eu să primesc flori ? Nu am băgat prea mult în seamă incidentul. Cam asta a fost.

Apoi a trebuit să mă decid. Aveam o rudă din partea tatei care avea o funcţie importantă în Ministerul Educaţiei. Părinţii mei mi-au sugerat să vorbesc cu el ca să-mi găsească o şcoală bună, ceva aproape de casa noastră. Se ştia clar că învăţătoarele noi şi necăsătorite erau trimise la şcoli din afara oraşului, iar ai mei doreau foarte mult să mă aibă aproape. Oricum, am decis să nu

cer ajutorul nimănui. Credeam că indiferent unde urma să ajung, era spre binele meu. Astăzi nu sunt doar mulţumită, ci sunt de-a dreptul fericită că nu am tras nici un fel de sfori. Pentru că, dacă sunt astăzi învăţătoare, dacă am încredere în mine, o direcţie şi o bună orientare în cadrul echipei – din moment ce lucrez şi astăzi tot în echipă –, totul se datorează faptului că am lucrat în GG[15]. Am fost repartizată la GG şi am predat acolo trei ani. Primul avantaj a fost acela că eram toate tinere începătoare, aşa că nu lucram cu învăţătoare bătrâne care m-ar fi făcut să mă simt inferioară ori să nu am încredere în mine, pentru că ar fi avut mai multă experienţă decât mine şi ar fi ştiut, bineînţeles, mai multe lucruri. Al doilea avantaj a fost faptul că, deoarece GG era o şcoală aflată la mare distanţă, se investea mult în educaţie acolo şi erau trimişi cei mai buni supervizori să lucreze cu noi. Aveam o zi de studiu în fiecare săptămână, în care mergeam la o şcoală bună din centru ca să asistăm la lecţii, unde ni se dădeau sfaturi şi discutam pe marginea a ceea ce observaserăm. Eram secondate de profesionişti tot timpul şi am dus la capăt proiecte nemaipomenite în şcoala noastră. Lucrul acesta îmi aminteşte de alt avantaj – astăzi cred că faptul de a mă implica într-o şcoală, nemăritată fiind, a fost un beneficiu, pentru că aveam foarte mult timp, puteam lucra până la 12 sau 1 noaptea. Mi-am mobilizat toată familia, chiar şi pe sora mea mai mică, să mă ajute să confecţionez jetoane şi jocuri pentru tot felul de proiecte – îmi aduc aminte de toate. Aveam multe fonduri pentru materiale didactice şi lucruri de genul ăsta; directoarea şcolii n-a spus niciodată „nu" la nici una dintre cererile mele – lucru de care m-am lovit mai târziu. [...] Directoarea era membră a kibuţului şi punea accent pe implicarea părinţilor în munca noastră, a devenit un fel de proiect comunitar. Stăteam la şcoală până noaptea târziu ca să ne punem la punct proiectele, chiar făceam duş în şcoală uneori. Am văzut că pentru una dintre învăţătoare, care era măritată şi avea o fetiţă, era mult mai greu să ţină pasul cu noi. S-au creat şi aici relaţii bune între învăţătoare. Cu unele dintre ele încă mai ţin legătura. Acesta a fost rezultatul lungilor zile de muncă şi, de asemenea, al lungilor călătorii cu

autobuzul special care ne ducea şi ne aducea zilnic din centrul oraşului în GG.

Deci şcoala asta chiar a fost cea care mi-a oferit instrumentele de care aveam nevoie ca să devin învăţătoare şi, în plus, am avut supervizoare nemaipomenite. Totuşi, după trei ani, am obosit să fac naveta şi am cerut un transfer. Viaţa mea socială era, de asemenea, drastic limitată, pentru că nu vedeam decât învăţătoare[16], iar unele dintre ele chiar se măritaseră între timp. Nu ieşeam deloc, stăteam acasă aproape în fiecare seară, dedicându-mă muncii. Aşa că doream o schimbare.

De vreme ce sora mea era pe atunci membră a unui kibuţ departe, în sud, iar mie îmi plăcea, de asemenea, kibuţul, am aplicat pentru un post de învăţătoare într-un kibuţ. Îmi doream să găsesc un kibuţ aproape de al surorii mele, astfel ca, deşi departe de casă, să fiu măcar aproape de ea. Am reuşit să găsesc un astfel de post şi am lucrat ca învăţătoare într-un kibuţ din sud timp de un an de zile. Din perspectiva meseriei, era ideal. Clasa era formată din 15 copii, condiţiile erau cele mai bune. Mă puteam ocupa de fiecare elev în parte, în funcţie de nivelul fiecăruia. A fost nemaipomenit şi relaţia cu sora mea era bună – eu o vizitam des pe ea şi ea pe mine.

[...]

Eram învăţătoare la clasa I şi am avut din nou noroc. Cred că dau peste oameni care chiar mă ajută în viaţă. Directoarea şcolii acesteia, M., era sora preşedintelui de atunci al Israelului – o personalitate în toată regula. Eram doar două învăţătoare angajate în şcoala asta. Noi două am devenit foarte bune, iar directoarea, M., ne trata ca pe fiicele ei. Era absolut incredibil cât de mult ţinea la noi. Înţelegea că îmi era dor de familia mea. La început mi s-a spus că voi putea merge acasă o dată pe lună. I-am spus că îmi va fi greu, aşa că ea a înţeles şi m-a lăsat să merg acasă o dată la trei sau chiar două săptămâni. Asta însemna că nu puteam ajunge la timp pentru cursurile de duminică, dar niciodată nu-mi tăia din salariu. Ştia că munceam seara şi niciodată nu număra orele pe care le petreceam la şcoală. Îmi dădea sentimentul că eram unul din membrii kibuţului, ceea ce era incredibil.

Până de curând, o sunam din când în când şi i-am vizitat nepoţeii Am cunoscut-o şi pe nora ei. Chiar a fost o relaţie frumoasă.

I: Şi n-ai stat decât un an?

S: Am plecat după un an de zile pentru că nici în acel kibuţ nu erau oameni de vârsta mea. Aveam deja 25 de ani şi mi-am dat seama că, dacă mai stăteam acolo, avea să rămân nemăritată. Aşa că am decis să părăsesc kibuţul şi să mă întorc acasă. Dar nu m-am întors ca să locuiesc din nou cu ai mei, mi-am închiriat un apartament. Părinţii m-au ajutat să-mi găsesc un apartament aproape de casa lor. După un an de absenţă, era greu să găsesc loc acasă pentru toate lucrurile pe care le adunasem, iar ai mei nici măcar nu mai aveau o cameră liberă pentru mine. La început am locuit singură, îmi doream să fiu singură şi îmi era teamă că n-am să reuşesc să împart apartamentul cu o colegă. Mâncam la mama, lucram la aceeaşi şcoală elementară la care învăţasem şi eu când eram mică, iar apartamentul pe care îl închiriasem era aproape şi de locuinţa părinţilor, şi de şcoală. Dar apoi nora lui M. a venit ca studentă în oraşul nostru şi m-am oferit să împart apartamentul cu ea. Ne-am înţeles foarte bine, era o fată foarte drăguţă. Când s-a mutat de la mine, am locuit cu o altă femeie, o prietenă din copilărie care fusese şi în armată cu mine. M-am bucurat că nu a trebuit să-mi caut o colegă de apartament pe care să nu o cunosc. Cred că am stat împreună doi ani de zile, până la 30 de ani, când l-am întâlnit pe viitorul meu soţ şi m-am măritat.

I: Cum l-ai întâlnit?

S: Asta e o poveste foarte haioasă. Locuiam amândoi în acelaşi cartier încă din copilărie, amândoi am crescut acolo, amândoi aveam 30 de ani. L-am întâlnit la brutăria din cartier, care era a mătuşii lui. Urma la seral nişte cursuri de tehnică tipografică şi lucra ziua la brutărie ca să se întreţină. O vizitam pe prietena mamei care lucra, de asemenea, în brutăria respectivă şi l-am întâlnit pe D., iar în trei luni am hotărât să ne căsătorim. Aveam amândoi 30 de ani, am simţit că venise vremea, iar în şase luni eram deja căsătoriţi. Râd fiindcă amândoi ne învârteam în aceleaşi

cercuri şi totuşi nu-l văzusem niciodată până atunci. În felul ăsta a început o nouă perioadă.

I: Unde aţi locuit?

S: O, cumpărasem un alt apartament cu ceva timp în urmă, fiindcă era o prostie să plătesc chirie când puteam plăti o rată pentru propriul meu apartament. Era o clădire nouă, într-un cartier în curs de construcţie, din afara oraşului, şi era aproape terminat chiar când m-am căsătorit. La o lună după nuntă ni s-au dat cheile apartamentului, aşa că ne-am mutat acolo ca un cuplu[17] şi sunt atât de bucuroasă, căci locul e plin de cupluri tinere şi de copii mici, iar ca femeie necăsătorită nu ştiu cum aş fi suportat asta. O singură femeie nemăritată a stat acolo timp de doi ani de zile, apoi a plecat.

Asta e. Chiar atunci au deschis şi şcoala cea nouă de aici, iar inspectorul de district m-a întrebat dacă nu cumva doresc să mă mut la şcoala din zona mea. Am avut îndoieli, fiindcă îmi plăcea şcoala la care lucram, iar oamenii erau nemaipomeniţi acolo, dar să merg în fiecare zi cu autobuzul până în cartierul alor mei era foarte dificil şi urăsc să ajung la serviciu în ultimul moment, stresată. Aşa că am decis până la urmă să accept oferta şi am început să lucrez la mine în cartier.

După ce am rămas însărcinată, mi-am luat un an sabatic. Am vizitat-o pe sora soţului meu în Statele Unite, am făcut o călătorie lungă acolo. După ce m-am întors, mi-am reluat munca la şcoală; asta fac de atunci şi mă simt foarte bine.

I: Şi familia?

S: O, asta e partea cea mai bună. I-ai văzut.

I: Bun, atunci spune-mi despre ei.

S: Păi, fiul nostru cel mare, A., are cam 8 ani şi jumătate acum. S-a născut normal, a fost uşor, o bucurie. Apoi fiica noastră, B., a venit şi ea, e mai mică decât el cu un an şi jumătate. Începutul a fost foarte greu, cu doi copii în scutece în casă, dar după ce a trecut primul an, a fost de-a dreptul o distracţie. Se înţeleg foarte bine unul cu celălalt, se joacă împreună tot timpul. Când B. avea 4 ani, s-a născut cel mai mic fiu al meu, C.. Unele perioade nu

au fost uşoare. A., când era bebeluş, avea foarte mari probleme cu astmul şi ne-a pricinuit multe momente înfricoşătoare – nu-i doresc nici unei femei să treacă prin ce-am trecut eu, nici măcar duşmancelor mele[18]. L-am dus de multe ori la spital. Dar, una peste alta, e un copil foarte bun. De multe ori îmi era prea frică să-l las cu bona, aşa că-l luam cu mine în clasă ca să stea toată ziua cu mine. Amândoi copiii cei mari mai veneau cu mine la şcoală din când în când, când erau mici şi erau răciţi sau ceva de genul ăsta. Se jucau în linişte în clasă sau participau la activităţi. Elevii mei îi cunoşteau, nu ne deranjau deloc. Erau copii ai şcolii[19], toată lumea ştia asta. Cu cel mai mic, nu îndrăznesc, e pur şi simplu imposibil (râzând) – e prea agitat şi deranjează orele.

I: Ai continuat să lucrezi toţi anii ăştia?

S: Mai mult sau mai puţin. O dată mi-am putut lua un an sabatic, iar după fiecare naştere am primit concediul de maternitate obişnuit de trei luni. Apoi am găsit o bonă pentru copii şi m-am întors la şcoală.

I: Şi soţul tău te ajută în gospodărie?

S: Vezi tu, el e plecat pe tot parcursul zilei. Mai făcea cumpărăturile în locul meu, dar în ultima vreme aproape că n-o mai face deloc. Vine şi ne duce cu maşina când trebuie să mergem la doctor, cam asta ar fi tot.

I: Tu nu ai permis?

S: Nu, nu încă. Dar Dumnezeu mi-a dat un dar grozav – viteza, ăsta-i norocul meu şi sper să îmi pot menţine ritmul. Prietenii fac haz de mine şi îmi spun că tot ce-mi trebuie sunt nişte patine cu rotile. Am atât de multe drumuri de făcut într-o singură zi, să duc şi să aduc copiii de la diverse activităţi, ca să nu treacă strada singuri. Dar e oarecum mai uşor în ultima vreme.

I: Mama ta nu te poate ajuta deloc?

S: Ştii, ea stă departe, dar, mai înainte de toate, ea a venit cu mine la spital la fiecare naştere, a stat cu mine până am născut şi apoi a venit acasă la mine ca să mă ajute cu gătitul şi cu tot ce trebuia să fac în casă, lua autobuzul şi venea în fiecare zi aici ca să mă

ajute. Acum câţiva ani am fost operată şi am stat în spital câteva săptămâni, aşa că venea ea şi avea grijă de mine la spital tot timpul, în vreme ce soţul meu avea grijă de casă, de copii şi de gospodărie.

I: Se pare că-ţi place să fii şi învăţătoare şi mamă.

S: Îmi place enorm de mult să le predau copiilor foarte mici. Am experienţe foarte plăcute tot timpul, am relaţii nemaipomenite cu elevii mei. Când am ţinut locul unei profesoare care le preda adolescenţilor, nu mi-a plăcut deloc – am zis că este prima şi ultima dată. Cel mai mult îmi place spontaneitatea celor din clasele I şi a II-a, şi cu bune, şi cu rele. Uneori fac nişte comentarii care sunt destul de neplăcute, dar ştii că, atunci când sunt bucuroşi, îţi fac complimente, îţi spun că se simt bine. Genul ăsta de relaţie am cu ei. Dacă se simt bine, spun: „Ce zi frumoasă am petrecut împreună, Sara, ce frumoasă e clasa noastră astăzi, ce frumoase sunt desenele pe care le-am făcut împreună". Se întâmplă să facă tot felul de comentarii legate de felul în care arăt, dacă am o rochie nouă sau mai mult machiaj decât de obicei, mă întreabă: „Ce s-a întâmplat? Unde te duci astăzi după şcoală?". Cu alte cuvinte, avem o relaţie foarte personală. Dacă nu le place ceva, se plâng numaidecât, dar e ceva ce pot să accept, fiindcă e adevărat. Şi copiii mei îmi oferă multă plăcere, să fie sănătoşi. Sunt copii buni, învaţă bine, au tot felul de pasiuni. Cel mic e puţin cam agitat uneori, poate aşa e firea lui, sau poate, fiindcă a fost cel mai mic, l-am răsfăţat mai mult decât pe ceilalţi. Poate vom dori să mai avem un copil, dar cine ştie, nu mai suntem atât de tineri.

I: Da.

S: Acum, probabil vrei s-auzi ceva despre viaţa mea religioasă[20] (râzând).

I: Da. Soţul tău era o persoană religioasă?

S: Nu, nici familia lui. Dar acum câţiva ani, nu îmi aduc aminte exact câţi, sora lui, care avea 16 ani la vremea aceea, a fost accidentată mortal de o maşină. Aşa că părinţii şi fraţii lui au început să spună rugăciunile de doliu şi, încetul cu încetul,

fiecare în felul său, au revenit cu toţii la modul de viaţă religios evreisc. Unul dintre ei chiar este ultraortodox, studiază într-o Yeshiva[21] cât ziua de lungă. Şi uite-aşa, şi soţul meu, de vreo cinci ani, a început să aibă anumite obiceiuri religioase. A început să se roage în fiecare dimineaţă, mai întâi singur, acasă, înainte de a pleca la serviciu, şi apoi a zis: „Dacă tot mă rog deja, de ce să nu mă duc la sinagogă?" Şi uite-aşa, încetul cu încetul, lucrurile au început să se mişte.

Adevărul e că la început mi-a fost foarte greu, pentru că de obicei de Sabat mergeam să luăm masa la părinţii mei, dar, ca o familie ortodoxă ce deveniserăm, nu mai puteam face acest lucru, căci n-avem voie să conducem maşina sâmbăta. Am încercat să-i invit pe ai mei la noi de sărbători, dar ar fi prea aglomerat pentru noi toţi şi dificil pentru ei. Partea asta e încă dificilă pentru mine. Dar în toate celelalte aspecte, în orice caz, treptat am... Nu îmi pare rău că am făcut pasul acesta. Educaţia copiilor, de exemplu, e mult mai bună în şcolile ortodoxe.

I: Dar tu predai tot într-o şcoală laică, nu?

S: Da. Şi, când văd cum dispare disciplina aici – eu însămi sunt o persoană conservatoare – sunt foarte bucuroasă că fiii mei merg la un alt fel de şcoală. De asemenea, mă bucur de odihna de Sabat, după toată munca grea de peste săptămână. Sâmbăta este adevărata mea zi de odihnă. Totuşi, soţul meu respectă obiceiurile mult mai mult decât mine. Merge la rugăciuni de două ori pe zi şi, de asemenea, merge la cursuri de religie iudaică zilnic. Eu nu mă definesc ca fiind o persoană „religioasă", dar acasă fac ceea ce trebuie. De fapt, părinţii mei erau tradiţionalişti în obiceiuri. Vineri seara binecuvântau vinul şi mergeau întotdeauna la sinagogă de sărbători. Şi, treptat, încep să înţeleg mai multe despre toate acestea. Fac tot ceea ce trebuie ca membru al familiei, dar cerinţele religioase mai personale rămân totuşi la latitudinea mea.

I: Prin urmare, nu te-ai simţit forţată să urmezi nici un fel de presiune din direcţia aceasta?

S: Nu. Soţul meu a trecut prin schimbarea aceasta gradată, i-a luat o bună bucată de timp. Nimic nu s-a schimbat dintr-odată. Eu sunt genul care cedează şi ţin foarte mult la armonia familiei.

Singurul lucru de care m-am plâns, la început, era legat de faptul că nu îmi mai puteam vizita familia de Sabat. Dar văd că religia le face bine copiilor şi pentru mine asta este important.

I : Bun. Şi care sunt planurile tale de viitor ?

S : Anul acesta am simţit pentru prima oară că îmi este greu să fiu învăţătoare. Adică, nu mă văd făcând altceva, dar munca noastră a devenit astăzi mai dificilă. Copiii sunt mai puţin disciplinaţi, chiar şi când sunt mici, au mai multe probleme. Treptat îmi pierd răbdarea să lucrez cu copiii, când ei nu doresc altceva decât să deranjeze ora. Până la urmă, 19 ani în profesia asta sunt destul de mulţi. Dacă o să mai am un copil, aş putea probabil să-mi iau un an liber – şi cred că m-aş bucura de asta. Pe de altă parte, nu ştiu dacă voi fi în stare să stau acasă tot timpul. Dar măcar aş avea timp să mă relaxez, cred eu.

David

David are 42 de ani. El a fost intervievat de Tamar Zilber. Interviul a avut loc în două părţi, în biroul său aflat în hotelul în care lucrează.

Schiţa etapelor vieţii lui David a fost următoarea :

- etapa 1 : de la naştere la 18 ani – copilăria şi adolescenţa, studiile. Pe parcursul interviului, David a propus să subdividem capitolul în trei subsecţiuni : înainte de şcoala elementară, şcoala elementară şi liceul ;
- etapa 2 : 18-22 de ani Armata[22] ;
- etapa 3 : 22-26 de ani Universitatea ;
- etapa 4 : 26-32 de ani Munca în Israel ;
- etapa 5 : 33-36 de ani Munca în Africa ;
- etapa 6 : 36 – până astăzi (42 de ani) Munca în Israel.

Următoarea poveste a vieţii este uşor redactată şi prescurtată, pentru a elimina multe repetiţii şi fraze neterminate din transcrierea iniţială. Unele dintre descrierile mai lungi ale lui David privind experienţele sale, mai ales cele din etapele 3 şi 4, au fost omise din lipsă de spaţiu.

D: Îmi amintesc că am avut o copilărie normală. Un copil, doar un copil obişnuit, care a trăit într-un cămin bun, într-o casă drăguţă.

I: Cu ce se ocupau părinţii tăi?

D: Tata, adică... Mama, în principiu, ea întotdeauna a fost casnică, aproape că nu a lucrat deloc în afara casei. Uneori preda franceză în armată, dar nu regulat. Tatăl meu lucra într-o agenţie de turism. Dar, pe bune, era o perioadă în care nu aveam nici o grijă, nu ştiu, mergeam la plajă, culegeam struguri sălbatici, stăteam cu alţi copii – nimic ieşit din comun.

I: Ai fraţi?

D: Am o soră mai mare decât mine şi una mai mică. S-a născut când eu aveam 5 ani. Dar, cel puţin, eu nu-mi amintesc naşterea ei ca pe un eveniment traumatic din viaţa mea.

I: Ce fel de copil erai? Neastâmpărat?

D: Nu, nu s-ar zice. Eram timid, cred, eram sensibil, eram un plângăcios, adică unul care se supăra imediat, foarte... Cam atât.

I: Şi care sunt persoanele de care îţi aminteşti din perioada asta?

D: În principal familia, nişte unchi, nişte prieteni. Adică îmi amintesc foarte puţine. Ce îmi aduc aminte e că, atunci când aveam 8 ani, ne-am mutat în alt oraş, iar asta a fost destul de interesant. Dintr-odată mi s-a schimbat întreaga viaţă. Îmi aduc aminte clasa, copiii cei noi, structura şcolii, care era diferită. Şi vremea era oarecum diferită. Îmi era rău mai tot timpul, da. Eram în clasa a II-a şi era mijlocul anului şcolar. Mi-a luat câteva luni ca să mă adaptez, cred, dar apoi m-am integrat foarte bine şi eram destul de popular în clasă. Aveam prieteni buni şi eram ales în consiliul clasei uneori, nu mai ştiu.

I: De ce v-aţi mutat?

D: L-am urmat pe tata din slujbă în slujbă; a fost transferat la o altă agenţie, la care a devenit partener.

I: Şi îţi plăcea şcoala?

D: Nu eram un elev prea grozav. Eram un pic peste mediocru, dar îmi plăcea destul de mult şcoala. Eram foarte ascultător, un copil bun, îmi făceam tema, dar nu depuneam prea mult efort. Comentariile profesorilor erau întotdeauna: „Dacă s-ar fi străduit mai mult, ar fi luat o notă mai bună". Dar nu prea făceam eforturi, nu m-au convins niciodată să fac. Eram de mijloc, asta-i tot. Clasa noastră era foarte unită şi aveam o învăţătoare care punea accentul pe valorile adevărate – cum ar fi onestitatea, să nu copiem la examene, prietenia şi ajutorul reciproc. Eram unul dintre purtătorii de stindard în privinţa asta, aşa că mi s-au dat în grijă unul sau doi elevi mai slabi şi îi ajutam la teme. Luam sarcina asta foarte în serios şi am reuşit să le fiu de folos. Îmi amintesc de mine chiar aşa, fiind foarte popular şi fericit mai tot timpul, dar sigur că erau şi perioade în care mă simţeam mai introvertit, şi mai... Acum, că am şi eu copii, văd lucrul ăsta ca fiind cât se poate de normal, crize prin care trecem cu toţii. Îmi aduc aminte de stările acestea, în orice caz, şi cred că asta mă ajută astăzi în relaţia cu copiii mei.

I: Crizele astea erau legate de evenimente speciale sau erau doar stări trecătoare?

D: Nu, nu apăreau în preajma unor evenimente, nu... Poate când m-am îndrăgostit prima dată, relaţii sociale... Nu aveau de-a face cu studiile. În domeniul ăsta lucrurile erau destul de stabile, fără eforturi serioase din partea mea. Dar există perioade în care un copil este mai popular – atunci era mai bine pentru mine; când eşti mai puţin popular, atunci... [era mai rău]. Relaţiile în familie erau calde, erau bune, dar nu foarte deschise. Cu alte cuvinte, când aveam probleme, preferam să le fac faţă de unul singur, nu le împărtăşeam familiei. Lucrul ăsta nu diminuează cu nimic căldura familială de care m-am bucurat. Dar uneori era... Nu-mi aduc aminte evenimente speciale. Pur şi simplu aveam stările

astea şi spuneam: „OK, toţi se aşteaptă de la mine să petrec mai mult timp cu oamenii, aşa că o să încep să-mi caut un prieten", nimic mai mult de-atât.

I: Şi, după şcoala primară unde ai învăţat?

D: Am fost la liceul B.D. şi am mers înainte pe acelaşi tipar, adică nu eram printre cei mai buni în clasă, aşa că nu m-am dus la unul dintre liceele cele mai bune. De fapt nici măcar n-am încercat, fiindcă ştiam că va fi prea dificil pentru mine şi că era posibil să nu reuşesc. Aşa că m-am dus la B.D., un liceu mediocru, rezonabil, am rămas acolo şi într-adevăr, exact cum mă aşteptam, totul a mers bine şi am absolvit liceul. De asemenea, din punct de vedere social, a mers bine, am fost foarte popular, membru în consiliu şi aşa mai departe.

Acum îmi aduc aminte că în timpul ăsta eram prins cu munca voluntară. Eram voluntar, lucram cu copii care sufereau de poliomelită, chiar eram dependent de lucrul ăsta. Mergeam zilnic la spitalul de copii, rar se întâmpla să lipsesc o zi – era dependenţă totală. De exemplu, dacă un copil trebuia să meargă acasă în weekend şi, din mai ştiu eu ce motiv, familia nu venea să-l ia, puneam copilul în scaunul cu rotile, îl urcam în autobuz şi îl aduceam la noi acasă. Stăteam cu el tot weekendul şi apoi îl duceam înapoi la spital cu autobuzul. Eram şi eu copil când făceam toate astea, uneori chiar mă uimeşte! Cu transportul public, toată această Via Dolorosa[23]. Mai târziu, obşnuiam să iau copiii cu dizabilităţi şi să-i duc la teatru, lucru care însemna, bineînţeles, bilete gratuite – asta se întâmpla cam în aceeaşi perioadă.

Îmi amintesc o fată de la spital care trebuia să ajungă la un post de radio ca să fie intervievată într-un program cu adolescenţi ce se dădea atunci pe post. Nu avea cine să o ducă, aşa că am dus-o eu. Am mers cu autobuzul, am făcut ce-am făcut şi am reuşit să ajungem la radio. După ce au intervievat-o, a mai rămas ceva timp, aşa că m-au rugat să fac ceva şi am făcut. Începând din momentul ăla, am rămas dependent de programul ăla radiofonic. Apăream ca reporterul lor adolescent... cred că era de două ori

pe săptămână atunci. Obişnuiam să intervievez oameni şi apoi să pregătesc programele, nu-mi aduc aminte exact, dar făceam tot felul de lucruri în staţia aceea radio, oarecum accidental. Ori de câte ori găseam un pic de timp pentru lucruri de genul acesta, adesea fără ca măcar să-mi neglijez celelalte activităţi, [mă dedicam radioului] până când lucrurile au început să se suprapună şi atunci treptat totul a scăzut în intensitate. Cu alte cuvinte, tot timpul lucrurile începeau în forţă şi apoi apărea alt proiect la orizont, devenind treptat tot mai intens, şi trebuia atunci să-l las baltă [pe primul]. Bine, nu chiar, păstram în continuare contactul [cu activităţile] anterioare, dar nu mai aveam acelaşi entuziasm. Şi în liceu ne-am înfiinţat un post de radio. Aveam o reţea de difuzoare în fiecare sală de clasă, prin care făcea directorul anunţurile. Aşa că am profitat de asta şi în fiecare zi în pauza de prânz aveam câte un program radiofonic pentru toată şcoala. Îmi aduc aminte că am avut multe certuri: dacă se cuvenea sau nu să dăm pe post, chiar la deschidere, un cântec de Beatles, dacă asta intra sau nu în conflict cu valorile şcolii noastre; am câştigat în final. Aveam tot felul de confruntări de genul ăsta, cam asta era.

I: Care au fost oamenii importanţi pentru tine pe vremea aceea?

D: Adevărul este că nu prea mă pricep să menţin relaţii, aşa că nu prea sunt oameni din perioada aceea cu care mai păstrez legătura. Dar îmi aduc aminte de mulţi oameni, prieteni. De curând am avut o întâlnire cu foştii colegi, chiar şi cu cei din şcoala primară, lucrul ăsta chiar e neobişnuit. Nu m-am numărat printre organizatori, dar m-am dus cu plăcere. E dificil pentru mine [să-ţi răspund la întrebare]... Uite, îmi aduc aminte de nişte profesori, dar ei nu au fost semnificativi în viaţa mea. Numai învăţătoarea a fost, chiar a reuşit să-mi inducă sentimentul unor valori, valori pe care nici astăzi nu le-aş putea abandona. Onestitatea e foarte, foarte importantă pentru mine, probabil am absorbit-o mai mult decât pe alte valori. Cred că de-acolo mi se trage. Alţi oameni semnificativi? N-a existat niciodată o mare duşmănie între mine şi alte persoane. Am avut multe prietene. Totul a început în clasa a VIII-a. Cu fiecare prietenă pe care am avut-o am fost împreună

multă vreme – niciodată doar o săptămână sau două şi gata. Tot timpul aveam o prietenă stabilă, era chiar plăcut şi mă ajuta. Cu alte cuvinte, nu era ceva „ca să fie", ci chiar o chestie serioasă. Mergeam la ele acasă, ele veneau la mine ca şi cum am fi făcut parte din aceeaşi familie.

I: Ce fel de om erai pe vremea aceea?

D: Ce pot să spun? Sensibil, spontan[24] – nu chiar. Singura definiţie pe care pot s-o ofer e aceea că eram un copil normal, probabil puţin mai sensibil decât alţii. Eram popular, aşa că asta înseamnă că eram drăguţ, bănuiesc. Nu pot să mă gândesc la mine în stereotipuri. Sigur că nu eram cel mai tare din parcare, dar nu eram nici prăpăditul cartierului. Pe o scală de la 1 la 10, eram între 7 şi 9 în cadrul grupului, aveam tot timpul un loc onorabil. Şi după aceea a trebuit să mă decid în legătură cu serviciul militar şi am hotărât să nu merg cu mişcarea de tineret în care eram, ci pe cont propriu, în trupele paramilitare, şi acolo mi-am dat seama că era prea dificil pentru mine, aşa că m-am mutat la infanterie, unde era, de asemenea, prea dur. Dar nu mai aveam de ales.

Cred că mi-am încheiat instrucţia în mod onorabil. Aveam tot timpul imaginea asta în cap, cu tipii care deja trecuseră prin asta, şi îmi spuneam mereu: „Dacă el a putut, atunci o să pot şi eu". Mai târziu, am vrut să mă fac ofiţer, dar din teste a reieşit că prestaţia mea nu era suficient de bună. Aşa că mi-am spus: „Bun. N-are rost să te plângi, nu vrei carieră militară, e bine şi aşa". Dar apoi s-a dovedit că aveau dintr-odată nevoie de mai mulţi oameni pentru cursul de ofiţeri şi m-au sunat ca să mă duc. La început am zis: „Nu, nu. Când am vrut să merg, m-aţi respins". Ei au spus: „Vino, uite, te chemăm acum", şi am căzut de acord. Aşa că m-am dus şi am absolvit cu medii suficient de bune ca să mi se propună după aceea să rămân ca ofiţer-instructor în cadrul acestui curs. Era chiar foarte plăcut acolo, comparativ cu trupele de infanterie.

Chiar atunci a izbucnit războiul de Yom Kippur[25]. A fost un eveniment traumatic, dar nu m-a afectat chiar atât de mult. Tot ce pot spune e că am pierdut un unchi în acel război. Îmi aduc

aminte că purtam doliu pentru el şi, după războiul din octombrie, călătoream în Golan ca să vizităm locul bătăliei în care a fost ucis. Cât despre mine, de vreme ce făceam parte din personalul şcolii de ofiţeri, nu am fost trimis în zona de luptă, am participat la câteva atacuri scurte şi... un prieten de-al meu a fost rănit într-unul din ele. Cam asta ar fi povestea. Ni s-a cerut să trimitem forţe noi într-una din acţiunile militare; aveau nevoie de două echipe. [Când au format echipele], îmi aduc aminte că urma să merg ori eu ori prietenul ăsta al meu, am dat cu banul să vedem care va merge şi a câştigat el. A mers în bătălie, s-a rănit la cap şi e invalid până în ziua de azi. Asta-i soarta, mi-am spus. Se putea să fi fost eu în locul lui, oare aş fi fost şi eu rănit atunci? Oricum, până la urmă n-am fost şi mi-am terminat serviciul militar cu bine.

I: Şi care erau oamenii semnificativi pentru tine la acel moment?

D: Cine îmi vine în minte e un prieten din şcoala primară care a murit în perioada aceea. A avut leucemie şi îmi aduc aminte lucrul ăsta fiindcă era iarna în care îmi făceam instrucţia la infanterie. Eram într-un post în zona de nord... Îmi aduc aminte că m-a afectat profund, voiam să-l vizitez şi să vorbesc cu el. L-am sunat acasă şi mi-au spus că nu e acolo. Am întrebat când va veni şi ei mi-au spus că nu va mai veni. Aşa îmi aduc aminte incidentul. Nu am învăţat la acelaşi liceu, dar ne-am înţeles bine. După aceea obişnuiam să merg să-i vizitez părinţii, era important pentru mine să menţin contactele acestea. Era singur la părinţi. În afară de el, aveam mulţi prieteni, dar nimic special. Un tip pe care îl tot întâlnesc la rezervişti în fiecare an, încă îl consider prietenul meu.

I: Ce fel de om erai pe atunci?

D: Încercam să nu bat la ochi, să nu ies în evidenţă. O făceam intenţionat – niciodată nu mă aşezam în rândul întâi, ca să nu fiu strigat la raport. Doream să trăiesc liniştit, să rămân mediocru. Cu alte cuvinte, îmi doream să fiu suficient de bun, dar să nu excelez. Poate din cauza perioadelor anterioare în care mersesem prea departe cu voluntariatul, ca şi când n-aş fi ştiut cum şi unde

să mă opresc. Sau probabil de-asta am ajuns mai târziu să-mi spun: „Nu, învăţatul e prea greu pentru mine, ar trebui să mă mulţumesc cu nivelul mediocru la care sunt acum. E important să fiu printre cei buni, dar nu cel mai bun".

Aşa că după armată m-am angajat la o agenţie de turism, lucru care era chiar plăcut. Mergeam la restaurante, stăteam în hoteluri, trebuia să raportez calitatea serviciilor. În acelaşi timp am dat admitere la universitate, am fost respins la Drept, aşa că m-am îndreptat către opţiunea numărul 2 – Ştiinţe Economice. M-am descurcat să lucrez normă întreagă şi să fac şi cursurile la zi şi am absolvit la timp. Dar nu voiam să continui studiile, diploma de licenţă îmi era de-ajuns, nu voiam decât să fiu licenţiat, atât. Îmi amintesc că fusese o perioadă foarte stresantă de muncă intensivă. Toate erau ca întotdeauna, aveam o iubită şi, când am împlinit 23 de ani, am întâlnit-o pe femeia cu care m-am şi căsătorit un an mai târziu. Era recepţioneră într-unul din hotelurile pe care le vizitam în timpul serviciului. Am locuit împreună într-un apartament.

I: Unde anume?

D: În L. (numele unui cartier).

I: Şi care au fost oamenii importanţi pentru tine în perioada aceea?

D: Ea a fost, fără îndoială. M-a ajutat mult cu studiile. Simplul fapt că aveam un colţişor plăcut în care să mă întorc seara şi că nu trebuia s-o iau prin oraş în căutare de distracţii, când eram atât de ocupat cu munca şi cu învăţatul [mi-a făcut mult bine]. A fost o datorie pe care mi-am asumat-o, şi am reuşit s-o îndeplinesc. Din nou, am absolvit cu o medie mediocră, îmi aduc aminte că îmi calculam numărul minim de referate pe care trebuia să le predau ca să trec. Îmi trebuia nota minimă de trecere, asta era tot ce aşteptam de la mine.

La început, soţia mea şi cu mine ne-am hotărât să nu facem imediat un copil. Ea lucra la o companie aeriană, încă mai lucrează acolo, lucru care ne-a permis să călătorim în străinătate gratuit. Ne-am folosit de privilegiul ăsta ca să petrecem scurte vacanţe în Europa – Roma, Zürich. Era o modalitate plăcută de

a ne relaxa. Ce să-ţi mai spun despre perioada aceea? Am fost avansat la muncă. De la simplu funcţionar am ajuns director adjunct al departamentului şi mi s-a dat în grijă tot ce ţinea de plângerile turiştilor. N-am fost niciodată implicat în viaţa socială studenţească, nu aveam timp de pierdut în cafenele. Mi-am cumpărat o maşină şi alergam dintr-un loc într-altul. La muncă, aşa cum am zis, am fost şi avansat, şi... eram foarte apreciat, cred că meritam. Fără îndoială.

Nu mi-a trebuit mult ca să-mi dau seama că nu voi putea face ceva de impact făcând munca aceea. Nu aveam de gând să mă împac cu situaţia şi astfel, la un an după ce am terminat facultatea, am început să-mi caut altceva de lucru. Îmi doream să lucrez într-un loc total diferit – nu într-o organizaţie mare, ca aceea în care fusesem până atunci. Cum puteam progresa? O carieră?

Am găsit un hotel în care să lucrez şi am demisionat de la birou. Chiar când mergeam să îmi depun demisia, directorul mi-a oferit o avansare. Nu ştiam ce să fac. M-am consultat cu tata – întotdeauna mi-a făcut plăcere să mă consult cu el –, am vorbit şi cu alţii, ce să fac? Până la urmă – adică un moment mai târziu –, mi-am spus: „Fie ce-o fi, merg pe drumul meu". Şi m-am dus să lucrez la hotel.

A fost un salt teribil, un salt ambiţios, care este... o chestie pe care o fac mereu. În hotel am obţinut o importantă funcţie de conducere, deşi nu ştiam nimic despre hoteluri, în afară de faptul că am mai stat în unele. Era o slujbă relativ importantă. Bun, eram, ce-i drept, absolvent de Ştiinţe Economice, dar la ce-mi folosiseră cursurile? Aici trebuia să-mi asum o mulţime de responsabilităţi financiare. Cu ajutorul unor cunoştinţe ale tatălui meu şi al unei rude care avea şi ea ceva experienţă în managementul hotelier, în trei săptămâni, seara, după serviciu, am învăţat de la ei tot ce se putea învăţa despre noua mea slujbă. Lucrul ăsta mi-a amintit de o întâmplare petrecută când aveam 16 ani şi am pretins că ştiu să conduc un tractor; imediat m-am apucat de treabă şi, într-o jumătate de zi, am învăţat efectiv cum să conduc un tractor.

În orice caz, a fost o muncă dificilă, dar m-am descurcat destul de bine cu slujba asta la hotel şi eram apreciat din acest motiv.

După trei ani am simţit că nu mai era de-ajuns pentru mine ceea ce făceam. Aveam nevoie să aflu mai multe despre hoteluri – lumea e mare – şi mereu apar metode noi. Chiar în perioada aceea un lanţ de hoteluri american deschisese unul la noi în oraş, am văzut lucrul ăsta ca pe un nou început, aşa că încercat să mă angajez acolo. Mi s-a oferit ocazia să aleg între mai multe funcţii, şi am ales una chiar minoră în comparaţie cu cea pe care o avusesem anterior, şi-mi aduc aminte cum mă întrebau toţi prietenii: „Explică-mi şi mie cum se face că, după ce erai al treilea om în hotel, te duci acolo ca să fii un simplu funcţionar", şi am spus: „Nu mi-e teamă, cred în mine şi sunt gata să învăţ", chiar credeam că urma să fiu descoperit şi promovat ulterior, din poziţia aceea minoră în care mă aflam.

În orice caz, hotelul abia se deschisese şi erau un milion de lucruri de făcut. M-au rugat să rămân în hotel peste noapte şi am fost de acord doar dacă soţia mea putea să vină cu mine şi cred că am stat acolo cam două săptămâni. Munceam din greu, dar era foarte bine, foarte interesant, am fost imediat apreciat şi am primit primul premiu de excelenţă al hotelului la finele anului. Şi, fireşte, aşa cum am făcut de când mă ştiu, m-am lăsat prins cu totul în experienţă şi am pus suflet în afacerea asta. Cu timpul, am devenit unul dintre principalii manageri ai hotelului. Aici trebuie să mă opresc, în orice caz. La vremea aceea, încercam să avem un copil şi nu prea mergea treaba. Soţia mea a făcut tot felul de tratamente, a fost foarte, foarte greu. Şi după aceea am luat una dintre deciziile cel mai greu de luat, şi anume aceea de a adopta un copil, şi cu cât o făceam mai repede, cu atât era mai bine. Problema e că trebuie să poţi admite că ai o problemă. Mie mi-a fost uşor, dar soţiei mele nu-i venea deloc uşor să admită aşa ceva. După aceea, a urmat o perioadă îngrozitor de lungă în care aşteptam să ne vină rândul la adopţie – a durat cam trei ani şi a fost ceva care ne-a zdruncinat nervii. Aşa că, la trei luni după ce am luat copilul, a izbucnit războiul din Liban[26] şi am fost mobilizat. Am zis: „Dar dacă... ? Ce să fac eu acum ? ". Simţeam că lumea întreagă era pe umerii mei. Sigur că m-am supus ordinului şi m-am dus „să-mi apăr ţara". Nu am făcut nici

o tâmpenie, dar îmi aduc aminte ce rău mă simţeam. A fost, de asemenea, foarte dificil pentru soţia mea şi pentru părinţii mei, a fost groaznic. Timp de aproximativ trei săptămâni n-am reuşit nici măcar să sun acasă din Liban. Mă tot gândeam, după atâta timp de suferinţă şi aşteptare, dacă se întâmpla ceva cu mine şi autorităţile ar fi decis să ia copilul înapoi de la soţia mea, mamă văduvă, pentru binele copilului – cine ştie... Oricum, m-am întors acasă cu bine.

Între timp, la serviciu era o perioadă tulbure din cauza dificultăţilor financiare, dar am reuşit să-mi păstrez locul de muncă şi să rămân onest, apreciat în toate sensurile. Lucram deja de cinci ani acolo şi am auzit de un post în Africa, într-un alt lanţ hotelier. Dar simţeam că trebuia să fiu loial lanţului de hoteluri pentru care lucram deja, aşa că m-am dus la patroni şi le-am spus de ocazia asta care apăruse în Africa. M-au întrebat: „Eşti gata să pleci în Africa?", şi am răspuns: „Da". Mi-au spus: „Nu-ţi face griji, găsim pe cineva ca să te înlocuiască aici şi vom găsi un loc pentru tine într-un hotel de acolo". Lucrul ăsta îmi convenea, nu sunt genul care lasă lucrurile baltă în urma lui.

Aşa că ne-am dus în Africa. Soţia mea avea îndoielile ei, dar i-am spus că un loc în care exista un astfel de hotel n-avea cum să fie o junglă. Aşa vedeam problema, deşi nu ştiam toate detaliile. Aşa sunt eu, am tendinţa să nu mă îngrijorez, sunt gata întotdeauna să plec. Ea a acceptat provocarea şi a venit cu mine. Dintr-odată ne-am trezit în pustietate, cu un băieţel de 3 ani, şi trebuia să vorbim franceza pe care o ştiam, dar [nu a fost uşor]. Aş putea să scriu o carte întreagă despre perioada asta de doi ani şi jumătate petrecuţi în Africa. Învăţam ceva nou în fiecare zi. Lumea a Treia e total diferită de tot ceea ce cunoşteam noi, de tot ceea ce ne-am putea imagina. Deşi pot vorbi despre asta, nu am cum să exprim în cuvinte profunzimea experienţelor pe care le-am trăit acolo. Pe mine, onest cum sunt, atâta corupţie pe faţă, mă înmărmurea. Era dictatură şi nimeni dintre cei care trăiesc într-o democraţie n-are cum să înţeleagă. Una peste alta, a fost o experienţă fascinantă.

De pildă, erau inspectorii autohtoni, veneau la hotel şi ziceau pur şi simplu, foarte deschis: „Vrem bani". „Nu, nu am bani să

vă dau, dar am nişte tricouri cu numele hotelului." Luau tricourile, dar ziceau: „Asta nu se poate mânca". Aşa că mergeam şi le pregăteam câte un pachet cu mâncare. Genul ăsta de interacţiuni aveam acolo. Nu le dădeam bani ca să nu poată fi luată drept mită, dar pentru mine personal, cadourile astea tot un fel de mită erau, poate nu chiar. Să faci compromisuri având conştiinţa realităţii, într-un fel.

(Aici David dă mai multe exemple detaliate privind experienţa lui în Africa.)

I: Se pare că ai învăţat multe acolo.

D: O, sigur. Uite, din punct de vedere personal, perioada aceea chiar m-a schimbat. Nu în întregime, dar m-a făcut să devin mult mai matur. Experienţa africană m-a învăţat să spun: „Nu. Pur şi simplu nu!". Pentru că te loveşti de nişte oameni care trăiesc într-o asemenea mizerie – de exemplu, angajaţii hotelului, care îţi cereau bani ca împrumut. Le dădeam, din fondul hotelului, nu din banii mei personali, deşi am făcut şi asta uneori – din milă. Şi apoi omul acela, care nu putea să-mi mai dea banii înapoi, venea şi mai cerea încă un împrumut. Te simţi oarecum dator să-l educi pe omul acela şi să spui *nu*. Dar cum ai putea să faci aşa ceva? Au câte 10-15 copii în familie. Dar am învăţat să spun *nu*, chiar şi în cazurile în care mie, personal, îmi venea extrem de greu să o fac, fiindcă ajunsesem să mă identific cu oamenii aceia şi cu problemele lor. Am învăţat cum funcţionează o altă lume, atât de diferită de a noastră.

Un alt aspect important era sănătatea – ştii că, dacă ţi se întâmplă ceva, ar putea să fie fatal. Operaţia de apendicită era fatală acolo, în proporţie de 90%. Otrăvire, infecţie, SIDA, toate ţi se pot întâmpla. Crima e ceva uzual, oamenii abordează subiectul cu lejeritate şi toată lumea ştie că criminalul poate fi eliberat din închisoare după două zile mituind gardianul. Şi toate problemele legate de conflictul dintre albi şi negri! Asistentul meu negru era învinuit de faptul că ar coopera cu un alb – adică eu, aşa că au găsit un motiv ca să-l aresteze. A trebuit să merg şi să mă lupt cu poliţia pentru el, dar cine sunt eu? Un simplu cetăţean, n-am

nici o putere, nici o autoritate. Poţi fi acuzat fără să fi făcut nimic şi apoi să te vedem cum îţi poţi dovedi nevinovăţia. Nu mă temeam pentru viaţa mea, dar chiar m-am temut pentru cariera şi pentru familia mea. Despre SIDA... era bolnav salvamarul; fiul meu era acolo, mergeam la piscină. Fiul meu obişnuia să-l ajute să scoată şezlongurile, chestii de genul ăsta – avea pe atunci 3 sau 4 ani. Am plecat în vacanţa de vară şi când ne-am întors el nu mai era acolo [salvamarul]. Am întrebat unde era şi mi s-a spus: „A murit". „Cum a murit?" „De SIDA." Şi deodată mi-am dat seama, o, copilul meu se plimba de mână cu el şi el avea SIDA. Asta era, aşa că te întrebi deodată: „De ce oare fac toate astea? De ce, de ce ar trebui să-mi risc familia? De ce să risc eu pentru aşa ceva?" Bine, mai târziu a fost şi el testat, nu era purtător, era OK, dar totuşi... Am tot felul de poveşti teribile de genul ăsta, sute şi mii de poveşti. Te interesează?

I: Deja am înţeles ce şi cum s-a întâmplat în perioada aceea, mai mult sau mai puţin. Doar o întrebare mai am. Cine era important pentru tine la vremea aceea?

D: Aş spune că toată lumea era importantă, toţi angajaţii mei care m-au ajutat şi m-au învăţat atât de multe lucruri. M-au învăţat că dacă eram generos primeam mult mai mult în schimb. Oamenii aceia m-au influenţat cu adevărat şi mi-au format personalitatea, chiar dacă nu mai eram tânăr când i-am întâlnit. Aici includ şi managerii albi de care m-am apropiat foarte mult. Locuiam cu toţii într-o aripă a hotelului, ca într-un kibuţ. Eram cu ei, dar eu eram mai mult decât atât – eram deasupra lor. Şi aveam grijă să păstrez o oarecare distanţă, să nu mă implic în tensiuni interpersonale sau bârfe. Totul a mers acceptabil şi soţia mea s-a descurcat foarte bine, de asemenea. Am luat o mulţime de responsabilităţi pe umerii noştri, ca să zic aşa, şi n-am cerut mult în schimb, iar atitudinea asta ne-a consolidat şi mai mult statutul printre cei de acolo. Ar trebui adăugată aici şi comunitatea evreiască din oraş, rabinul, care era un om deosebit. În general, perioada asta mi se pare cu totul nemaipomenită. O spun din nou, dificilă, dar a fost un lucru pe care mă bucur că l-am făcut, m-a îmbogăţit incredibil

de mult. Am învăţat multe – despre mine, despre societate, relaţii umane, comunităţi restrânse şi o lume total diferită de cea pe care o cunoscusem până atunci.

I: Şi a durat cam doi ani şi jumătate?

D: Da, şi mi-am făcut o reputaţie, am luat un nou premiu: am fost ales angajatul anului în lanţul nostru hotelier din Africa şi sudul Asiei. Chiar am schimbat tot în hotelul acela. Sigur că ei ar fi vrut să rămân acolo, dar am refuzat. Îmi doream să mă întorc în Israel. Cum de o persoană atât de ataşată de ţara asta a decis totuşi să trăiască altundeva? Am spus că nu mai pot continua. Şi familiei îi era greu. Mi-au căutat ceva potrivit pentru mine în Israel, dar nu au găsit nimic. Între timp aşteptasem suficient de mult. Mi-au oferit tot felul de locuri în străinătate, dar am invocat un motiv pe care au fost nevoiţi să-l accepte – eram deja pe lista de aşteptare pentru o a doua adopţie, aşa că trebuia să ne întoarcem în Israel. Până la urmă am fost de acord să accept o slujbă în Israel, sub nivelul meu profesional, numai ca să mă pot întoarce acasă.

Trebuia să fie doar pentru o perioadă scurtă, dar s-a prelungit tot mai mult. De fapt îmi plăcea chestia asta – aveam mai puţine responsabilităţi, ceea ce făceam era uşor şi îmi era foarte familiar. În plus, am avut suficient timp să construiesc o casă nouă cu banii pe care îi câştigasem în Africa. A ieşit bine până la urmă, chiar mi se potrivea. Nu mi-a păsat de avansări şi am respins toate celelalte oferte.

În cele din urmă a venit la mine cineva care construise un hotel departe, în sud, şi nu prea mergea bine. Chiar atunci fusese de fapt închis şi dorea să-l redeschidă. A încercat să mă convingă să accept proiectul ăsta şi eram oarecum tentat s-o fac. Am mers să văd hotelul şi am fost prins de curent – nu neapărat cu entuziasm sau cu vreo intenţie de a mă implica, dar am fost luat de val. De fapt, conducerea lanţului hotelier, care se purtase întotdeauna atât de frumos cu mine, îşi cam schimbase atitudinea în ultima vreme. Odată ce refuzasem ofertele pe care mi le făceau peste hotare, totul s-a sfârşit. Le-am cerut să lucrez doar cu jumătate de normă, am reuşit să-i conving să fie de acord şi apoi am

început să fac naveta trei zile pe săptămână la hotelul acesta din sud. Munceam extrem de mult, până târziu, dar am simţit-o ca pe o provocare şi câştigam de asemenea mai mult. Până la urmă am ajutat la deschiderea acelui hotel. Asta a fost o experienţă : să faci ceva din nimic sau din aproape nimic, să pui bazele unei organizaţii care apoi funcţionează. Trebuie să-nţelegi cum funcţionează hotelurile. Este un sistem care funcţionează în funcţie de perioadă. Şi de bani, de asemenea. Nu poţi amâna nimic până mâine, din moment ce turistul care are nevoie astăzi de ceva nu va mai fi aici şi mâine. El vrea acest lucru acum. Şi trebuie să-i oferi exact lucrul pe care l-a cerut. E diferit de orice altă meserie. Este o provocare teribilă. Şi întotdeauna e muncă de echipă. Deci asta am făcut un an de zile.

Cam în perioada aceea ne-a venit rândul la adopţie şi ne-am luat fiica acasă. Am fost atât de nerăbdători : aşteptarea apoi faptul că urma s-o luăm acasă. Ne-am dus cu fiul nostru. E o chestiune de ajustare, experienţele astea sunt traumatice fără doar şi poate. Încercam să-mi împart timpul între cele două hoteluri şi familie. A fost foarte plăcut, până când mi-am dat seama că nu mă mai pot împărţi în felul acesta. Chiar atunci, am auzit că un manager important dintr-un alt hotel fusese concediat şi le-am propus să-l înlocuiesc. Am primit postul imediat. De atunci sunt aici. Cred că am schimbat multe, am ridicat hotelul la un standard pe care nu îl mai atinsese niciodată până atunci. Nu îmi pot asuma eu toate meritele, dar chiar cred că metodele pe care le-am introdus, analiza pe situaţii, au avut succes. Sunt foarte apreciat şi iubit aici şi mă simt bine. E o slujbă plină de provocări, un hotel mare, unul dintre cele mai de succes din oraş. Sunt aici de aproape patru ani. Nimeni înaintea mea n-a reuşit să rămână atât de mult timp în postul ăsta. Din nou, e o chestiune de ajustare la nevoile companiei, la directorii de pe eşalonul superior şi de la acelaşi nivel cu mine. Astea sunt aspectele la care mă pricep eu cel mai bine, aşa îmi pot păstra locul de muncă, am făcut-o şi în hotelurile în care am lucrat înainte, în ciuda tuturor conflictelor de interese. Deci cam asta ar fi viaţa mea, pe scurt.

I : Şi care au fost oamenii importanţi pentru tine în ultima perioadă ?

D: Uite, asta e dificil... Oamenii cu care lucrez în fiecare zi sunt importanţi pentru mine, dar eu... Nu am nici un fel de model pe care să îl urmez, nu e nici un om care...

I: Nu trebuie neapărat să fie vorba despre asta. Din punctul meu de vedere, poate fi vorba despre soţia şi copiii tăi.

D: Uite, soţia şi copiii mei au fost întotdeauna cei mai importanţi pentru mine, mai importanţi decât mine. Adică am făcut anumiţi paşi în viaţă doar atunci când soţia mea a fost de acord să-i facă şi ea împreună cu mine. În tot ce am făcut, mi-am consultat mai întâi soţia, iar copiii reprezintă acum unul dintre cele mai importante lucruri. Cu alte cuvinte, dacă un copil e bolnav, nu merg la lucru. Nu se întâmplă nimic, pot să lucrez şi noaptea; ăsta e avantajul unui loc care funcţionează 24 de ore din 24. E drept că lucrez până târziu, poate, dar îmi iubesc foarte mult copiii şi ei mă iubesc pe mine. Ne place să fim împreună. Îi iau cu mine în călătorii în străinătate şi ne bucurăm de fiecare minut. Când soţia mea a fost plecată două săptămâni să-şi viziteze sora, n-am avut nici o problemă. Copiii merg la şcoală, eu pot fi tot timpul la telefon, le gătesc, le dau să mănânce, mă joc cu ei. Una peste alta, relaţiile mele cu copiii sunt foarte, foarte importante, iar familia este cel mai important lucru pentru mine. Din când în când mi s-au oferit tot felul de posturi tentante, dar le-am refuzat, fiindcă nu erau convenabile pentru familia mea. Vezi, astăzi pot alege unde doresc să merg – sunt destul de sigur de chestia asta. Ştiu cât de bun sunt din punct de vedere profesional. Îmi cunosc meseria, am experienţă.

Cred că... O chestie foarte importantă în viaţa mea e computerul! Nu râde. În ciuda faptului că am învăţat să îl folosesc la o vârstă destul de înaintată – nu mai sunt copil –, acum îl stăpânesc perfect, îmi place. Şi el mă place pe mine. Avem relaţii foarte bune. Îi înţeleg limbajul, iar limbajul, aşa am învăţat eu, e cel mai important lucru din lume.

Note

1. În procesul de redactare a acestei cărţi, povestea completă a Sarei şi cea a lui David au fost trimise naratorilor, care şi-au dat acordul pentru publicarea lor.
2. Subiecţii studiului au fost toţi israeliţi, iar în Israel serviciul miliar este obligatoriu pentru toţi cetăţenii evrei: doi ani (18-20) pentru femei şi trei ani (18-21) pentru bărbaţi.
3. *Shiva* înseamnă „şapte", cu referire la tradiţia evreiască de a purta doliu şapte zile după moartea unui membru al familiei. Pe parcursul acestei săptămâni, rude şi prieteni vizitează familia îndurerată şi – dacă sunt practicanţi – se spun rugăciuni în casă.
4. Sintagma *fiică a casei* – uneori *fată a casei* – nu e caracteristică ebraicei. E folosită de Sara ca formă unică de exprimare, influenţată de ladino, un jargon iudeo-spaniol pe care îl vorbeau evreii sefarzi din mai multe ţări.
5. Cuvânt în ladino – vezi nota 4.
6. Cititorul poate remarca o inconsecvenţă a detaliilor sau a ordinii cronologice în ceea ce priveşte momentul în care mama Sarei şi învăţătoarea s-au întâlnit pe stradă, şi intrarea Sarei în clasa I. Asemenea uşoare inconsecvenţe mai apar în alte câteva părţi ale poveştii.
7. *Gar-in* – literal, „nucleu" – se referă la o mişcare a tinerilor absolvenţi care merg împreună în armată, în cadrul „Nahal corps"; vezi *infra* nota 11.
8. Există o foarte mare variaţie în ceea ce priveşte gradul în care evreii din Israel urmează practicile religioase în viaţa de zi cu zi. *Tradiţionalismul* se referă în general la un grad moderat de respectare a obiceiurilor religioase. Către finalul poveştii ei, Sara vorbeşte despre cum familia sa a trecut la un mod de viaţă ce respectă mai strict practicile religioase.
9. O colibă cu acoperişul din frunze şi crengi în care se dormea şi se mânca în perioada sărbătorii de Sukkoth, conform tradiţiei evreieşti.
10. Războiul dintre Israel şi vecinii arabi, din iunie 1967. În regiunea în care locuia Sara a avut loc o confruntare armată.
11. O parte a serviciului militar la Nahal care avea loc într-un kibuţ. Vezi *infra*, nota 13.
12. Nahal înseamnă „Tineri pionieri luptători", un corp de armată în cadrul Forţelor de Apărare Israeliene. Până de curând, Nahal era format din

absolvenţii ce făceau parte din mişcarea tinerilor constituiţi în nişte „nuclee", adică nişte grupuri mici care făceau serviciul militar împreună. La Nahal, serviciul militar era împărţit în instrucţie militară şi muncă voluntară atât într-o nouă colonie colectivă, cât şi într-un kibuţ deja existent.

13. Persoanele necăsătorite sau tinere care locuiesc într-un kibuţ pentru o perioadă sunt de obicei încredinţate unor „familii adoptive" care formează o legătură personală între nou-venit şi comunitatea kibuţului
14. Limba ebraică are forme substantivale şi verbale diferite pentru masculin şi feminin. În relatarea privind studiile ei şi experienţa sa ca învăţătoare, Sara se referă întotdeauna la colegele de clasă şi la profesoarele sale, ca şi, mai târziu, la învăţătoarele din şcolile în care a predat doar la forma de feminin. Asta face foarte clar faptul că ea se referă la o experienţă în întregime feminină.
15. GG este numele unui orăşel în curs de dezvoltare, cam la 30 de minute de mers cu maşina de oraşul în care locuieşte Sara.
16. E vorba din nou de genul feminin – vezi nota 14.
17. Fraza este foarte incorectă din punct de vedere gramatical, lucru care frapează cu atât mai mult cu cât Sara vorbeşte foarte fluent. Semnificaţia sa este explicată de analiza holistă a conţinutului; vezi capitolul 4.
18. A se observa forma de feminin. Vezi din nou nota 14.
19. E interesant de remarcat similitudinea cu una dintre sintagmele pe care Sara le-a folosit adesea în descrierea locului ei în familie: *fiică a casei*.
20. Sara se referă la faptul că întreaga sa casă, precum şi hainele şi manierele copiilor conţin elemente ce trădează un mod de viaţă religios evreiesc, în vreme ce ea însăşi nu prea pare o persoană religioasă. Intervievatoarea a întrebat-o despre aceste aspecte la sfârşitul primului interviu, iar ea a promis să revină la acest subiect către finalul poveştii sale. Populaţia Israelului se împarte, în mare, în comunităţi ortodoxe şi seculare, iar mutarea dintr-una în alta e destul de frecventă. Povestea soţului şi a familiei Sarei este, din perspectiva aceasta, un exemplu obişnuit de „întoarcere la iudaism".
21. O şcoală de studii iudaice.
22. Când un bărbat se oferă voluntar să facă şi cursurile pentru ofiţeri, mai face un an de armată, de data aceasta plătit. Acesta a fost şi cazul lui David. Vezi şi nota 2.
23. Literal, „drumul suferinţei", cu referire la ultimul drum al lui Iisus înainte de răstignire.

Aceste referinţe ironice se referă la un serial TV celebru care era difuzat chiar când realizam noi interviurile şi în care majoritatea bărbaţilor se prezentau folosind aceste două adjective.

Un război în care Israelul a fost atacat de o coaliţie arabă condusă de Egipt şi Siria, în octombrie 1973.

Războiul dintre Israel şi vecinii săi de la nord şi est, Siria şi Liban, care a avut loc în iunie 1982.

Capitolul 4

ABORDAREA HOLISTĂ A CONŢINUTULUI

În acest capitol vă prezentăm abordarea holistă a conţinutului poveştii vieţii. Capitolul este împărţit în două secţiuni: a) interpretarea poveştii vieţii dintr-o perspectivă holistă asupra conţinutului; b) amintirile din prima copilărie ca o cheie de interpretare holistă a conţinutului.

Interpretarea holistă a conţinutului unei poveşti a vieţii (Amia Lieblich)

Parcurgând cele două relatări (paginile 30-60), am încercat să schiţăm o imagine de ansamblu a Sarei şi a lui David, aşa cum ni s-au prezentat în cadrul interviurilor. Aceasta va fi prezentată integral pentru cazul Sarei şi pe scurt pentru cazul lui David.

Procesul de lectură a conţinutului într-o manieră holistă poate fi rezumat în felul următor:

1. citeşte materialul de mai multe ori, până când se detaşează un tipar, de obicei sub forma unor focare de semnificaţie ale poveştii în ansamblu. Citeşte sau ascultă cu atenţie, empatic şi cu mintea deschisă. Crede în propria-ţi capacitate de a

detecta înţelesul textului, iar acesta îţi va „vorbi". Pentru acest prim stadiu nu există instrucţiuni exacte. Există aspecte ale poveştii vieţii cărora vei dori poate să le acorzi o atenţie specială, dar semnificaţia lor depinde atât de ansamblul poveştii, cât şi de contextul ei. Asemenea aspecte sunt, de pildă, partea introductivă a poveştii sau evaluările cu privire la anumite secvenţe ale poveştii care apar în text (de exemplu, „a fost bine");

2. notează-ţi prima impresie şi cea globală privind materialul narativ. Notează, de asemenea, ideile care fac excepţie de la impresia generală, ca şi trăsăturile neobişnuite ale poveştii, cum ar fi contradicţiile sau descrierile rămase neterminate. Episoadele sau aspectele care par să tulbure povestitorul ori să producă discordanţe în naraţiunea sa ar putea fi mai instructive decât lucrurile exprimate clar;
3. decide care sunt punctele esenţiale ale conţinutului sau temele pe care doreşti să le urmăreşti de-a lungul poveştii pe măsură ce se derulează, de la început până la final. Focarul poveştii se poate adesea distinge în funcţie de spaţiul acordat respectivei teme în text, de frecvenţa cu care apare şi de numărul de detalii pe care naratorul le oferă în legătură cu ea. Totuşi, omiterea anumitor aspecte din povestire sau referinţele foarte scurte la un subiect pot fi interpretate uneori ca indicând un focar de semnificaţie, aşa cum vom demonstra mai jos;
4. folosind mai multe markere de culori diferite (după metoda lui Brown şi a colaboratorilor săi, 1988), marchează diferitele teme ale poveştii şi citeşte-le apoi de mai multe ori, separat, pe fiecare în parte;
5. ţine evidenţa a ceea ce ai obţinut în mai multe moduri: urmăreşte fiecare temă în parte de-a lungul întregii poveşti şi notează-ţi concluziile. Încearcă să îţi dai seama când apare o temă pentru prima oară şi pentru ultima oară, cum

se face tranziţia între teme, care este contextul fiecăreia şi importanţa lor în text. Din nou, acordă o atenţie specială episoadelor care par să contrazică tema din punctul de vedere al conţinutului, al stării de spirit sau al evaluării făcute de povestitor.

Discutarea cazului cu alte persoane care au citit textul poate fi foarte productivă, dar, din moment ce aceasta este o muncă de interpretare, nu te aştepta să obţii „obiectivitate prin consens".

Sara : *impresie globală*

Povestea vieţii Sarei se pretează uşor formării unei impresii globale, ţinând seama de faptul că evocă un puternic sentiment de continuitate din prima copilărie, trecând prin adolescenţă, până la maturitate. În calitate de cititoare, nu m-a surprins deloc maniera în care a evoluat viaţa Sarei, cu excepţia, poate, a trecerii sale târzii la un stil de viaţă religios[1]. Maniera consecventă în care Sara îşi construieşte povestea vieţii se caracterizează printr-o imagine pozitivă, optimistă asupra lumii şi se dezvoltă într-un context mai degrabă interpersonal decât intrapersonal.

Încep cu ultima caracteristică a naraţiunii ei – povestea Sarei este una relaţională[2], referindu-se la alte persoane în mod constant, atât în contextul descrierii relaţiilor sale cu acestea, cât şi ca digresiuni doar despre ceilalţi : părinţii ei sau colegii de clasă din timpul liceului. Conform unei estimări generale, asemenea descrieri interpersonale reprezintă de la jumătate până la trei sferturi din povestea sa. „Ceilalţi" din lumea Sarei sunt foarte adesea femei şi copii, în vreme ce bărbaţi care nu sunt rude sunt foarte rar prezentaţi. Afirmaţii cu privire la „eu" ca individ separat apar rar şi adesea se referă la „eul care-şi aminteşte" – eu, Sara, adultul, privesc în urmă şi reflectez asupra evenimentelor din trecut. De exemplu : „Încă îmi aduc aminte cuvintele ei" sau „Astăzi, nu aş îndrăzni să-mi asum o asemenea responsabilitate".

Alte exemple rare în care Sara se referă la „eu" apar atunci când ea se descrie ca fiind diferită într-un anumit sens, în comparaţie cu semenii sau fraţii săi, cum ar fi: „Pentru că sunt cea mai mare, cred că întotdeauna este o legătură... în fine, era un anumit tip de relaţie, ăăă... pe undeva, da, o preferinţă pentru mine". În orice caz, acest gen de afirmaţii presupune de fapt şi existenţa celorlalţi, din moment ce ei formează un anumit standard necesar comparaţiei. În fine, există puţine afirmaţii personale în care Sara îşi descrie trăsăturile: faptul că e o persoană activă, responsabilă sau „nu din cale-afară de inteligentă".

În afară de natura ei predominant relaţională, povestea Sarei este pozitivă în ceea ce priveşte imaginea ei de sine, oamenii din jur şi lumea. Sentimentele sau evenimentele negative sunt extrem de rare. Conform spuselor ei, toţi oamenii pe care i-a întâlnit de-a lungul vieţii, rude sau nu, indivizi ori grupuri, au fost buni şi i-au hrănit existenţa. În cea de-a doua şedinţă, când Sara însăşi devine probabil conştientă de acest tipar al poveştii proprii, comentează: „Cred că dau peste oameni care chiar mă ajută în viaţă" şi consideră că asta înseamnă că „a avut noroc". Privite cu superioritatea pe care ţi-o permite aşezarea în prezent, evenimentele din trecutul Sarei sunt descrise întotdeauna ca benefice, chiar dacă natura lor pozitivă putea fi pusă sub semnul întrebării în momentul când acestea se petreceau. Despre transferul ei la o altă şcoală primară, de exemplu, faţă de care se împotrivise când era copil, ea spune: „Nu regret nici un moment faptul că m-am transferat". Momentele negative din povestea vieţii ei sunt răsturnate, în aşa fel încât să ilustreze ceva pozitiv. Acest lucru poate fi demonstrat cu ajutorul descrierii experienţei segregării claselor în perioada liceului ca fiind o oportunitate, dacă nu pentru ea, cel puţin pentru alţi elevi. Sau, în legătură cu emoţiile sale la examene, în contextul naraţiunii ei, Sara îşi lăuda şcoala pentru că i-a acordat o atenţie individuală şi a ajutat-o: „Astăzi cred că nici o altă şcoală n-ar fi

tratat problema în felul acesta". În cele din urmă, chiar când vorbeşte despre viaţa ei actuală, cu îndatoriri extrem de dificilele ca mamă a trei copii mici (dintre care unul nu e foarte sănătos) şi ca învăţătoare cu normă întreagă, primind ajutor minim din partea soţului sau a părinţilor – ea nu se plânge niciodată. Spune: „Dumnezeu mi-a dat un dar grozav – viteza, ăsta-i norocul meu şi sper să îmi pot menţine ritmul".

Două excepţii ies în evidenţă, care de fapt întăresc natura benevolentă a edificării poveştii vieţii sale. Prima este amintirea timpurie a morţii surorii ei (un episod care va fi interpretat din mai multe unghiuri pe parcursul acestei cărţi) şi a doua se referă la dezamăgirea produsă de notele obţinute la bacalaureat: „Astăzi sunt dezamăgită de prestaţia mea, habar nu am de ce, dar aveam aşteptări mai mari. Nu ştiu ce s-a întâmplat de am luat asemenea note".

În fine, combinarea celor două aspecte ale impresiei globale asupra poveştii Sarei – natura sa pozitivă şi cea relaţională – îşi găseşte cea mai puternică şi mai directă exprimare în apariţia frecventă a sintagmei *relaţii bune* pe tot parcursul naraţiunii. Păstrând în minte aceste caracteristici, începem acum examinarea locurilor de semnificaţie prezente în povestea sa; unele dintre ele, aşa cum este de aşteptat, vor detalia impresia globală rezumată mai sus.

BIBLIOTECA JUDEŢEANĂ "I.G. SBIERA" SUCEAVA

Teme majore

Povestea vieţii Sarei sugerează patru teme care apar în mod repetat, în diversele stadii ale vieţii. Acestea conturează unicitatea poveştii vieţii ei şi pot fi înţelese ca patru perspective diferite de lectură a naraţiunii ca întreg.

1. *Sentimentul de apartenenţă şi sentimentul separării*. Când Sara se prezintă la începutul interviului, ea vorbeşte despre părinţii,

fraţii şi locul ei în cadrul familiei: „Tatăl meu este din Iran, fratele meu e cu şapte ani [mai mic]" şi aşa mai departe. Imediat îi precizează intervievatoarei: „Eu sunt familistă, am un puternic sentiment de apartenenţă". Totuşi, tot în discuţia de început, adaugă: „Sunt cea mai mare", un atribut care constituie baza statutului ei special şi unic, după cum vom arăta mai jos. Astfel, prima perspectivă a relatării este exprimată foarte clar în introducerea Sarei.

Pe măsură ce îşi descrie copilăria – ceea ce ea numeşte „o copilărie foarte normală" –, Sara vorbeşte adesea la plural: „Noi am stat acasă până la 4 ani, cu mama", de exemplu, sau: „Ni s-a născut o soră". Principalul lucru la care se referă este familia, caracterizată prin grijă afectivă şi căldură. În cazul Sarei, familia îi include şi pe bunici, care sunt descrişi în detaliu. Alţi membri ai familiei (de exemplu, o mătuşă) intră şi ei în reţeaua plină de grijă care o susţine şi o protejează pe Sara. De-a lungul întregii sale vieţi, Sara tinde să vadă (ori să construiască prin narare) şi alte unităţi sociale cu care a intrat în contact ca fiind similare familiei. Acest lucru se întâmplă atunci când oamenii care nu îi sunt rude apar totuşi ca ataşaţi familiei sau când grupuri care nu au legătură cu familia sunt percepute, amintite şi/sau prezentate în poveste ca fiind asemănătoare cu ea.

De exemplu, povestea Sarei leagă învăţătoarea pe care a îndrăgit-o în clasa întâi de familia ei, accentuând contactele cu aceasta, afecţiunea sa faţă de ea şi întâlnirea acesteia cu mama: „contactul a fost avut loc direct chiar înainte să fiu eleva ei". Despre prietenii din şcoala primară, Sara vorbeşte în termenii relaţiilor speciale pe care aceştia le aveau cu familia ei. Mama ei cea tânără li se alătura copiilor când aceştia se jucau: „Veneau prieteni mulţi la mine şi, când ne jucam, ea ni se alătura". Când tatăl ei făcea pregătirile pentru sărbătoarea Sukkoth, „toţi copiii din vecini veneau" şi participau la pregătirile festive ale familiei ei. „Aveam sentimentul de a fi împreună", concluzionează ea la finalul descrierii.

Un puternic sentiment al ataşamentului o caracterizează, se pare, şi pe mama Sarei, dacă ţinem cont de originile familiei ei. Totodată, graniţele familiale par să fie flexibile : tatăl Sarei este considerat drept fiu de către bunicii din partea mamei, iar conceptul de *adopţie* apare de multe ori în următoarele etape ale vieţii.

Legături afective similare sunt prezentate şi în descrierea mişcării de tineret în care cei doi lideri îşi asumă rolul de jumătate-părinţi, jumătate-fraţi mai mari : „Până la urmă, cei doi s-au căsătorit şi am rămas prieteni". Urmând aceeaşi idee a întrepătrunderii graniţelor familiei şi ale mediului social, povesteşte cum a luat-o pe sora ei mai mică în una din drumeţiile mişcării de tineret, o iniţiativă destul de rară în asemenea organizaţii puternic delimitate pe grupe de vârstă. Mai târziu, ea vorbeşte despre relaţiile strânse dintre colegii de clasă (aşa că, exact ca într-o familie, elevii puneau pe primul plan loialitatea faţă de grup şi apartenenţa la el, în defavoarea afirmării individuale) ; despre vizitele făcute acasă la profesorii de la liceu, care o meditau pe gratis ; despre viaţa ca într-o familie împreună cu prietenele din colonie (aici, din nou, foloseşte aceleaşi cuvinte ca şi în descrierea copilăriei : „Aveam sentimentul de a fi împreună") ; despre rudele îndepărtate descoperite pe neaşteptate în kibuţul din armată, care o şi adoptă ; despre comandanta din armată care „m-a adoptat într-un fel" şi care venea acasă la ea cu ocazia sărbătorilor ; iar când ea însăşi a devenit învăţătoare, despre grupul de învăţătoare tinere între care se creează relaţii cordiale şi din nou despre directoarea de şcoală din kibuţ care, încă o dată, le trata – pe ea şi pe cealaltă învăţătoare – ca pe nişte fiice : „Era absolut incredibil cât de mult ţinea la noi". Atracţia Sarei faţă de kibuţ, evidentă în mai multe etape ale poveştii vieţii sale, poate fi interpretată ca o altă manifestare a perspectivei ei asupra lumii sociale ca familie. În acest fel, străinii sunt integraţi în reţeaua familiei sau formează un simulacru de familie pentru Sara, toţi contribuind la crearea unei lumi relaţionale calde, sigure, care o înconjoară.

Sara însăşi pare să contribuie la selectarea şi formarea unităţilor sau reţelelor care o înconjoară – deşi această parte a poveştii e de obicei camuflată. Are tendinţa de a-şi minimaliza meritele, ca bun partener. Ea spune: „Am avut din nou noroc – cred că întâlnesc mereu oameni care mă ajută în viaţă". O dată, povestind despre bunicii ei, se referă la natura reciprocă a relaţiilor lor, spunând: „Am ştiut cum să le întorc această dragoste" – dar foloseşte verbul *a întoarce* mai degrabă decât un termen care să reflecte mai multă iniţiativă personală. Mai târziu, ea povesteşte şi felul în care îi ajuta, îi învăţa ebraică şi aşa mai departe. Dar acest tip de reciprocitate activă este rară în descrierea sa despre sine.

În scurtele referinţe la tânăra ei familie, Sara îşi descrie şi copiii din aceeaşi perspectivă, şi anume ca sursă de contact pozitiv şi de căldură. În loc să prezinte trăsăturile lor specifice, ea spune: „Se înţeleg foarte bine unul cu celălalt, se joacă împreună de parc-ar fi prieteni". Locul ei de muncă dobândeşte caracteristici specifice familiei – îşi duce de multe ori propriii copii la şcoală şi îi numeşte „copii ai şcolii". În acelaşi timp, relaţia pe care o are cu mama ei îşi menţine importanţa şi intensitatea. Mama este cea care o asistă la naşterea celor trei copii şi îi poartă de grijă atunci când Sara este internată în spital pentru o operaţie. Generalizând, ea spune: „Am fost profund ataşată de familie, familia era pentru mine... Până în ziua de astăzi, cred, ăsta pare cel mai important lucru, toate celelalte pălesc când le compar cu familia".

Deşi integrată în această reţea de sprijin mutual şi cu tot accentul pe care îl pune pe sentimentul de apartenenţă, Sara rămâne totuşi o persoană separată, unică. Aşa cum am precizat, în introducerea sa, ea afirmă: „Sunt cea mai mare" şi mai târziu se referă la sine însăşi ca fiind *Bechorika*, un termen din limba ei maternă care înseamnă (cu cuvintele ei) „prima fiică iubită" sau „o fată care era foarte, ăă... Primeam multă atenţie, multă dragoste". În mod consecvent, impune imaginea ei ca persoană aleasă, dar, în

timp, îşi cere scuze pentru această perspectivă prea puţin [illegible]: „Doamne fereşte, asta nu însemna că ei nu îi iubeau pe [illegible] la fel – fiecare dintre copii avea locul său special". Cu toate [illegible], Sara „a fost cea mai bine tratată dintre toţi" şi era preferata [illegible]ilor şi a mătuşii, o poziţie care însemna mai multe favoruri [illegible]uri, jucării, „un cuvânt bun sau fie şi numai un sentiment [illegible]"), însă şi ea le oferea celorlalţi mai mult. Ea descrie cât se [illegible] de bine prin ce anume era diferită de fraţii ei, mai cu seamă [illegible] ce o urma ca vârstă – acesta fiind modul ei de a se defini [illegible]. „Era mai încăpăţânată decât mine, şi mai puţin dispusă să [illegible] ce i se spunea". Trăsăturile pe care le prezintă ca definindu-i [illegible]tatea sunt faptul că este foarte *activă*, un cuvânt care apare în [illegible] contexte ca o caracteristică a sa, *rapidă* (o trăsătură pe care [illegible] prezintă drept cea mai fericită din viaţa ei de adult), *muncitoare* [illegible] *responsabilă*. Aceste trăsături au ajutat-o să devină lider în [illegible]carea de tineret. Unicitatea ei este definită mai departe într-o [illegible]nieră negativă, prin ceea ce ea nu a fost – adică o elevă exce-[illegible], căreia să-i fi plăcut munca intelectuală.

Pe măsură ce îşi povesteşte viaţa, Sara priveşte ceea ce i s-a [illegible]mplat ca fiind un proces unic de dezvoltare; ea este „prima" [illegible] numai în familie, ci şi în multe alte experienţe prin care a [illegible]. De asemenea, ea exprimă sentimentul că este „aleasă". [illegible]rei i se dădeau roluri principale în piesele de teatru de la [illegible]. Ea a fost cea aleasă dintr-o clasă întreagă, împreună cu [illegible]ţi trei colegi, ca să dea testele necesare pentru admiterea la un [illegible] prestigios şi numai ea a fost acceptată în prima clasă din [illegible]drul unui program experimental. Această clasă din care a făcut [illegible] Sara era unică, iar rezultatele obţinute prin acest program [illegible] „absolut incredibile". În această clasă, Sara se vede pe sine [illegible] fiind o „elevă extraordinară". Acesta poate fi motivul pentru [illegible] este dezamăgită de notele de la bacalaureat. În armată trăieşte [illegible]perienţa pionieratului: „Am întemeiat o nouă colonie într-o

zonă pustie de la graniţă, eram chiar primii care s-au aşez acolo". Ca studentă la colegiul de institutori, din nou, este aleas să-şi desfăşoare practica pedagogică la şcoala-model şi e singu absolventă căreia i se oferă flori la ceremonia finală. Când s mută împreună cu soţul într-o „clădire nouă, într-un cartier nou în curs de construcţie, din afara oraşului", i se oferă imediat u post la şcoala cea nouă din cartier. Unicitatea ei, care este uneor confundată cu independenţa, îşi schimbă oarecum natura dup căsătorie. Acum, mamă a trei copii, gospodină şi învăţătoare c normă întreagă, îi spune intervievatoarei că este binecuvântată c o trăsătură mai mult practică: „Dumnezeu mi-a dat un dar gr zav – viteza, ăsta-i norocul meu".

În cadrul temei sentimentului de apartenenţă şi de separare, anomalie este lupta Sarei cu eticheta de „defavorizată", ataşată e şi familiei sale. Legat de aceasta, apare şi conştientizarea faptulu că a fi special nu e întotdeauna de dorit. De-a lungul episodulu care se referă la perioada de liceu, Sara dă glas ambivalenţei p care o resimte faţă de faptul de a fi etichetată drept o elevă d nivel inferior, lucru care intră, fireşte, în contradicţie cu sentimen tul său de a fi „aleasă", care ar putea fi interpretat ca fiind alea din motive greşite. Ea spune că familia ei nu merita aceast etichetă jignitoare, dar, în acelaşi timp, este recunoscătoare pentru atenţia specială pe care a primit-o în cadrul programului de reabi litare. A fi special poate deveni un motiv de jenă – nu pentru ea, zice Sara, ci pentru alţi elevi din „clasa experimentală" – c atunci când descrie felul în care unii elevi din clasele normale „s holbau la noi... de parcă am fi fost maimuţe de la grădina zoolo gică". Oricum, în cazul Sarei, sentimentul propriei valori este atât de puternic, încât acest episod rămâne izolat într-o poveste d viaţă care accentuează calitatea ei de a fi unică, specială şi aleasă

2. *Apropierea, depărtarea şi experienţa mobilităţii*. Conceptel de locaţie şi mobilitate, în special referitor la a fi aproape sau

departe de un anumit loc, de obicei locuinţa părintească, abundă în povestea vieţii Sarei. Poate fi privită aproape ca o poveste despre magnetism ; până la 30 de ani casa părinţilor săi serveşte drept magnet pentru mişcările ei, în timp ce în ultimii zece ani, centrală devine, treptat, propria ei casă, în care cresc copiii săi. La un alt nivel, casa şi apropierea de casă reprezintă modul în care Sara vorbeşte despre feminitate. Deşi Sara a muncit toată viaţa, descrie de obicei bărbaţii doar plecând departe de casă, conducând maşina dincolo de teritoriul familiar al casei şi petrecând multe ore departe.

În general, etapele poveştii vieţii Sarei urmează acelaşi model : se trăieşte aproape de mama ei (sau de altă/alte figuri protectoare) şi, din acest cuib în care se simte în siguranţă, îndrăzneşte să se aventureze afară de una singură. Mediul ei imediat nu este restrictiv ; dimpotrivă, faptul că are parte de îngrijire, dragoste şi protecţie îi dă forţa să iasă în exterior, cel puţin pentru perioade limitate. În stadiile mai târzii, acest model este replicat alături de persoane care nu fac parte din familie, prieteni şi superiori din armată, directori de şcoală şi profesori care se apropie de Sara cu diverse ocazii. Deşi preferă să rămână într-un mediu familiar, face totuşi nişte paşi curajoşi şi se mută în afara cercului familiei, reuşind să recreeze familiarul în noile locaţii.

Introducerea acestei perspective sugerează un paradox : o fetiţă a cărei mamă stă acasă şi are grijă de copii, al cărei mediu este descris în termenii căldurii materne, va fi ea oare pregătită să părăsească acest paradis pentru a pătrunde în lumea străină a grădiniţei ? Se pare că da ; aceasta este dinamica dezvoltării Sarei, conform conceptului lui Mahler, Pine şi Bergman (1975) de realimentare : copilul iubit se separă mai uşor decât cel neglijat. Aşa că Sara ne spune că, după ce a stat aproape de mama ei până la 4 ani, a fost foarte fericită la grădiniţă, „Aşa că întotdeauna mă întorceam într-o casă plină de bucurie, cu prânz gătit şi cu mama care era acasă, care era acolo pentru noi, ne ura bun-venit".

Lumea de afară e străină, iar Sara menţionează în câteva rânduri faptul că preferă cunoştinţele vechi şi nu e interesată să cunoască oameni noi. În orice caz, mutarea în noul apartament împreună cu familia pare să fie un episod pozitiv. Pentru a exprima diluarea sentimentui de siguranţă (sau temerile ei) care apărea odată cu mutarea, ea îşi compară experienţa cu cea a surorii ei mai mici: „A crezut că va fi lăsată la grădiniţă şi că n-o luăm cu noi". Acest episod urmează altuia, de această dată fiind vorba despre o separare radicală de surioara care a murit, o experienţă formativă care a contribuit probabil la nevoia Sarei de a-i strânge în jurul său pe cei pe care îi iubeşte. Sosită în alt cartier, Sara este ameninţată de experienţele inerente nou-veniţilor, dar această ameninţare se evaporă de îndată ce-şi întâlneşte colegii de şcoală. Mutarea este o provocare şi necesită depăşirea unor greutăţi şi a unor temeri, dar totul se termină cu bine, după cum îşi aminteşte chiar ea: „Nu regret nici un moment că m-am transferat".

Copilăria Sarei se desfăşoară într-un perimetru restrâns – şcoala şi casa sunt foarte apropiate. La fel şi clubul pentru tineret, ceea ce îi permite Sarei să fie acasă de Sabat şi, imediat după aceea, la întâlnirile de la club. Acest model se va repeta mai târziu în viaţa ei – când, fiind tânără învăţătoare necăsătorită, locuieşte aproape de şcoală şi de casa părintească, sau chiar în prezent, când predă la şcoala din cartierul ei.

Cu toate acestea, datorită dragostei şi permisivităţii familiei, Sara se aventurează, încă din copilărie, mult mai departe de casă. Îşi aminteşte astfel cu mare plăcere de excursiile la munte împreună cu cei din mişcarea de tineret şi reflectează asupra acestui paradox aparent: „Deşi eram... fata casei, nu mi se interziceau". Ceva mai încolo, o va repeta: „Deşi eram fata casei, am fost foarte independentă". Ar trebui remarcat faptul că expresia *fată (sau fiică) a casei* este destul de neobişnuită în limba ebraică, fiind, de fapt, o invenţie a Sarei pentru a se prezenta mai exact

Când intervievatoarea îi cere Sarei să explice termenul, ea îl va defini prin expresia „am fost foarte ataşată de familie" şi, totuşi, povestea ei arată că, deşi era într-adevăr ataşată emoţional, era, de fapt, profund autonomă. Se aventurează departe de casă de una singură, asumându-şi, în plus, responsabilitatea de a conduce copiii mai mici, ca şi când mediul ei de acasă ar fi investit-o cu această putere. Încrederea pe care i-o acordau părinţii şi care, de altfel, a contribuit la înflorirea autonomiei Sarei este contrabalansată de comportamentul ei obedient şi responsabil: „Am o natură foarte docilă. Nici nu eram genul care iese şi dispare. Când mergeam undeva cu mişcarea de tineret, aveau încredere în mine, nu exageram niciodată. Când se termina şedinţa, fie mai mergeam un pic într-o plimbare, fie mă duceam acasă".

Sara s-a dus în armată „în cadrul mişcării de tineret", adică împreună cu prieteni mai vechi, prieteni pe care îi cunoştea de ani întregi. Merge într-un loc complet nou împreună cu oameni pe care-i cunoştea foarte bine. Problema vizitelor acasă este extrem de importantă în episodul în care povesteşte despre serviciul militar, ca şi mai târziu, în întreaga descriere dedicată vieţii adulte. În armată, de pildă, a reuşit să trăiască departe de familie, pe care nu o vizita decât o dată la şase săptămâni, lucru destul de neobişnuit pentru tinerele din armata Israelului, ce obţin permisii cu uşurinţă. Dar, după o anumită perioadă, dorul de casă a fost mai puternic decât nevoia de autonomie şi a cerut un transfer, „aşa că în fiecare zi la ora 17 mergeam acasă – era super". Din nou, ca proaspătă învăţătoare, se bucură să lucreze într-o şcoală departe de casă şi menţionează ea însăşi avantajele distanţării (în ciuda faptului că părinţii ei ar fi preferat ca ea să lucreze aproape de casă). Totuşi, Sara se mută până la urmă înapoi şi continuă să trăiască acasă, alături de familie.

Cel mai îndrăzneţ pas al Sarei departe de teritoriul familial este slujba pe care o acceptă într-un kibuţ din sud. (Este un pas

făcut în mod voluntar, spre deosebire de serviciul militar, care era obligatoriu.) Cu toate acestea, merge într-un kibuţ care este aproape de cel în care se afla sora ei, iar acolo îşi crează, din nou, un fel de familie. Problema vizitelor acasă are, încă o dată, o importanţă greu de contestat. La finalul anului, o dată reîntoarsă în oraşul natal, la şcoala unde ea însăşi învăţase, Sara lasă să se întrevadă existenţa unor conflicte ivite atunci când ea îşi exprimă dorinţa de a-şi închiria un apartament în care să locuiască singură. Sfârşeşte prin a alege o locuinţă care se află în apropiere atât de casa părintească, cât şi de şcoala la care era învăţătoare. Acest apartament este ultima locaţie înainte de a se muta în propria casă, ca soţie şi, imediat după aceea, ca mamă.

Vorbind pe scurt despre cum şi-a întâlnit soţul, ea va prezenta din nou o hartă a locaţiilor: „Locuiam amândoi în acelaşi cartier încă din copilărie, amândoi am crescut acolo, amândoi aveam 30 de ani. L-am întâlnit la brutăria din cartier care era a mătuşii lui... Amândoi ne învârteam în aceleaşi cercuri şi totuşi nu l-văzusem niciodată până atunci". După căsătorie, când a atins în sfârşit limanul liniştit al vieţii sale de adult, Sara se va aventura în cea mai lungă călătorie în afara teritoriului cunoscut, lucru pe care-l face, în orice caz, în compania soţului ei: „Am vizitat-o pe sora soţului meu în Statele Unite, am făcut o călătorie lungă acolo". Astfel, pe parcursul vieţii, locaţiile familiare, casa, locul de muncă şi părinţii îi oferă Sarei securitatea de care are nevoie pentru a se aventura, din când în când, în afara lor.

Şi această temă conţine însă un episod care nu se încadrează în modelul de mai sus, o secvenţă negativă – povestea morţii surorii celei mici. Dacă, în viaţa Sarei, ideea de călătorie reprezintă atât o ameninţare, cât şi o provocare, moartea este, bineînţeles, cea mai îndepărtată „călătorie" care poate fi imaginată. E greu de spus dacă problema securităţii a fost întotdeauna centrală în viaţa Sarei tocmai din cauza acestui episod timpuriu sau dacă,

dimpotrivă, amintirea acestei pierderi premature este adusă la lumină şi subliniată ca rezultat al reconstruirii poveştii vieţii sale.

3. *Înţelesul meseriei de învăţătoare văzută ca grijă faţă de copii.* Sara dedică o bună parte a poveştii sale – probabil cea mai mare – amintirilor legate de viaţa ei de elevă şi variatelor sale experienţe în calitate de învăţătoare. Profesorii şi colegii sunt prezenţe remarcabile în povestea Sarei, de-a lungul întregii vieţi, ei fiind adesea descrişi ca extensii ale propriei sale familii. A preda şi a învăţa, în povestea vieţii sale, sunt acţiuni prezentate din perspectiva relaţiilor protectoare şi mai puţin din punctul de vedere al unei lumi intelectuale, orientate spre atingerea unor scopuri ştiinţifice.

După cum demonstrează textul integral, Sara reţine cu precizie episoadele predominant pozitive din fiecare fază a vieţii de elev. Începând cu faza timpurie, ea va spune: „Am amintiri foarte clare de la grădiniţă... Mi-a plăcut atât de mult acolo". Această afirmaţie se repetă atunci când vorbeşte despre clasele I şi a II-a: „Şi îmi aduc aminte (...) cu foarte mare plăcere de învăţătoarea din clasele I şi a II-a. Îmi amintesc cum o chema. Îmi amintesc piesele în care am jucat (...). Întotdeauna îmi dădea un rol". Vorbeşte despre transferul la altă şcoală elementară ca de o tranziţie de la o experienţă bună la una şi mai bună. Chiar şi experienţa de liceu, traumatică pentru unii dintre colegii ei, este amintită ca fiind dominată de figuri grijulii aparţinând corpului didactic şi administrativ.

Dar, urmărindu-şi propria evoluţie intelectuală, Sara reflectează: „Nu cred că am fost o elevă extraordinară, nu eram din cale-afară de inteligentă, dar îmi plăcea să învăţ". Nici chiar atunci când este selectată pentru noua clasă de liceu pe baza potenţialului său intelectual şi, mai târziu, când liceul îi oferă posibilitatea unui transfer într-o clasă cu un nivel mai ridicat, nu pare să-şi acorde

prea mult credit intelectual, dar se descrie ca fiind responsabilă, activă şi silitoare, o persoană căreia îi făcea plăcere să-şi ajute profesorii şi să organizeze diverse activităţi pentru prieteni. Profesorii, de asemenea, nu sunt descrişi ca fiind extrem de talentaţi ca pedagogi; ei sunt lăudaţi de Sara pentru asistenţa şi atenţia acordate fiecărui elev în parte, pentru că nu cereau bani pentru meditaţiile pe care le ofereau copiilor la ei acasă, pentru că o încurajau în timpul testărilor, spunând că „liceul acesta chiar a investit în noi." Într-un alt context, adaugă: „Şi era vorba de educaţie – băieţii nu-şi lăsau părul lung şi nu purtau cercei, fetele n-aveau voie cu fuste scurte. Astfel de lucruri arată că-ţi pasă".

Prioritatea mai scăzută pe care o are excelenţa academică în ochii Sarei, ca şi abordarea competitivă a şcolii, atât ca elevă, cât şi ca învăţătoare, este bine rezumată în episodul despre abandonarea şansei de a trece din clasa experimentală în una dintre clasele normale ale liceului, din considerente pur sociale. Aceleaşi motive vor apărea când va aduce în discuţie propria situaţie ca învăţătoare şi, apoi, experienţele şcolare ale copiilor ei.

Vom descoperi şi în acest caz o secvenţă-excepţie care nu face decât să accentueze modelul de mai sus, printr-o deviaţie de la normă. La sfârşitul liceului, cu privire la notele de la bacalaureat, Sara spune că „astăzi sunt dezamăgită de prestaţia mea (...) aveam aşteptări mai mari". E semnificativ însă faptul că problema bacalaureatului e evocată ca răspuns la întrebarea directă a intervievatoarei, după o foarte lungă descriere a experienţei de liceu care nu a inclus acest aspect. În episodul povestit spontan, Sara descrie întreaga sa experienţă şcolară sub titlul „Liceul mi-a făcut foarte bine". Repetă de câteva ori faptul că, după părerea ei, rezultatele pozitive de mai târziu obţinute de absolvenţii clasei experimentale ar trebui să fie atribuite faptului că profesorii au investit în ei. Realizările ori succesele absolvenţilor nu sunt definite doar în termeni academici sau profesionali, ci şi în

termeni de viaţă de familie (care, în una din cele două referinţe la acest aspect, apare în debutul frazei):

> Şi până la urmă cei mai mulţi dintre noi au progresat, aveam succes, fiecare a întemeiat o familie şi are o carieră. Poţi vedea, ştii, toţi au trei copii, patru copii, toţi au familie şi meserii respectabile.

Ca învăţătoare, Sara se străduieşte să le ofere micilor ei elevi aceeaşi atenţie individuală pe care ea însăşi a primit-o de la propriii săi profesori. Ea spune că a decis foarte devreme în viaţă să devină învăţătoare şi că vedea această profesie ca pe o continuare a rolului ei de lider în cadrul mişcării de tineret. Episodul dedicat vieţii ei de adult se referă la traseul său profesional mai mult decât la orice alte experienţe, în ciuda afirmaţiei clare că familia este, de departe, cel mai important lucru din viaţa ei. Vorbeşte, de asemenea, despre cantitatea foarte mare de timp şi de energie investite în profesie, mai cu seamă înainte să se căsătorească. Se descrie ca fiind o învăţătoare cu „încredere în sine, care are o direcţie şi o bună orientare în cadrul echipei – din moment ce lucrez şi astăzi tot în echipă". I-a făcut plăcere să lucreze cu o clasă mică, la şcoala din kibuţ, acolo unde îi putea acorda fiecărui elev o atenţie specială; se referă, ori de câte ori se poate, la „relaţiile bune dintre învăţătoare". În cele din urmă, spune că îi place enorm să le predea „copiilor foarte mici" cu care poate stabili relaţii „foarte personale" şi „deschise".

Pentru a concluziona, Sara acordă mare importanţă experienţelor şi identităţii ei ca elevă şi învăţătoare; ambele roluri – pe care le descrie ca fiind concentrate în jurul ideii de oferire şi primire a unei atenţii individuale – fiind nişte prelungiri şi generalizări ale relaţiilor de familie în sfera ocupaţională.

4. *Relaţiile cu bărbaţii şi perspectiva de a rămâne fată bătrână*. În căutarea înţelesurilor unei poveşti a vieţii, temele se

caracterizează de obicei prin frecvenţa mare cu care apar, prin lungimea lor proporţională sau prin însufleţirea cu care sunt povestite textele. În orice caz, uneori, componente semnificative ale unei naraţiuni se manifestă prin tăceri, mai exact, prin neglijarea lor în cadrul naraţiunii. Forţa acestora de-a lungul poveştii se manifestă chiar prin lipsă, prin omisiune, prin ceea ce poate apărea ca evitare, sau prin flash-uri abrupte, dar intense[3]. Acest fenomen este demonstrat de ultimul (şi absentul) focar de semnificaţie al poveştii Sarei.

Bărbaţii joacă un rol minor în povestea vieţii Sarei, care se clădeşte în jurul femeilor şi al copiilor. Tatălui i se acordă mai puţin spaţiu decât mamei; singurul ei frate nu este menţionat deloc; iar prietenii şi soţul ei sunt nişte enigme. Se pare că, la fel cum bărbaţii lipsesc din gospodărie fiindcă sunt mai tot timpul plecaţi la muncă, lipsesc şi din povestea vieţii Sarei. Despre tatăl ei spune că „tata a muncit întotdeauna din greu... Adesea trebuia să-şi ia două slujbe". Comparativ cu tatăl, fratele şi soţul sunt relativ absenţi, însă bunicul Sarei este o apariţie proeminentă, sursă de protecţie în episodul dedicat copilăriei, dovedind – în construcţia vieţii şi lumii ei – că unui bătrân care se retrage de pe piaţa muncii, i se alocă din nou un spaţiu în lumea femeilor şi în povestea Sarei. Deşi Sara este o profesionistă, munca ei poartă amprenta hranei afective şi protecţiei presupuse de natura meseriei şi locaţia apropiată de casă a şcolii. Semnificaţia prăpastiei dintre lumea bărbaţilor şi spaţiul femeilor este rezumată cel mai bine de faptul că Sara nu are permis de conducere, iar maşina familiei este folosită în exclusivitate de soţul ei.

În aceeaşi ordine de idei, Sara va vorbi despre prietenul ei din liceu doar ca urmare a unei întrebări directe venite din partea intervievatoarei, punând accentul pe caracterul copilăresc al acelei relaţii, care contrastează puternic cu toate celelalte tipuri de relaţii pe care ea le venerează. Al doilea prieten, cel din baza militară, este menţionat doar în trecere. Cât despre soţul ei, în afară de

faptul că o salvează de pericolul de a rămâne fată bătrână – un aspect la care voi reveni mai târziu –, relatarea Sarei nu reuşeşte să i atribuie decât un rol de o importanţă relativ mică, concretizat prin iniţiativa lui de a adopta un stil de viaţă religios. În alegerea practicării religiei, el este cel care iniţiază schimbarea vieţii cotidiene de familie (şi a lui însuşi), aşa că, din această perspectivă, viaţa sa personală nu este descrisă separat de familie sau de spaţiul de viaţă al Sarei, ci ca aflându-se chiar în centrul acesteia, implementând o schimbare care-i afectează pe toţi. Acest lucru este, în orice caz, acceptat cu bunăvoinţă de Sara – ea s-a descris mereu ca fiind o persoană „obedientă". Pentru Sara, iar acest lucru este evident, armonia familiei este mai importantă decât obiceiurile şi comportamentele zilnice care ar putea-o scinda. În mod tipic, ea priveşte şansa copiilor ei de a avea parte de o educaţie mai bună ca un rezultat benefic al schimbării vieţii religioase. Aici, din nou, vom găsi caracteristica esenţială a Sarei: aceea de a trăi prin relaţii; conformarea ei la solicitările religioase ale soţului are puţin de-a face cu vreun sentiment spiritual sau religios mai profund pe care l-ar avea ea. „Eu nu mă definesc ca fiind o persoană «religioasă», dar acasă fac ceea ce trebuie (...) Cerinţele religioase mai personale rămân totuşi la latitudinea mea."

În vreme ce bărbaţii par să joace un rol marginal în povestea Sarei, pentru o femeie cu o puternică orientare către familie, pericolul de a rămâne nemăritată apare ca o temă majoră. Povestea ei indică faptul că lumea e împărţită în două: oameni căsătoriţi şi oameni necăsătoriţi. Ea introduce acest motiv într-o amintire din prima copilărie despre o mătuşă „nemăritată" (acest adjectiv este menţionat de două ori în frazele imediat următoare), care obişnuia s-o ia cu taxiul şi să petreacă weekendul la ea acasă: „doream să mă simt bine şi să se simtă şi ea bine cu adevărat, doream să stau cu ea şi să nu mai fie nici ea singură". O femeie nemăritată care stă singură în timpul weekendului este descrisă ca fiind o situaţie

de viaţă în mod clar negativă. Vârsta relativ înaintată la care Sara însăşi se mărită amplifică amintirea din copilărie şi este, de asemenea evidenţiată în titlul pe care-l dă etapei de la 20 la 30 de ani: „învăţătoare, necăsătorită".

Totuşi, faptul că a rămas necăsătorită pentru o vreme nu fusese cu desăvârşire ceva rău. În câteva ocazii, Sara se referă la avantajele de a nu avea responsabilitatea unei familii la începutul carierei sale de învăţătoare. „Când eram necăsătorită mă implicam mai mult decât acum", spune ea. Sau: „Astăzi cred că faptul de a mă implica într-o şcoală, nemăritată fiind, a fost un beneficiu, pentru că aveam foarte mult timp". Introducerea „Astăzi cred" ar putea presupune atât un anumit tip de evaluare, cât şi reconstrucţia prezentă a unei experienţe trecute, însă exact acelaşi sentiment a permis producerea unor afirmaţii fără introducerea de nici un fel, aşa cum a fost cazul comparaţiei următoare: „Pentru una dintre învăţătoare, care era măritată şi avea o fetiţă, era mult mai greu să ţină pasul cu noi".

Vorbind despre viaţa ei după ce a împlinit 20 de ani, Sara admite cu sinceritate că se temuse de faptul că ar fi putut rămâne fată bătrână. Pentru Sara, tranziţia cea mai importantă este de la viaţa de femeie necăsătorită la cea de femeie măritată. Relaţia de cuplu care implică dragoste şi atracţie nu ocupă nici un loc în relatările ei. Dacă acest lucru se datorează modestiei în limbaj sau atitudinii ei faţă de heterosexualitate nu putem şti precis. Sara îi vorbeşte intervievatoarei de dificultăţile pe care le-a întâmpinat în atingerea acestui scop din cauza naturii profesiei – mai concret, fiindcă la colegiul de institutori şi, mai târziu, în sânul corpului didactic din şcoala în care fusese repartizată erau numai femei. După trei ani într-un astfel de mediu, ea spune:

> Viaţa mea socială era, de asemenea, drastic limitată, pentru că nu vedeam decât învăţătoare, iar unele dintre ele se măritaseră între timp. Nu ieşeam deloc, stăteam acasă aproape în fiecare seară... dedicându-mă doar muncii. Aşa că doream o schimbare.

Sara caută activ, aşa că petrece un an într-un kibuţ şi revine apoi în oraş pentru că acolo „nu erau oameni de vârsta mea. Aveam 25 de ani deja şi mi-am dat seama că, dacă mai stăteam acolo, aveam să rămân nemăritată."

Sara avea 30 de ani când şi-a întâlnit viitorul soţ chiar în cartierul în care a crescut. S-au căsătorit la scurtă vreme după prima întâlnire şi s-au aşezat la casa lor. Sentimentul împlinirii pe care îl câştigă în acest fel, precum şi eliberarea de sub constrângerile unei sorţi nefavorabile, sunt relevate în ultimul ei comentariu despre viaţa de femeie necăsătorită, atunci când se referă la noul ei apartament:

> La o lună după nuntă ni s-au dat cheile apartamentului, aşa că n-am mutat acolo ca un cuplu, sunt atât de bucuroasă, căci blocul e plin de cupluri tinere şi de copii mici, iar ca femeie necăsătorită nu ştiu cum aş fi suportat asta. O singură femeie nemăritată a stat acolo timp de doi ani de zile, iar apoi a plecat.

În mod evident, soarta ei a fost diferită, iar pe parcursul discuţiilor cu intervievatoarea, care au avut loc chiar în casa Sarei, cu copiii care se învârteau în jurul ei, ea proiectează asupra întregii situaţii un sentiment de recunoştinţă vizavi de toate lucrurile pe care le-a primit de la viaţă.

Remarci de final. Prezentarea holistă a conţinutului poveştii Sarei, aşa cum se desprinde din interviuri, a delimitat personalitatea sa relaţională şi pozitivă. Reprezentarea comprehensivă a naraţiunii se bazează pe patru focare de semnificaţie majore. Temele nu sunt uşor de delimitat, mai cu seamă primele două, care se suprapun la unul dintre poli: calitatea de a fi membru al familiei este examinată în prima temă prin comparaţie cu calitatea de a fi unic, în vreme ce în a doua faptul de a aparţine familiei este văzut în contrast cu faptul de a pleca departe de casă. În general, prima perspectivă ţine de Sara aşa cum este ea între oameni, în

vreme ce a doua se referă la mutarea ei în diverse locaţii. În menul *apropiere* este comun acestor două polarităţi. În prim referirile se fac în principal la intimitatea sau căldura relaţiilor, în vreme ce în a doua cuvântul *aproape* se referă la spaţiul fizic. A treia perspectivă asupra poveştii se referă la experienţele Sarei ca elevă şi ca învăţătoare, iar ultima la locul pe care îl ocupă bărbaţii în lumea ei, precum şi la teama de a nu îndeplini ceea ce ea consideră a fi principala misiune în viaţă – aceea de a întemeia o familie, aspect ce închide cercul şi ne aduce înapoi de unde am pornit, adică la prima temă a naraţiunii.

La acest punct este important să introducem conceptul de *nivel interpretativ*, care este relevant pentru stabilirea diferenţelor dintre primele trei focare de semnificaţie ale poveştii şi cel de-al patrulea. Lectura şi interpretarea unei poveşti a vieţii poate varia, în măsura în care înţelegerea teoretică joacă un rol în interpretare. La una din extreme se află perspectiva fenomenologică, care priveşte spusele naratorului la valoarea lor concretă, ca o prezentare a vieţii şi lumii sale, pe care o citeşte sau o ascultă naiv, respectând faptele explicite, raportându-se la ele exact în forma în care sunt spuse. La extrema cealaltă, o poveste a vieţii poate fi înţeleasă utilizând o varietate de perspective teoretice (intervievatul nu este conştient de acest lucru, firește). O astfel de lectură pune sub semnul întrebării prezentarea naratorului, caută pauzele, lapsusurile, contradicţiile, simbolurile şi alte aluzii la conţinuturile de profunzime sau la cele implicite pe care naratorul le ascunde, adesea chiar de el însuşi. Acest tip de lectură este prevalent în psihologia clinică, mai cu seamă printre specialiştii care lucrează într-un cadru psihanalitic. Între aceşti doi poli se pot localiza diversele nuanţe interpretative. Poziţia asumată pe dimensiunea teoretică va fi, de asemenea, reflectată în tipul de întrebări formulate şi în comentariile care apar de-a lungul interviului (această problemă nu va fi însă abordată în volumul de faţă).

Deşi mulţi dintre cercetătorii care utilizează povestea vieţii adoptă lecturi relativ naive şi necritice, abţinându-se, de altfel, de orice interpretări teoretice detaliate, oricine citeşte o poveste a vieţii va aduce cu sine, în interacţiunile cu textul şi cu cei din jur, în mod inevitabil, cultura, limbajul, experienţa şi aşteptările proprii. Încerc să fiu o „ascultătoare naivă", încerc să respect subiectivitatea persoanei pe care am intervievat-o, dar, spre exemplu, orientarea mea feministă şi sistemul meu de valori au intervenit, fără doar şi poate, atât în lectura mea, cât şi în atitudinea pe care am avut-o faţă de Sara de-a lungul interviului. Din această perspectivă generală, am putea spune, oricum, că există o diferenţă între primele trei focare de semnificaţie, bazate în principal pe relatarea explicită, şi cel de-al patrulea, care este mai degrabă direcţionat spre un nivel implicit.

Deşi fiecare personalitate şi fiecare poveste a vieţii sunt unice, analiza prezentată mai sus arată ceea ce se poate afla din lectura holistă a conţinutului unei naraţiuni. Nu propun această lectură ca pe una „adevărată", ci ca pe o posibilitate printre altele, bazată pe concluziile logice obţinute prin documentările realizate aşa cum s-a arătat de mai sus. Nu toate punctele menţionate în instrucţiunile de la început au fost neapărat folosite în lectura naraţiunii Sarei. Cititorul este invitat să utilizeze aspectele adiţionale ale metodei în lectura poveştii vieţii Sarei şi a celei a lui David.

Impresia generală şi focarele de semnificaţie esenţiale din povestea vieţii lui David

Fără să intru atât de mult în detalii, cum am făcut-o în cazul Sarei, voi schiţa câteva dintre cele mai importante aspecte ale naraţiunii puse la dispoziţie de David. Cititorul ar putea, la acest moment, să se oprească din lectura cărţii noastre şi să-şi noteze impresiile privind naraţiunea lui David, mai înainte de a parcurge ceea ce urmează în această secţiune. Ulterior, aflând ceea ce voi descrie

mai jos, cititorul ar putea căuta fragmente relevante din interviu pentru a-şi susţine afirmaţiile sau pentru a le testa deficienţele. Atât din lipsă de spaţiu, cât şi pentru a-i oferi cititorului ocazia de a face acest exerciţiu, nu vom utiliza nici un citat în rezumatul de mai jos.

David munceşte din greu. Încă din copilărie lucra, adesea în mai multe locuri, sau era implicat concomitent în mai multe tipuri de activităţi, pe care le descria de fiecare dată ca pe nişte provocări. Povestea vieţii este, în cazul lui, o poveste a carierei, în care vorbeşte despre diversele posturi pe care le-a ocupat, în diferite părţi ale lumii, urcând tot mai mult în ierarhia managerială. Diversele halte pe traseul activităţii lui profesionale sunt descrise cu maximă claritate, în termenii progresiei sau regresiei. Dacă problema succesului şi a evaluării – de către sine şi de către alţii – sunt temele esenţiale ale poveştii, activitatea lui David este descrisă cu patos, accentul fiind pus pe dedicare şi pe implicarea personală, până la punctul de a defini unele dintre activităţile efectuate drept *dependenţe*. Mai mult decât atât, aceleaşi criterii, adică progresul şi succesul, sunt aplicate şi organizaţiilor în care David îşi desfăşura aceste activităţi: şi anume în hoteluri.

Începând din copilărie, David se măsoară şi se evaluează pe o scară valorică şi este preocupat de locul pe care-l ocupă în numeroasele clasamente pe care le utilizează pentru a-şi conceptualiza valoarea. David susţine adesea că în tinereţe era mediocru, o persoană al cărei scop nu era acela de a ieşi în evidenţă, de a excela sau a se diferenţia în vreun fel de ceilalţi. Această tendinţă se va schimba însă pe parcursul procesului de maturizare şi al angrenării într-o profesie, când David îşi descoperă – şi-i va dezvălui acest lucru intervievatoarei – ambiţiile şi eforturile pe care este dispus să le investească. Stilul de relatare a poveştii va suferi şi el modificări; pornind cu o lipsă de emfază şi cu o reţinere în ceea ce priveşte limbajul evidente, îşi permite treptat să facă afirmaţii mai detaliate şi mai declarative atunci când îşi

proiectele şi realizările. Cu toate acestea, relatarea lui mult accent pe un neîntrerupt proces de autoevaluare, pe care l aplică, practic, fiecăruia dintre paşii pe care i-a făcut în viaţă. Dacă, într-o anumită perioadă, nu face progrese vizibile în o direcţie dată, el îşi va evalua situaţia invocând implicarea într un alt domeniu al vieţii la acel moment, părând astfel să transmită mesajul următor: virajul făcut este o decizie conştientă – cu alte cuvinte, eu, David, îmi controlez viaţa întru totul.

În mod clar, povestea lui David este povestea unui individ, a unui bărbat, probabil a unui bărbat singuratic şi a unei organizaţii pe care o pune în legătură directă cu el. Povestea oferă o imagine profundă şi bine delimitată a sa ca persoană unică, separată de ceilalţi. Cu alte cuvinte, „eul" său ocupă un spaţiu foarte larg în relatare. Mergând în paralel cu această perspectivă, povestea lui David este şi povestea unei culturi, lumea organizaţională a hoteliului şi a lanţului hotelier respectiv, cu unele din trăsăturile şi dilemele sale specifice. Numai după ce aceste două componente ale acestei doi mari eroi ai poveştii sunt bine conturaţi vom avea ocazia să întâlnim şi alte personaje, în roluri adiţionale. David pare să transmită ideea că persoanele din jur, mai ales soţia şi copiii (dar, la un moment dat şi tatăl lui), sunt foarte importante pentru el şi că le iubeşte. Dar le ia ca pe un dat, care i se cuvine. Ele constituie temelia pe care se construieşte figura lui, individualitatea sa.

David admite că nu se pricepe să menţină relaţii cu oamenii. Acest lucru este oarecum susţinut de locul neînsemnat pe care ceilalţi îl ocupă în povestea vieţii lui. Ceilalţi apar mai ales atunci când intervievatoarea pune întrebări directe cu privire la ei. Chiar şi aşa, tot nu vom afla nimic despre mama şi surorile lui, spre exemplu, vom afla foarte puţine despre tatăl său, care lucrează în aceeaşi branşă ca şi el. Un model care pare să facă excepţie apare în două puncte ale relatării, atunci când David – din proprie iniţiativă – povesteşte despre adopţia primului copil şi apoi despre

adopţia celui de-al doilea. Totuşi, în ambele cazuri, el va [illegible] foarte repede la subiectul esenţial – şi anume la cariera lui. [illegible] şi când e vorba despre această problemă foarte personală şi dur[illegible] roasă, legată de neputinţa de a avea copii, el prezintă episo[illegible] în termenii următori: probleme, decizii, soluţii şi reuşită. Într-o manieră similară, prietenele lui din adolescenţă sunt descrise [illegible] ca resurse – ele îl asistă în diverse feluri. Chiar şi atunci când povesteşte despre extraordinarele lui activităţi de voluntariat în cadrul cărora ajută copiii handicapaţi, motivaţia altruistă este [illegible] umbrită, episodul fiind prezentat în termenii unei dependenţe. În mod similar, când ne povesteşte despre implicarea sa în proble[illegible] mele angajaţilor africani, secvenţa apare în termenii unui test de onestitate, un prilej de a-şi educa personalitatea.

În schimb, când este întrebat direct, David se autoevaluează ca fiind un om mai sensibil decât alţii. Dacă luăm afirmaţia sa în serios, putem trage concluzia că maniera detaşată şi redusă în intensitate în care celelalte personaje sunt introduse în poveste, ca şi locul principal ocupat de pronumele eu în cadrul acesteia şi modul cum este folosit reprezintă vocea lui publică, felul în care el înţelege să-şi prezinte povestea, probabil ca urmare a unor norme masculine pe care le simte active în jurul său. Ar putea fi, de asemenea, posibil ca, fiind un om sensibil, să păstreze aspectele mai intime pentru el însuşi. Completându-şi relatarea cu referirea, pe jumătate amuzantă, la computerul personal ca fiind „un altul semnificativ", ca şi la importanţa majoră a limbajului, David ne-ar putea transmite ideea că este obişnuit să utilizeze limbajul activ care ţine de redarea evaluărilor şi reuşitelor, dar îi lipseşte limbajul necesar pentru exprimarea sentimentelor şi descrierea relaţiilor umane.

Amintirile din primii ani de viaţă ca o cheie în abordarea holistă a conţinutului (Michal Nachmias)

Psihologia a acordat multă atenţie teoretică şi empirică problemei amintirilor timpurii. În secţiunea care urmează voi realiza o interpretare detaliată a amintirilor din prima copilărie ale celor doi intervievaţi (Sara, vezi pp. 29-50, şi Jacob, amândoi având vârsta de 42 de ani).

Ideile privind amintirile timpurii au stat la baza teoriei lui Alfred Adler (1929a, 1929b, 1931, 1956). Freud pune, de asemenea, problema amintirilor timpurii în multe dintre scrierile sale, dar nu le atribuie totuşi o semnificaţie unică în teoria sa psihanalitică (1899/1950, 1901/1960). După Adler, amintirile au întotdeauna o semnificaţie emoţională, chiar şi atunci când nu par a fi foarte importante. Amintirile sunt creaţii personale; ele sunt formate prin alegeri, distorsiuni şi inventări ale evenimentelor din trecut într-o manieră care ar putea servi scopurilor, intereselor sau stărilor actuale ale individului. „Nu există «amintiri la întâmplare»: din numărul infinit de impresii cu care intră în contact un individ, acesta alege să şi le amintească doar pe cele pe care le simte, deşi nu într-un mod clar, ca având o relevanţă pentru situaţia în care se găseşte. Astfel, amintirile reprezintă «Povestea vieţii mele» pentru fiecare individ" (Adler, 1931, p. 73).

Amintirile sunt, astfel, după Adler, un instrument eficient în formularea unor concluzii privind personalitatea unui individ sau chiar modul lui de viaţă. Amintirile din prima copilărie mai ales şi în special prima imagine amintită au, pentru Adler, o importanţă unică. Ele prezintă perspectiva de bază pe care individul respectiv o are asupra propriei vieţi, putând fi astfel utilizate ca instrumente în evaluarea personalităţii.

Teoria lui Adler a inspirat multe studii empirice, deşi cele mai multe dintre ele, spre deosebire de cel pe care vi-l prezentăm acum, au fost realizate într-un mediu clinic sau prin colectarea separată a amintirilor timpurii (vezi, de exemplu, Bishop, 1991; Bruhn, 1985; Mosak, 1958; Watkins, 1992) şi mai puţin în cadrul cercetării narative. Aplicarea ideilor lui Adler unor amintiri timpurii obţinute prin intermediul poveştilor vieţii impune luarea unor decizii interpretative. Principala dilemă se referă la maniera în care am putea repera „prima amintire" într-un context narativ. Este oare vorba despre prima amintire, dintr-o perspectivă cronologică, sau e doar prima amintire relatată în interviu? Această dilemă are în primul rând legătură cu faptul că povestea vieţii este un text şi, ca orice text, are un început, o desfăşurare şi o încheiere care poartă în ele o semnificaţie specială. Cu alte cuvinte, povestea vieţii nu este o simplă cronologie de evenimente ordonate care poate fi remarcată în text; ea presupune în plus şi o organizare anume, ce ţine strict de maniera în care naratorul alege să-şi spună povestea. Mai mult decât atât, prima amintire *povestită* ar putea fi alta decât prima amintire *amintită*, dar totodată, este prima pe care naratorul alege s-o introducă în povestea sa, prima care, aşa cum spunea Adler, „are relevanţă pentru situaţia în care se află", ea putând fi, astfel, mai semnificativă decât altele pentru înţelegerea „situaţiei" actuale.

În orice caz, unele poveşti ale vieţii nu conţin episoade timpurii anume, ci impresii generale din copilăria naratorului. Pot oare aceste impresii să fie folosite ca „amintiri timpurii" sau ar trebui să căutăm mai departe în text amintiri propriu-zise? Răspunsurile la asemenea întrebări nu sunt uşor de formulat, ele necesitând o strategie de interpretare.

Metoda prin care poveştile vieţii au fost obţinute în studiul nostru ne-a facilitat, în orice caz, căutarea unor amintiri punctuale. Pentru că subiectului i s-a cerut să-şi împartă povestea în

mai multe etape şi să evoce un anumit eveniment sau o experienţă
În funcţie de aceste stadii, m-am concentrat asupra răspunsuri-
lor legate de prima etapă a fiecărei poveşti. În orice caz, câţiva
subiecţi nu au reuşit să-şi amintească scene distincte din prima
copilărie, povestind despre această perioadă în termeni generali.
În cazul lui David, de pildă (pp. 50-60), intervievatoarea nu a
reuşit să obţină o amintire timpurie, în ciuda încercărilor repe-
tate[1]. David a oferit o relatare generală: „Îmi amintesc că am
avut o copilărie normală. Un copil, un copil obişnuit, care a trăit
într un cămin bun, într-o casă drăguţă". Sau: „Pe bune, era o
perioadă în care nu aveam nici o grijă". În alte cazuri, naratorii
povestesc mai mult despre un episod sau altul şi a trebuit să decid
la care dintre ele ar trebui să mă opresc.

Decizia finală a fost aceea de a căuta prima amintire distinctă
care apare în text. Prin „amintire distinctă" mă refer la orice
amintire care se evidenţiază ca episod concret mai degrabă decât
o impresie generalizată. În ciuda preferinţei mele pentru episoa-
lele punctuale, mi-am dat seama că impresiile generale despre
copilărie ar putea oferi, la rândul lor, multe lămuriri cu privire la
întreaga relatare. Astfel că, atunci când David afirmă pe parcursul
poveştii lui că a fost un om obişnuit, mediocru, deloc dornic să
iasă în evidenţă în sens bun ori rău, pare destul de firesc să se
refere şi la copilăria lui folosind acelaşi tip de afirmaţii generale,
exact cum o va face în propoziţia: „Îmi amintesc că am avut o
copilărie normală".

Decizia privind amintirile timpurii considerate în ordine cro-
nologică sau textuală a fost, practic, impusă de textele înseşi;
organizarea interviului a fost cea care a constrâns naratorii la o
construcţie cronologică a poveştii, aşa că, în cele mai multe
cazuri, prima amintire povestită a fost şi prima pe axa timpului.
În anumite cazuri excepţionale, când axa timpului era neglijată,
aşa cum s-a dovedit a fi naraţiunea lui Jacob la care mă voi referi

mai târziu, prima amintire povestită solicită o interpretare specială. Asemenea exemple ar fi fost probabil mult mai frecvente în momentul în care organizarea interviului ar fi permis o construcție mai liberă a poveștii.

Sara[5] *: amintirile timpurii și semnificația lor pentru povestea vieții*

Prima amintire distinctă din povestea Sarei se referă la moartea surorii ei de un an, când Sara însăși era mică, la grădiniță. Ea relatează această experiență îndată ce i se cere să povestească ceva concret, specific pentru acea etapă a vieții. Urmându-l pe Adler, aș sugera că faptul că și-a amintit exact acest episod și că l-a povestit în maniera în care a făcut-o este, fără îndoială, semnificativ. De fapt, ea nu povestește despre moartea surorii ei, ci despre *shiva*[6]. „Nu-mi amintesc perioada când a murit, dar îmi amintesc de *shiva*". Sara folosește termenul *experiență* atunci când relatează această amintire și, dat fiind faptul că în ebraică acest termen are o conotație pozitivă, ea își cere scuze imediat „așa-numita experiență", se corectează imediat, specificând că nu a fost o amintire plăcută.

Moartea surorii prilejuiește apariția unor fenomene incomprehensibile în casa Sarei. Brusc, casa s-a umplut de zarvă, oameni ciudați veneau și plecau, stăteau pe podea ; o experiență amenințătoare pentru un copil, atunci când acestuia nu i se dă nici o explicație. Rutinele normale ale familiei sunt întrerupte. Nici un adult nu-i dă totuși vreo explicație Sarei, care începe să colinde prin împrejurimi, în căutare de răspunsuri. Povestea Sarei ne descrie experiența unui copil pierdut în propria lui casă, un copil care trăiește un sentiment al neputinței. „Nici măcar nu înțelegeam ce se întâmplase", spune ea.

Fără nici un avertisment, Sara trece la descrierea altei amintiri timpurii, de îndată ce sfârșește relatarea celei legate de moartea

surorii. Aceste două amintiri par să fie asociate în mintea ei: „O experienţă foarte traumatizantă pentru mine. Asta e. Apoi, exact când intram în clasa întâi, ne-am mutat într-un apartament nou". A doua amintire este definită de Sara ca fiind foarte plăcută şi totuşi, atunci când spune acest lucru, ezită pentru un moment: „Asta a fost ăă... o experienţă foarte plăcută", ca şi când n-ar fi sigură de gradul de adecvare a sentimentelor ei. În timpul acestui eveniment, ca şi în primul caz de altfel, fetiţa este martora unor schimbări uriaşe care aveau loc în casa ei, ea neînţelegând nici ce se întâmpla şi nici de ce. De data aceasta, fetiţa nu mai este însă Sara, ci sora ei mai mică, în vreme ce naratoarea se numără printre cei care înţeleg evenimentul, aşa că îşi poate aminti întâmplarea amuzată (râde când îl povesteşte). Sora ei avea 4 ani, cam cât atât cât avea şi Sara când a trecut prin experienţa morţii surorii sale. „A văzut cum împachetam practic toată casa şi a crezut că ea va fi lăsată la grădiniţă şi că n-o luăm cu noi". Sora ei trăieşte în acele momente ceva asemănător cu ceea ce Sara însăşi a simţit pe parcursul perioadei de *shiva* – o experienţă a pierderii, a lipsei de înţelegere şi a neajutorării. Bunurile familiei erau împachetate şi încărcate în camion, părinţii păreau s-o părăsească, iar ei nu i se dădea nici o explicaţie.

Numitorul comun al celor două episoade este acela că explicaţii convenabile pentru asemenea situaţii ciudate ar exista totuşi; nu că s-ar fi găsit vreo explicaţie morţii, dar sigur se găseau justificări pentru obiceiurile de doliu –, însă acestea nu le sunt oferite fetiţelor, aşa că ele rămân neajutorate. În ambele poveşti o fată este lăsată singură, abandonată de părinţi, care, prinşi în problemele vieţii lor adulte, uită pur şi simplu de ea. Una dintre surori moare dintr-o dată, alta este lăsată la grădiniţă, Sara însăşi e părăsită în mijlocul agitaţiei create de doliul tradiţional evreiesc.

Primele amintiri ale Sarei sunt extrem de interesante în contextul ansamblului poveştii. Aceste amintiri pot fi examinate din

două perspective: descrierea vieţii Sarei în prezent şi temele centrale ale naraţiunii.

Consider că prima amintire a Sarei reprezintă esenţa vieţii ei actuale şi voi încerca să justific această afirmaţie în cele ce urmează. De-a lungul naraţiunii, Sara spunea povestea tipică a unei femei israelite nereligioase, în viaţa căreia religia joacă un rol minimal. A activat în cadrul mişcării de tineret, a făcut armata, a învăţat o meserie, a locuit singură, separată de părinţi şi aşa mai departe. În orice caz, era evident pentru intervievatoare că Sara adoptase în prezent stilul de viaţă evreiesc ortodox[7]. Impresiile intervievatoarei (omise din textul prezentat în capitolul 3) cu privire la casa în care a avut loc interviul, care nu se potrivesc cu conţinutul poveştii, creează o oarecare tensiune anticipativă: când a avut loc transformarea şi de ce? Cum se explică modificarea stilului de viaţă? Cheia misterului este amânată chiar până la finalul poveştii, ca şi când episodul acesta n-ar face parte din firul roşu al vieţii ei. Sara comentează doar după ce îşi încheie povestea: „Acum, probabil vrei s-auzi ceva despre viaţa mea religioasă". De asemenea, în schiţa propusă de Sara capitolelor poveştii vieţii ei, convertirea religioasă nu marchează o etapă a vieţii separată.

Părerea mea este că există o paralelă între prima experienţă amintită de Sara, legată de *shiva* – şi felul în care percepe convertirea soţului ei, urmată de a ei înseşi. D., soţul Sarei, a revenit la stilul de viaţă tradiţional religios după moartea surorii lui de 16 ani în urma unui accident de maşină. Astăzi întreaga familie trăieşte în tradiţia evreiască. Sara nu opune nici un fel de rezistenţă acestei schimbări a stilului de viaţă; dar nici nu pare s-o fi interiorizat. În şoaptă, ea îi mărturiseşte intervievatoarei că, atunci când mănâncă singură, ea nu spune rugăciunea de binecuvântare a mesei, aşa cum cere legea ebraică (din nou, pasaj omis din text): „Eu nu mă definesc ca fiind o persoană religioasă", spune

ea. Nici slujba nu şi-a schimbat-o, continuând să predea într-o şcoală seculară. Convertirea soţului – ca şi moartea surorii – a dus la o invazie de obiceiuri şi rutini ciudate în casa Sarei. Moartea acestor două surori a produs nişte schimbări pe care nu a reuşit nici să le înţeleagă complet şi nici să le interiorizeze pe deplin.

În consecinţă, Sara prezintă diverse justificări pentru stilul ei de viaţă religios – cum ar fi faptul că poate să se odihnească de băiat sau calitatea educaţiei oferite de şcolile religioase pentru copiii ei –, care, în mod clar, nu au la bază convingerea sau credinţa religioasă. Discutând despre procesul convertirii, spune în mod repetat că a fost un fenomen suportabil pentru ea fiindcă a avut loc în mod gradat. Nu a simţit că D. ar fi forţat-o în vreun fel pentru că „nimic nu s-a schimbat dintr-odată". Acest proces, aşa de diferit de trauma neaşteptată a morţii surorii ei, a fost util în diminuarea fricii ei de lucrurile pe care nu le înţelege. Atunci când dă explicaţii cu privire la modificarea stilului său de viaţă, spune: „Ţin foarte mult la armonia familiei". Această afirmaţie iese în evidenţă prin contrast cu amintirile ei timpurii legate de sentimentul de abandon şi dezintegrare a familiei. Acceptarea de către Sara a procesului de convertire a soţului ei, cu toate schimbările pe care le presupunea în familie, poate fi astfel atribuită experienţelor ei din prima copilărie; ar face orice ca să salveze familia de la pericolul dezintegrării. În prima parte a interviului afirmă: „Am fost profund ataşată de familie, familia era pentru mine... Până în ziua de astăzi, cred, ăsta mi se pare cel mai important lucru, toate celelalte pălesc când le compar cu familia". Deşi în alt context, „toate celelalte" înseamnă probabil şi convertirea soţului ei. Viaţa de familie ocupă un loc atât de înalt pe scara de valori a Sarei, încât justifică un stil de viaţă care nu se bazează pe o convingere interioară profundă (bine asimilată).

Comparate cu ansamblul poveştii vieţii Sarei, care pune un accent foarte mare pe construirea relaţiilor şi pe aspectele familiale, amintirile ei timpurii reprezintă momente de pierdere şi de

abandon. Astfel, experienţa de a fi singură şi de a nu putea înţe lege realitatea în schimbare rămâne ca un avertisment în conştiinţa Sarei. Sunt momente la care ea cu siguranţă nu vrea să se refu toarcă. Ca să consolideze sentimentul de securitate în cadrul familiei, ca să nu mai fie încă o dată trecută cu vederea, Sara se autodefineşte în principal în contextul casei şi familiei. Este „cea mai mare", „fata casei", o fată care primeşte „multă atenţie, multă dragoste". Când intervievatoarea pune o întrebare legată de problema genului care pare să-i ameninţe poziţia, Sara se grăbeşte să nege că faptul de a fi femeie a avut vreo legătură cu statutul ei : „Nu, deloc". Când familia se mută în altă parte, Sara are senzaţia pe moment că sentimentul său de apartenenţă e ameninţat : „Ce faci aici ? Locul tău nu-i aici", ca şi când, odată separată de casă, ea nu ar mai avea un loc al ei, ceea ce este perceput ca o pierdere a identităţii. „Şi apoi trebuia să explic că m-am mutat", ca şi când trebuia să-şi revendice identitatea şi existenţa pe baza faptului că avea totuşi o casă a ei în acea zonă.

Pe scurt, insistenţa cu care Sara se agaţă de familie şi casă poate veni dintr-un sentiment mai profund de insecuritate în această direcţie, care se manifestă acut în primele ei amintiri. Integritatea unei familii devine poate sacră atunci când nu pare să se manifeste ca un lucru de la sine înţeles.

Jacob : importanţa primelor amintiri într-un text

Am decis să prezint prima amintire a lui Jacob ca o a doua demonstraţie pentru secţiunea de faţă, fiindcă relatarea ei nu respectă ordinea cronologică.

Ca şi celorlalţi intervievaţi, lui Jacob i s-a cerut să schiţeze etapele vieţii sale. În timp ce făcea acest lucru, i-a povestit intervievatoarei următorul episod (de când avea 17 ani), care nu este din prima copilărie, ci prima amintire pe care a dorit să o împărtăşească :

Când eram în clasa a XI-a, am trecut printr-o experienţă foarte neplăcută... Eu, personal, şi prietenii mei, de asemenea. În vara aceea am mers într-o tabără, o tabără de muncă într-un kibuţ din valea Iordanului. În prima zi când am ajuns acolo, membrii kibuţului ne-au urat un bun venit călduros, ne-au repartizat camerele şi apoi, fiindcă se-nserase, am fost invitaţi la un picnic lângă iaz. Au gătit o grămadă de mâncare, din câte îmi aduc aminte – se poate ca trauma să mi fi refulat amintirea unora dintre lucrurile pe care le-am văzut acolo -, şi apoi ne-am dus cu barca, o barcă de pescuit; unul dintre membrii kibuţului era la vâsle. Ne-a invitat să vâslim şi noi. Îmi amintesc că era noapte, vara, toată clasa acolo, băieţi şi fete; ne strigam unii pe alţii să intrăm în barcă, aşa că barca aia hodorogită s-a umplut cu un număr destul de mare de puşti, fiecare invitându-şi prietenii; ne amuzam grozav. Şi apoi s-a dovedit a fi... Cu alte cuvinte, povestea mea personală este că stau în barcă şi simt cum apa începe să intră înăuntru şi...N-o mai lungesc, pe scurt, barca se scufundă, cade ca la fund, iar eu stau acolo, în barcă, indiferent, din moment ce de fapt nu sunt îngrijorat; o să mă ud şi e vară, aşa că se poate înota până la mal şi ce mai experienţă straşnică! Dar experienţa asta se termină tragic, moare acel membru al kibuţului şi doi soldaţi, ăă...doi soldaţi? (uimit), doi elevi, doi colegi de clasă. Şi nici mă văd pentru prima oară ca adult; după ce am fost împins în apă de câteva ori de prieteni, înţeleg că cineva se luptă pentru viaţa lui acolo, şi nu se joacă „de-a înecatul", aşa cum făceam la piscină sau pe plajă, unde ştii bine care e limita. Şi apoi mă trezesc în situaţia de a trebui să-mi ajut prietenii, să scot mai mulţi oameni din apă, pe unul îl scot... Eu şi cu încă un coleg, îl întoarcem cu faţa în jos şi o grămadă de apă iese din el şi-şi revine, şi atunci înţeleg că am trecut pentru prima oară printr-o încercare de viaţă şi de moarte, şi că am ajutat pe oricine am putut. Ăă...e o chestie dificilă, când mă gândesc, ăă...

Povestea lui Jacob continuă, descriind încercările sale nereuşite de a salva un alt coleg de clasă care a murit, şi concluzionează:

Nu spun chestia asta ca....şi o iau, Doamne fereşte, nu o iau ca... ca şi cum s-a înecat din cauza mea, dar dintr-odată m-am trezit

făcând faţă unei situaţii ca un adult. Adică situaţia de a lupta ca un soldat, cât oi fi înţeles eu atunci ce înseamnă să fii soldat ori să lupţi.

Povestea lui Jacob este spusă cu însufleţire şi dramatism, concentrându-se mai ales asupra încercărilor lui de a salva niște oameni. Evenimentul este prezentat ca fiind un punct de răscruce din viaţa lui, când s-a maturizat brusc, fiind confruntat pentru prima oară cu probleme de viaţă şi de moarte. Acest lucru se manifestă şi în schiţa etapelor poveştii sale, în care a ales să-şi împartă adolescenţa într-un mod mai puţin obişnuit: de la 12 la 17 ani şi apoi de la 17 la 18 ani (majoritatea intervievaţilor au petrecut anii de liceu într-o singură perioadă, 12-18 ani). Jacob foloseşte termeni militari în descrierea episodului şi, la un moment dat, are un *lapsus linguae*, folosind cuvântul *soldaţi* în loc de *studenţi* – eroare pe care o corectează imediat. Remarca sa finală îi plasează încă o dată povestea în lumea militară, atunci când vorbeşte despre soldaţi şi luptători.

Astăzi, la 42 de ani, Jacob este ofiţer superior în Forţele de Apărare Israeliene. A fost eliberat din armată la vârsta de 22 de ani, dar a revenit pentru continuarea carierei militare după ce a terminat facultatea şi s-a căsătorit, la vârsta de 30 de ani. Citind povestea vieţii lui este clar că, exact ca prima amintire pe care ne-o relatează, întreaga poveste a lui Jacob este afectată profund de experienţa militară. Primele două amintiri din copilărie relatate descriu un copil curajos care „nu se teme de nimic". Un episod descrie un joc unde trebuia să intri într-un butoi şi să-ţi dai drumul de pe un deal, la viteză foarte mare. Al doilea povesteşte cum căuta să intre în cele mai adânci mocirle, create în urma unor ploi. Ambele amintiri sunt construite din perspectiva avantajoasă a ofiţerului care este astăzi. Când îşi aminteşte de butoiul rostogolit, spune: „Te loveşti, eşti zguduit bine – câţiva ani mai târziu repeţi experienţa într-un jeep sau într-un tanc". Cât despre mocirle,

spune: „Oare cum am îndrăznit să mă afund în ele când nu știam nici o idee cât de adânci erau... Puteam să mă înec într-o clipă". Şi adaugă imediat: „Nu vreau să asociez asta cu evenimentul de la kibuţ, nu cred că are legătură". Spunând acest lucru, Jacob nu face, oricum, decât să indice el însuşi legătura. Pare plauzibil că, dacă nu ar fi făcut carieră ca ofiţer, a cărui ocupaţie principală este aceea de a lupta şi de a salva oameni, amintirea de la kibuţ nu ar fi fost atât de proeminentă în relatarea lui, iar întreaga sa copilărie ar fi fost povestită altfel.

Efectul actualei meserii a lui Jacob asupra modului în care îşi construieşte povestea copilăriei poate fi remarcat şi în alte situaţii. Când povesteşte o poantă eşuată, rezumă situaţia în felul următor: „Este o mare insultă, pentru că practic *ai ratat misiunea.*" Terminologia militară pătrunde şi într-o altă descriere, când se strecoară în magazia şcolii, despre care spune: „Totul a avut loc în două mici ambuscade". Când mama lui l-a surprins făcând o poznă, afirmă: „Încetul cu încetul, am cedat *interogatoriului* şi am mărturisit". Astfel, multe din amintirile sale din copilărie reprezintă primele dovezi de curaj, anticipând aspectul asumării provocărilor de mai târziu, în calitate de soldat profesionist.

Amintirea despre kibuţ este, în orice caz, mai semnificativă decât toate celelalte care apar mai târziu în relatarea lui, pentru că episodul înecului colegilor este cel care a determinat, conform percepţiei lui Jacob, stilul său de viaţă actual. Pare, astfel, un punct adecvat de începere a relatării vieţii lui, în ciuda faptului că Jacob avea deja 17 ani când acel episod a avut loc. Viaţa lui poate fi descrisă ca un traseu circular, începând cu episodul de la 17 ani, continuând cu serviciul militar obligatoriu, pe care îl începe un an mai târziu, căruia îi urmează reîntoarcerea în armată ca profesionist, unde a rămas până în prezent. Abia apoi se referă la amintirile sale din copilărie, pe care le restructurează astfel încât să îi justifice alegerile ulterioare. „Toate dificultăţile de ordin

fizic şi psihic", spune el, „le resimt, însă continui ciclul pe care l-am început undeva, în clasa a XI-a – dar hai să nu ne îndepărtăm; erau total diferite".

Analizând cu atenţie prima amintire povestită de Jacob, două teme par să se desprindă: oferirea de ajutor şi salvarea altora, precum şi poziţia curajoasă pe care o adoptă pe parcursul luptei. Aceste două elemente sunt puse în evidenţă în majoritatea amintirilor sale din copilărie, ceea ce demonstrează, pe de o parte, îndrăzneala sa, iar pe de altă parte altruismul. Când i se cere să spună ce fel de copil era, el spune: „Neastâmpărat şi săritor". Cât despre imaginea de sine actuală, în ciuda importantei sale funcţii de ofiţer superior, nu exprimă o superioritate rece, ci se descrie ca fiind un comandant sensibil la nevoile soldaţilor săi, pe care doreşte să-i ajute şi să-i educe. Această tendinţă mai tandră, mai caldă este de asemenea reprezentată în amintirea din copilărie pe care o are despre educatoarea de la grădiniţă, ce era „ca o pasăre mare ce-şi întindea aripile peste cuib".

Povestea vieţii lui Jacob nu a fost prezentată integral în această carte şi totuşi extrasele utilizate aici pot ilustra unele dintre posibilităţile de cercetare a amintirilor timpurii atunci când naratorul îşi spune povestea fără să i se fi dat instrucţiuni specifice privind maniera în care să o organizeze. În asemenea cazuri, alegerea spontană a unei amintiri care să fie povestită întâi – nefiind în mod necesar cea mai veche – poate avea o semnificaţie importantă.

Remarci de final

În acest capitol am prezentat două abordări asupra interpretării poveştilor vieţii dintr-o perspectivă holistă asupra conţinutului. În prima, conform tradiţiei studiului de caz, ne-am folosit de o perspectivă largă asupra temei generale, din care urmau să se

delineze mai apoi câteva puncte esenţiale. În a doua, am folosit un anumit fragment de text pentru a clarifica povestea ca întreg. Ambele demonstraţii pot fi descrise ca stabilind legături sau asociaţii cu naraţiunea pe ansamblu, fie pornind de la debutul ei şi trecând prin restul textului, fie luând în discuţie diverse perioade şi domenii.

Note

1. Nu se întâmplă aşa întotdeauna. Unele poveşti ale vieţii sunt fragmentate sau descriu tranziţii importante. Vezi secţiunea a doua a capitolului 5. Nici chiar convertirea ei religioasă nu este descrisă ca fiind o schimbare drastică în viaţa sa, ci mai degrabă una superficială. Acest lucru poate fi comparat cu cele două poveşti ale vieţii din secţiunea a doua a capitolului 5.
2. Termenul *relaţional* se referă la accentuarea dimensiunilor interpersonale mai degrabă decât a celor ale sinelui. Pentru clarificarea teoretică a termenului, vezi Gilligan (1982), Miller (1986) şi Josselson (1992).
3. Un material excelent privind acest aspect este Rogers *et al.* (1999).
4. Cititorul trebuie să-şi amintească de faptul că interviul cu David a fost redactat, aşadar, scurtat, aşa că întrebările repetate ale intervievatoarei au fost omise din textul prezentat în capitolul 3.
5. Ar trebui menţionat faptul că analiza amintirilor timpurii ale Sarei a fost realizată de Michal Nachmias independent de cea efectuată de Amia Lieblich în secţiunea anterioară.
6. Pentru o explicaţie a termenului *shiva*, vezi nota 3 din capitolul 3.
7. O casă evreiască tradiţională poate fi identificată prin mai multe trăsături – printre care genul de cărţi, obiectele de ritual şi fotografiile care sunt puse la vedere, precum şi stilul de îmbrăcăminte al bărbaţilor, femeilor şi copiilor.

Capitolul 5

ANALIZA HOLISTĂ A FORMEI

În acest capitol, ca şi în cel precedent, ne vom concentra atenţia asupra poveştii vieţii ca întreg. Scopul în acest caz este însă acela de a demonstra cum poate fi utilizat materialul narativ pentru a interpreta variaţiile de structură.

Premisa de lucru a acestei secţiuni este că aspectele formale ale structurii exprimă în aceeaşi măsură ca şi conţinutul identitatea, percepţiile şi valorile povestitorului. Analizarea structurii poveştii va dezvălui astfel construcţia personală a experienţei de viaţă în curs de desfăşurare.

Acest capitol este împărţit în două secţiuni: a) o analiză a structurii; şi b) poveşti ale vieţii în două etape, ca naraţiuni ale realizării de sine. Prima secţiune foloseşte un număr mare de poveşti ale vieţii, în vreme ce următoarea se referă la forma nedenumită a două dintre poveştile disponibile în eşantionul nostru.

Analiza structurii – strategii

(Rivka Tuval-Mashiach)

Incursiunile psihologiei în analiza structurii narative au dus la adoptarea unor strategii din domeniul criticii literare. Asemenea strategii sunt bazate pe luarea în considerare a tipologiei narative, a progresiei naraţiunii şi a coeziunii sale.

Una dintre tipologiile frecvente, conţinând patru tipuri narative de bază, include povestirea romanţată, comedia, tragedia şi satira. În cazul variantei „romanţate", un erou trece printr-o serie de provocări pe drumul spre ţinta lui sau spre victoria sa finală, iar esenţa călătoriei este lupta în sine. Scopul „comediei"[1] este restaurarea ordinii sociale, iar eroul trebuie să posede abilităţile sociale necesare pentru a învinge pericolele ce ameninţă această ordine. În „tragedie", eroul este învins de forţele răului şi ostracizat de către societate. În fine, „satira" oferă o perspectivă cinică asupra hegemoniei sociale. (Pentru mai multe detalii, vezi Chanfrault-Duchet, 1991 ; Gergen, 1988 ; Murray, 1988)

Progresia naraţiunii se referă la evoluţia intrigii în timp. Într-o „naraţiune progresivă", povestea avansează constant (figura 5.1). În „naraţiunea regresivă" este vorba despre o deteriorare a situaţiei sau un declin al personajului principal (figura 5.2). În „naraţiunea stabilă" intriga stagnează, iar graficul nu se schimbă (figura 5.3). Aceste trei tipare de bază se pot combina între ele pentru a construi intrigi mai complexe (vezi Gergen şi Gergen, 1988, pentru lucrări mai detaliate asupra acestui subiect).

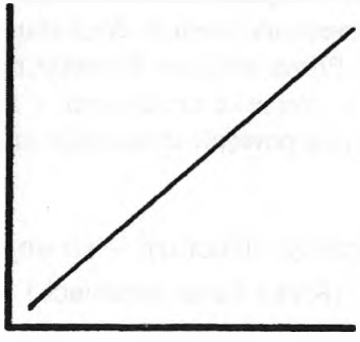

Figura 5.1. *Naraţiune progresivă*

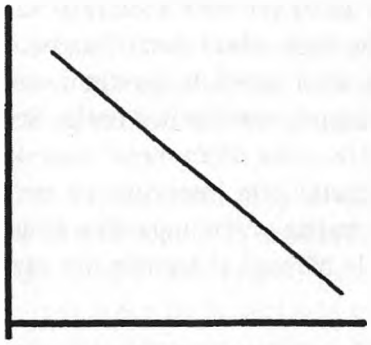

Figura 5.2. *Naraţiune regresivă*

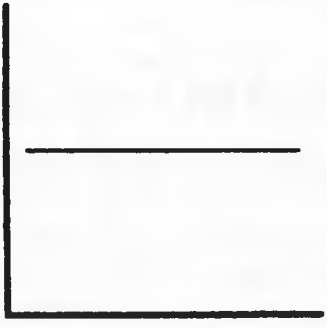

Figura 5.3. *Naraţiune constantă*

A treia strategie analitică se referă la coeziunea naraţiunii. Elementele unei naraţiuni bine construite („o poveste bună") includ povestea propriu-zisă (sau intriga în curs de desfăşurare), un obiectiv bine definit, o serie de evenimente care progresează către acest obiectiv şi relaţii secvenţiale şi de cauzalitate între evenimente (Bruner, 1991).

Cercetarea narativă a autobiografiilor sugerează că bărbaţii construiesc naraţiuni într-o manieră diferită faţă de femei. Bărbaţii au tendinţa de a schiţa intrigi bine definite, fapt ce se conformează definiţiei „poveştii bune" (Bruner, 1991), în vreme ce femeile

tind să „devieze" de la normele literare şi să construiască nara
ţiuni pe mai multe dimensiuni (vezi Gergen, 1992). Cercetările
întreprinse asupra unor astfel de naraţiuni scrise nu au fost com
pletate cu studii asupra naraţiunilor orale. Scopul capitolului de
faţă este de a analiza rolul diferenţelor sexuale în structura nara
ţiunilor orale obţinute prin interviuri cu persoane „obişnuite".
Acest lucru se va realiza prin compararea structurilor narative ale
poveştilor spuse de bărbaţii şi femeile din eşantionul nostru.

Analiza structurii : analiza naraţiunii ca întreg

Obiectivul acestei abordări a analizei narative este acela de a
schiţa un traseu tipic al vieţii sau o structură specifică pentru
fiecare gen. Metoda presupune lectura atentă a poveştii, dar cere
în plus, ca specialistul să aibă în vedere schiţa etapelor realizate
de intervievat.

Prima fază a analizei este identificarei axei fiecărei etape,
adică punctul tematic central din care se dezvoltă intriga[2]. Aici
cercetătorul este interesat de conţinut, dar numai în măsura în
care acesta furnizează material brut pentru construcţia structurii.
În timp ce axa intrigii poate evolua de-a lungul oricărei teme sau
al oricărui aspect pe care intervievatul îl consideră important,
cercetătorul este interesat de forma specifică şi de direcţia pe care
o urmează conţinutul. Astfel, comparaţiile între graficele struc
turale ale interviurilor se concentrează asupra dezvoltării temelor
şi intrigilor în jurul cărora se organizează structura, mai degrabă
decît asupra temelor şi intrigilor în general. Ca să dau un exemplu
mai concret, subiecte cum ar fi ascensiunea profesională a narato
rului sau dezvoltarea abilităţilor sociale, identitatea de gen şi altele
mai departe, ar putea fi identificate ca puncte tematice ale nara
ţiunii, cu toate acestea, efortul nostru analitic va fi acela de a
înţelege cursul acestei dezvoltări, mai degrabă decât conţinutul
lumii în care aceste dezvoltări au loc.

În faza a doua a analizei mă voi ocupa de identificarea dinamicii intrigii care poate fi dedusă din forme concrete de exprimare. Aceste forme ar putea include (a) reflecţii asupra anumitor fapte din viaţa intervievatului, de genul: „A fost cea mai rea perioadă din viaţa mea" sau „Atunci am realizat pentru prima oară că trebuia să...". Comentariile evaluative s-ar putea referi de asemenea, la viaţa intervievatului în ansamblu. Astfel, de exemplu, remarca „Viaţa mea a fost practic povestea Cenuşăresei" indică o naraţiune care trece de la declin la triumf. Formele pot include, de asemenea (b) răspunsuri la întrebarea: de ce intervievatul alege să încheie o etapă la un anumit punct (care a fost una dintre cele patru întrebări puse fiecărui subiect). Această întrebare tinde să obţină referinţe clare la un punct de cotitură din viaţa naratorului (vezi McAdams, 1985, 1993). Formele ar putea include şi (c) manierele de utilizare a termenilor care exprimă componenta structurală a naraţiunii, de exemplu, *răscruce*, *punct critic*, *curs al vieţii*, *traseu*, *progres*, *a sta într-un singur loc*.

Analiza poveştii ca întreg ar putea fi pusă în evidenţă şi de perspectiva personală a cercetătorilor, ca şi de impresiile lor evaluative. Sensibilitatea cititorului – de pildă, la detalii şi la gradul de emotivitate cu care este descrisă fiecare dintre etape sau discrepanţele existente între diversele descrieri ale aceleiaşi etape – ar putea oferi de asemenea piste importante de cercetare.

Această demonstraţie de analiză holistă a formei utilizează un subgrup al eşantionului mare, şi anume interviuri cu 22 de adulţi în vârstă de 42 de ani (11 bărbaţi şi 11 femei). Poveştile vieţii lui Dan şi Mike, care vor fi analizate în partea a doua a capitolului, nu vor fi incluse aici. Interviurile au fost înregistrate integral, furnizând astfel transcrieri fidele ale relatărilor. Folosind procedura descrisă mai sus, am realizat un grafic al cursului vieţii pentru fiecare intervievat, după modelul ascensiunii, declinului şi stabilizării. Am căutat apoi numitorii comuni ai graficelor provenind

din fiecare grupă de gen, ceea ce mi-a permis să stabilesc un grafic-prototip pentru fiecare din ele. În ultima fază a cercetării am comparat graficele obţinute de la cele două grupe de gen.

Comparaţii între sexe în interviuri

Copilăria. Nu au existat diferenţe privind forma graficelor bărbaţilor şi ale femeilor pentru această etapă timpurie. În general, copilăria este văzută ca o etapă destul de stabilă (marcată printr-o linie dreaptă în grafic) şi adesea descrisă ca „normală", „obişnuită", cu „nimic foarte important". Cei mai mulţi intervievaţi aveau amintiri foarte clare din copilărie, descriindu-şi această perioadă drept sigură, caldă şi lipsită de griji. Din punct de vedere grafic, acest lucru poate fi indicat printr-o linie dreaptă în centrul diagramei.

Trecerea la liceu. Tranziţia de la şcoala elementară la liceu a fost experimentată de toată lumea ca fiind un punct critic. Deşi nu toţi intervievaţii au delimitat perioada de tranziţie spre liceu ca fiind o etapă separată, tendinţa prevalentă a graficelor a fost de a înregistra o deplasare la acest punct al vieţii. Direcţia de mişcare a graficelor a fost influenţată de experienţele pe care le-au trăit naratorii vizavi de exigenţele academice, personale şi sociale ale adolescenţei, care au fost, în general, cele specifice vârstei.

Elias comentează: „Într-un fel [mersul la liceu] a deschis o nouă poartă în viaţa mea, care a determinat tot ce mi s-a întâmplat după aceea. Probabil că m-aş fi îndreptat într-o cu totul altă direcţie – cine ştie? Ar fi putut fi mai bine sau mai rău... dar, în orice caz, cred că a structurat totul".

Serviciul militar. Pentru cei mai mulţi dintre intervievaţi, perioada adolescenţei şi cea a armatei au fost, din punct de vedere structural, relativ asemănătoare. Atât sub aspectul conţinutului,

ui şi al direcţiei, aceşti ani au fost descrişi ca o extensie a axei de dezvoltare care a început în perioada liceului. Jacob, de exemplu a spus :

> În armată încercam mereu să-mi dovedesc mie însumi că puteam face mai mult... Adică, toate provocările acelea fizice... Atunci credeam ca şi acum, de altfel, că nu făceam decât să merg pe calea pe care păşisem deja în clasa a XI-a [când şi-a descoperit capacităţile de conducere ; vezi secţiunea a doua din capitolul 4], dar ce era în clasa a XI-a era nimic comparativ cu lucrurile prin care a trebuit să trec în armată.

Excepţie de la acest tipar au făcut cei pentru care anii de liceu au fost percepuţi în termeni de declin, în general membrii programului experimental care a presupus segregarea de restul liceului. Pentru aceşti intervievaţi, serviciul militar a fost în mare parte o experienţă de corectare. Unii dintre ei şi-au descoperit energii ascunse sau au fost capabili să construiască planuri de viitor. Libby a spus :

> Într-un fel, aş putea spune că armata a pus fundaţia a ceea ce eu urma să devin mai târziu, a ceea ce doream să fac cu viaţa mea în continuare, pentru că înainte de armată obişnuiam să cred că doresc să studiez lucruri care... Dar nu ştiu ce aş fi putut face cu ele.

Pe ansamblu, perioada armatei a fost mult mai semnificativă pentru bărbaţi. Descrierile oferite de ei pentru această etapă erau mai lungi şi mai detaliate decât cele ale femeilor. Acest lucru nu e deloc surprinzător, dacă ne gândim la faptul că, pentru majoritatea intervievaţilor, perioada serviciului militar a coincis cu războiul de Yom Kippur[3] şi cu numeroasele experienţe dureroase pe care le-a pricinuit. Cu toate acestea, cei mai mulţi dintre intervievaţi nu-şi amintesc această perioadă în termeni negativi, imaginea lor fiind mai degrabă aceea a unei perioade când şi-au descoperit abilităţi şi talente de care nu fuseseră conştienţi înainte.

Ca şi la etapa anterioară, întâlnim şi aici, din punct de vedere structural, mai multe asemănări decât diferenţe între grafice femeilor şi cele ale bărbaţilor. Tendinţa generală este aceea a unei uşoare ascendenţe care începe în copilărie şi culminează cu serviciul militar. Acest tip de grafic pare a fi relevant pentru majoritatea intervievaţilor, cu excepţia, cum notam mai sus, a acelora care s-au descurcat mai greu în perioada programului experimental de la liceu (care a fost raţiunea acestui studiu).

Tinereţea. Perioada tinereţii (după vârsta de 20 de ani) a coincis, pentru cei mai mulţi dintre intervievaţi, cu perioada de studii sau de învăţare a unei meserii, majoritatea celor din clasa socială mijlocie asociind-o cu aceste preocupări. Astfel că interesul nostru esenţial pentru această etapă a interviului – atât în cazul femeilor, cât şi al bărbaţilor – s-a îndreptat către traseul studiilor ales de subiecţii noştri. Fiindcă jumătate din eşantionul nostru de femei (şase dintre ele, mai exact) s-au căsătorit în această perioadă, aspectele legate de familie au început şi ele să fie prezente în acest stadiu.

Trei tipuri distincte de grafice au reieşit din analiza acestei perioade: un grafic prezentând o uşoară ascensiune a fost cel reprezentativ pentru intevievaţii care au simţit că au evoluat şi s-au maturizat de-a lungul acestei etape, prin asumarea unor responsabilităţi odată cu lărgirea orizonturilor (vezi figura 5.1). Un al doilea grup a perceput această perioadă ca fiind una de căutări sau chiar un moratoriu, care este reprezentat în grafic printr-o linie punctată (figura 5.4). Un al treilea grup este identificat prin tendinţa de a se angaja în proiecte de scurtă durată, care duceau la modificări bruşte ale traseului. Această perioadă de încercări şi erori este reprezentată grafic printr-o linie ondulată (figura 5.5)

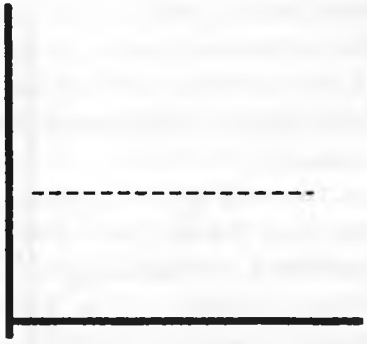

Figura 5.4. *Moratoriu*

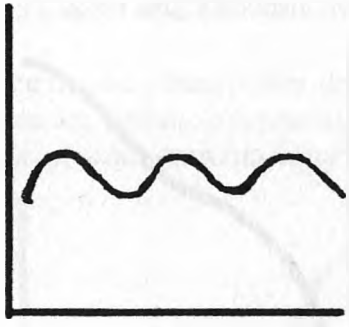

Figura 5.5. *Încercări şi erori*

Pe măsură ce analizam amintirile din perioada tinereţii, devenea din ce în ce mai greu să stabilesc un grafic-prototip pentru toţi supravieţuitorii. Dincolo de discrepanţele dintre poveştile individuale şi de departajarea pe care am făcut-o mai sus între cele trei tipuri structurale, a început totuşi să se contureze un grafic distinct, în cazul subiecţilor de gen masculin. Acest grup este cel mai bine reprezentat de o axă a carierei care urcă în grafic, uneori foarte rapid, alteori mai încet, spre succes. Chiar şi bărbaţii ale căror grafice reflectă perioade de stagnare sunt totuşi concentraţi asupra profesiei şi a aspectelor legate de carieră, plasând familia şi copiii mai degrabă la marginea decât în centrul relatărilor lor.

Aşa cum sugeram mai sus, variaţiile graficelor bărbaţilor se referă în primul rând la natura progresului profesional pe parcursul acestei perioade. Cele trei variaţii descrise mai sus ca tipuri ideale se pot combina între ele, de asemenea, din moment ce indivizii recurg la strategii diferite pentru a rezolva probleme diferite. Intervievaţii din prima categorie, din grupul „încet, dar sigur" (cinci bărbaţi), descriu o avansare lentă pe scara profesională către poziţii manageriale şi executive (figura 5.6).

Steve, spre exemplu, explică: „N-aş spune că au fost mai crize bruşte nici mişcări în salturi. Aşa merge când vine vorba de muncitorii salariaţi. Avansezi de-a lungul unui traseu standard şi nimic nu se întâmplă niciodată prea brusc".

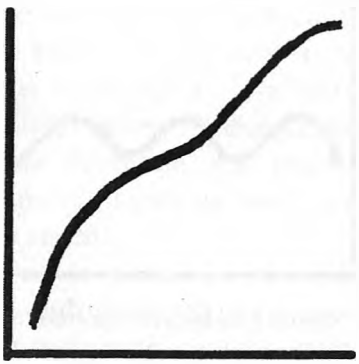

Figura 5.6. *Ascensiune uşoară*

Cei din al doilea grup, „îneacă-te sau înoată" (patru bărbaţi), descriu un progres meteoric şi preluarea unor responsabilităţi după confruntarea cu situaţii extrem de provocatoare (figura 5.7). David e un astfel de exemplu. Earnst este alt exemplu, el spune: „Mai mult sau mai puţin, am închis ochii şi am sărit. Fără să ştiu nimic despre meseria asta, m-am trezit dintr-odată manager".

Membrii unui al treilea grup se retrag mai devreme din confruntare, doar ca să iasă învingători mai târziu. Ei descriu situaţii

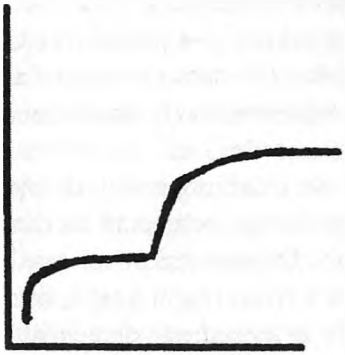

Figura 5.7. *Risc urmat de succes*

neglijare a statutului ori a beneficiilor de la slujbă de dragul potenţiale avansări. Uneori, o asemenea atitudine se traduce în a risca totul în prezent pentru un viitor mai bun.

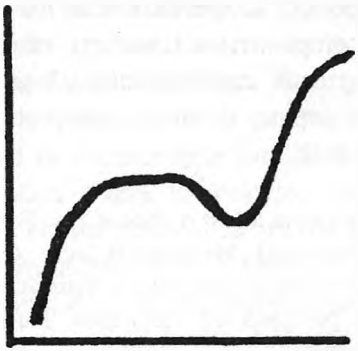

Figura 5.8. *Descreştere aparentă urmată de succes*

Jacob spune, de exemplu: „M-ai prins chiar la o răscruce, chiar acum trebuie să mă hotărăsc ce să fac. Ca să fiu sincer, nu mă agit. Poţi să mergi înainte în orice domeniu dacă vrei adevărat. Nu mi-e teamă să fac doi paşi în spate ca să fac un uriaş înainte ceva mai târziu".

Graficul prototip al femeilor e mult mai evaziv. Acest lucru are drept cauză, în primul şi-n primul rând, faptul că relatările femeilor sunt străbătute de numeroase axe ale intrigii în acelaşi timp. Aceste axe se concentrează, alternativ ori simultan, asupra mai multor domenii: profesional, familial şi al relaţiilor sociale. Adesea este greu sau chiar imposibil să înţelegem, ca în cazul bărbaţilor, care este intriga percepută ca fiind esenţială de către femeile intervievate. De asemenea, ne este imposibil să reprezentăm cele trei axe într-un singur grafic, din moment ce direcţia fiecăreia pare să fie independentă de celelalte.

O a doua problemă este complexitatea intrigilor de pe fiecare axă. Femeile schimbă cu uşurinţă şi în mod constant subiectele şi axele pe măsură ce caută să clarifice proeminenţa aspectului ce care-l consideră important la acel moment. Este greu de urmărit dezvoltarea intrigilor şi e dificil de înţeles maniera în care progresează un model, atunci când semnificaţia axelor intrigilor se schimbă în permanenţă[4]. Comentariile lui Ruth sunt tipice pentru multiplicitatea şi complexitatea structurii intrigilor, în încercarea ei de a descrie perioada cuprinsă între 28 şi 33 de ani, când a început să lucreze într-un domeniu complet diferit de ceea ce făcuse ea în facultate:

> Perioada de tranziţie nu a fost o chestie rea. Poate mai degrabă plăcută, nicidecum stresantă. Mergeam la lucru, era bine. Ştiam că fac ceva pentru familia mea şi mă simţeam satisfăcută. Poate că n-a fost cea mai grozavă perioadă din viaţa mea. Nu-mi împlineam chiar visele. Eram dezamăgită că nu mergeam mai departe cu arheologia dar ştiam că o să ajung acolo mai devreme sau mai târziu.

Aici evaluările celor trei axe ale intrigii se despart. Munca de zi cu zi aduce satisfacţie, nu împlinire; aspectele familiale o fac pe Ruth să aibă o părere bună despre ea însăşi; cu toate acestea, frustrările legate de neîmplinirea profesională rămân o sursă de dezamăgire.

Ca şi în cazul grupului de bărbaţi, din intervievarea grupului de femei se pot deduce câteva structuri reprezentabile sub formă de grafice. Aceste grafice sunt, în orice caz, identificabile în funcţie de numărul de ramuri narative, mai degrabă decât în funcţie de traiectoria unei singure intrigi. În unul dintre aceste tipuri, de exemplu (două femei), interesele profesionale constituie o axă a intrigii, exact ca şi în cazul bărbaţilor, dar accentul pus pe carieră reprezintă doar una dintre multiplele traiectorii care apar pe grafic. În vreme ce reprezentarea grafică a acestui tip seamănă la bază cu cea din cazul bărbaţilor, ea tinde totuşi să prezinte distorsiuni mult mai frecvente în traseul spre punctul superior al graficului.

Un al doilea grup (trei femei) aminteşte de ceea ce Gergen şi Gergen numeau plotul „fericiţi până la adânci bătrâneţi" (1988). Acest grup, fiind dominat de axa familiei, presupune stabilizarea de îndată ce familia începe să se contureze. Ca şi în povestea Sarei, o fază iniţială de necazuri şi erori în viaţa acestor femei tinde să se încheie de îndată ce căsătoria şi copilul intră în joc. În ciuda faptului că şi alte axe ale intrigii continuă să se desfăşoare în surdină, întemeierea unei familii este totuşi percepută ca fiind momentul de răscruce hotărâtor. Orice progres ulterior care apare pe grafic este filtrat de experienţele familiale şi de dezvoltarea familiei ca întreg. Una dintre intervievate comentează: „Intri într-un fel de rutină. Nu mai suntem ce-am fost la început. Amândoi avem serviciu. Avem doi copii – o familie! Aşa cum ar spune unul dintre clienţii mei, o masă cu patru picioare zdravene. Chiar a fost o perioadă foarte stabilă a vieţii" (Libby).

Pentru un al treilea grup (trei femei), graficul pare să cunoască un vârf în timpul adolescenţei şi apoi să coboare, pe măsură ce aceste femei au trecut prin al doilea şi respectiv al treilea deceniu de viaţă. Acum, la patruzeci şi ceva de ani, aceste femei încep să-şi revendice, încetul cu încetul, libertatea şi independenţa pe care au pierdut-o temporar crescându-şi copiii. Beth spune următoarele:

> Astăzi sunt mult mai deschisă decât în trecut. Cu timpul, îţi dai seama că nimeni pe lumea asta nu o să-ţi poarte ţie de grijă dacă nu o faci singură ... În final, când te uiţi în urmă, îţi dai seama că e o perioadă în viaţa ta când dai, dai, dai şi din nou dai, dai tot timpul ai copii – şi ei sunt mereu pe primul loc... Dintr-o dată te trezeşti şi te-ntrebi ... când m-am rătăcit pe parcurs?

În cazul a 25% din grup (trei femei), din nou, nu s-a putut realiza un grafic clar, fiindcă nu predomină nici o axă şi nu există nici un obiectiv clar care să se detaşeze din structura poveştii.

Ca să rezumăm, graficele femeilor diferă de cele ale bărbaţilor în mai multe sensuri. Viaţa lor nu este structurată de mişcări coerente îndreptate spre obiective bine definite. Nici un domeniu nu este accentuat în defavoarea altora. Cu toate acestea, odată cu absenţa unei unităţi de intenţie intervine o flexibilitate mai mare. Femeile îşi împart energiile între domenii diferite, dar au libertatea de a alege care dintre ele urmează să fie conturat cu mai mare pregnanţă.

În plus, femeile par să se adapteze mult mai bine vicisitudinilor vieţii. Le vine mai uşor decât bărbaţilor să se adapteze realităţilor schimbătoare şi să-şi redefinească scopurile în beneficiul situaţiei prezente (Bateson, 1989; Rabuzzi, 1988). Mai multe femei intervievate par să avanseze aceste ipoteze în reflecţiile asupra vieţii lor.

> Niciodată n-am ştiut ce mi s-ar fi potrivit cel mai bine. N-am avut niciodată un plan, acuma trebuie să fac asta sau ailaltă... şi pe parcurs, ştii, în fiecare etapă a vieţii apar lucruri noi de care să ţii cont şi ţi se pare că poate e ăsta sau poate e celălat. Totul a fost aşa de întâmplător, aşa de neplanificat. Lucrurile s-au întâmplat cum s-a nimerit şi le-am lăsat pur şi simplu să fie aşa cum sunt ... Nu m-am luptat cu ele, aşa că ele nu m-au doborât. (Joan)

Şi Ruth subliniază, reflectând la experienţele din trecut, că nu a fost tot timpul hotărâtă sau orientată spre un scop clar. Aceste caracteristici şi le-a dezvoltat mult mai târziu în viaţă.

Doar la 33 de ani am început să mă adun. Atunci, mai mult decât în trecut, ştiam ce vreau. Adică am reuşit să provoc anumite chestii în loc să aştept să mi se întâmple pur şi simplu ... Deţineam controlul, alegând cum anume voiam să trăiesc, în loc să las viaţa să mă controleze.

Vârsta mijlocie. Două consideraţii importante se pot desprinde din reflecţiile intervievaţilor asupra etapei vieţii în care se găsesc în momentul de faţă, adică la vârsta mijlocie. Una din ele este faptul că, la această vârstă, structurile poveştilor femeilor şi bărbaţilor încep să fie asemănătoare. Acum viaţa femeilor pare din nou să progreseze de-a lungul unei axe tematice centrale. Acest fenomen, bazat pe analiza formei, pare a se conforma teoriei lui Gutmann (1987) asupra conţinutului vieţii bărbaţilor şi femeilor la vârsta mijlocie, când personalităţile lor se androginizează. A doua consideraţie importantă se referă la faptul că atât femeile, cât şi bărbaţii văd acest stadiu al vieţii într-o lumină mult mai bună decât pe cele precedente. Relatările lor reflectă deja tema unei creşteri constante şi/sau a unei stabilităţi. Aşa cum spune Bill :

> Puţine s-au schimbat de-atunci. Viaţa noastră este solidă, bine ancorată, organizată. Evenimentele au loc într-o rutină familiară... Viaţa merge de la sine şi noi ne lăsăm duşi de ea, uneori progresând, alteori menţinând doar *statu-quo*-ul. Poate că peste câţiva ani ne vom pensiona şi-atunci lucrurile o să-nceapă să se mişte altfel.

Unii intervievaţi (patru bărbaţi şi două femei) vorbesc despre dorinţa de a-şi schimba viaţa sau despre sentimentele de frustrare provocate de cariera pe care o au. Sara, de exemplu, e sătulă de anii de învăţământ. Totuşi, până la această etapă a vieţii, intervievaţii noştri par să fi făcut pace cu ei înşişi. Atât timp cât au sentimentul că pot face alegeri noi sau că îşi pot schimba direcţia, aceşti adulţi de vârstă mijlocie nu se mai grăbesc să facă schimbări. John spune :

> Cred că este cea mai bună perioadă din viaţa mea. Sunt în elemen meu. M-am maturizat în toate aspectele vieţii mele. Simt că acum înţeles ce e cu viaţa, simt că ştiu ceea ce nu ştiam la 20 sau la 30 de Astăzi am atins punctul maxim, fie că e vorba de relaţiile cu cei jur, fie că e vorba de propria-mi natură, fie de percepţia pe care o asupra mea şi asupra celorlalţi, fie de atitudinea faţă de viaţă în gener

Exemple de cazuri: Sara şi David

În cele ce urmează, metoda descrisă mai sus va fi demonstr într-o scurtă analiză a relatării lui David şi a celei a Sarei. Cit sunt invitaţi să revină la poveştile vieţii reproduse în această c şi să experimenteze metoda pe cont propriu.

Sara. În ceea ce priveşte conţinutul, povestea Sarei este tip „feminină", cu o axă relaţională dominantă (vezi prima secţiu a capitolului 4). Obiectivele ei sunt mai întâi de toate delimit în funcţie de familie şi copii, iar avansarea profesională este umbrită de grijile familiale:

> Şi până la urmă cei mai mulţi dintre noi au progresat, aveam succ fiecare dintre noi şi-a întemeiat o familie şi are o carieră. Poţi vede ştii, că toţi au trei copii, patru copii, toţi au familii şi meserii re pectabile.

Ar trebui subliniat faptul că povestea Sarei este relativ mai bine structurată decât a celor mai multe dintre femei. Viaţa ei e stabilă până la momentul în care intră la liceu, moment pe care ea îl percepe ca pe „un fel de salt". Traiectoria începe să progreseze rapid în perioada liceului. Continuă să urce, oarecum mai mode rat, în timpul serviciului militar, trecând printr-o scurtă descre tere când Sara e dezamăgită de faptul că stă prea mult departe de casă. Până să se mărite, experienţele sunt puţine. Graficul urcă uşor la începutul fiecărei etape (studii, munca la GG, munca la kibuţ) şi coboară atunci când se simte plictisită sau izolată social

Perioada de dinaintea căsătoriei este foarte greu de reprezentat în grafic. Sara nu oferă explicaţii pentru alegerea profesiei sau pentru studiile şi planurile care ar putea clarifica traseul vieţii ei. Alegerile legate de carieră sunt decriptate pe consideraţii mai mult sociale decât profesionale, iar referirile pe care le face la această etapă a vieţii de „învăţătoare necăsătorită" accentuează din nou ideea că ea nu face decât să-şi umple timpul până la momentul când îşi va întemeia o familie. Căsătoria şi copiii provoacă o ascensiune în grafic (vezi figura 5.9). Nivelul înalt, uniform, la care ajunge viaţa ei ulterior este puternic tulburat de două schimbări majore : o tendinţă către un stil de viaţă mai religios şi deliberările legate de o schimbare în carieră. Sara pretinde că s-a adaptat treptat la un stil de viaţă religios şi că acest lucru nu constituie o povară. Uzura profesională în urma celor 19 ani petrecuţi în învăţământul primar este estompată într-o manieră similară, de vreme ce problemele profesionale sunt întotdeauna văzute prin lentila preocupărilor familiale. Dacă va avea încă un copil, explică ea, atunci îşi va lua concediu.

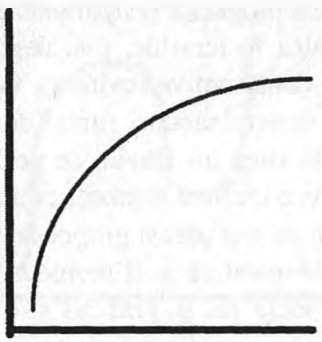

Figura 5.9. *Povestea vieţii Sarei*

Povestea Sarei este, pe ansamblu, povestea unei femei care se adaptează. Evenimentele din partea cărora te aştepţi să-i strice echilibrul sunt pur şi simplu ignorate. Sara vede întotdeauna partea

Capitolul 8

DISCUŢIE: OPŢIUNI ŞI EVALUĂRI ÎN CERCETAREA NARATIVĂ

În acest capitol final, am dori să revenim la unele dintre ideile de bază care fundamentează majoritatea temelor şi pasajelor ilustrative pe care le-am prezentat de-a lungul acestor pagini. Capitolul actual este dedicat, în mare parte, alegerilor, opţiunilor şi dilemelor cu care s-au confruntat cercetătoarele aproape la fiecare pas al studiului lor. După ce le-am oferit cititorilor un model pentru diversele modalităţi de lectură, de analiză şi de interpretare ale materialelor narative şi le-am arătat felul în care acest model poate fi utilizat, am dori să „complicăm" şi să „deconstruim" demersul anterior, abordând unele dintre întrebările incomode pe care, de dragul clarităţii, le-am lăsat deoparte până la acest moment.

Atunci când începe un nou studiu, cercetătorul se confruntă cu multe dileme privind alegerea ipotezelor de lucru şi a abordării propriu-zise, însă aceste dileme sunt doar rareori elucidate. De fapt, această alegere este determinată de o multitudine de factori – şi de interacţiunea lor – care au legătură cu domeniul şi studiul, pe de o parte, şi cu cercetătorul ca persoană, pe de altă parte. Foarte importantă tinde să fie concordanţa dintre scopurile cercetării şi metodele pe care le utilizează; totuşi, consideraţiile practice şi preferinţele personale pot avea impactul lor pe parcursul acestui complicat proces de luare a deciziilor. Credem că psihologia de

astăzi se caracterizează prin pluralism, atât în teorie, cât și în metodă. Mai mult decât atât, acest pluralism include atât cercetările bazate pe o singură teorie sau metodă de analiză (așa cum am încercat să arătăm în capitolul 1), cât și multe alte cazuri de analiză în care se îmbină ori se amestecă elemente noi sau deja existente.

Despre text, lectură și interpretare

Prima pe lunga listă a dihotomiilor care urmează să fie estompate sau anulate în capitolul de față este cea legată de „text" și „lectura" lui și, pe această linie, de „lectură" și „interpretare". Așa cum argumentează și Școala hermeneutică (Widdershoven, 1993), am descoperit în studiile noastre că orice lectură presupune interpretare și că, de fapt, chiar în etapa obținerii textului, mai cu seamă în actul dialogic de realizare a unui interviu biografic, au loc în mod constant procese implicite și explicite de comunicare, înțelegere și explicare. Iluzia că ar exista un text static care abia apoi este supus unui proces separat de lectură și interpretare este departe de realitate. Toate acestea au de-a face cu dilema pe care am numit-o „a nivelurilor de interpretare" (vezi pp. 122-123) – mai exact, cu rolul pe care-l are teoria în ascultarea și explicarea unei relatări. Este oare intervievatorul un ascultător naiv, conectat doar la lumea contingentă prezentată de narator? Sau, dimpotrivă, va pune întrebări, va avea îndoieli și va căuta în permanență necon cordanțe, contradicții, tăceri și subînțelesuri în poveștile pe care le ascultă? (Pentru o abordare a lucrurilor „nespuse" în analiza narativă, vezi Rogers *et al.*, 1999). Se poate urma o cale de mijloc între aceste două extreme? Sau se poate ține seama de amândouă în același timp? Această alegere este la fel de relevantă pentru procesele de intervievare și ascultare, cât și pentru actele de interpretare și de formulare a concluziilor referitoare la o

poveste a vieții. Pornind de la experiența noastră, credem că, începând cu simplul fapt de a fi în aceeași cameră, trecând prin informarea interlocutorului asupra scopului întâlnirii, până la punerea unor întrebări, asocierea lor unor răspunsuri și participarea la crearea atmosferei, toate aceste gesturi vor presupune efectuarea unor alegeri. Totuși, pentru a face un studiu individual sau pentru instruirea în diverșii „pași" ai cercetării, ignorăm adesea asemenea colțuri întunecate care apar în practică, probabil fiindcă ar fi prea greu să ținem cont de ele și să învățăm cum să realizăm „cercetarea", în același timp. În orice caz, studiile narative ar putea avea de câștigat de pe urma sensibilității și conștientizării cercetătorilor vizavi de existența acestor procese subtile, precum și a dorinței lor sincere de a le împărtăși cititorilor.

Despre pluralism: abordări calitative și/sau cantitative

Adesea se face distincție între metodele cantitative și cele calitative. Aceste metode de cercetare aparțin diferitor paradigme din cadrul științelor sociale și reprezintă diverse perspective generale asupra lumii și, prin aceasta, asupra naturii înseși a științei. În ceea ce privește scopul cărții de față, cercetarea cantitativă se referă în principal la numere și statistici, pe când studiile calitative au de-a face cu discursul și cu interpretarea sa. În orice caz, așa cum argumentează pe scurt Hammersley (1992) în analiza pe care o face etnografiei contemporane, departajarea calitativ-cantitativ poate fi deconstruită cu maximă ușurință, deoarece „o mare parte dintre studiile de azi (inclusiv cele care sunt în general considerate calitative) combină de fapt cele două abordări" (p. 161). E mai mult ca sigur că acest lucru se aplică tuturor capitolelor precedente, care variază foarte mult în ceea ce privește importanța numărării și a prelucrării informațiilor în fiecare dintre ele. Mai

exact, în acest fel, cercetătorul se confruntă mai degrabă cu o serie de posibilităţi decât cu o dihotomie. Pentru culegerea datelor, trebuie să decidă cât de precise ar trebui să fie acestea, cât de obiective, cât de reproductibile şi de replicabile. Un alt set de întrebări se referă la cât de personală, autentică şi contextuală ar trebui să fie căutarea datelor.

Necesitatea alegerii (de exemplu, un chestionar *versus* un interviu nestructurat) nu dispare totuşi odată cu această etapă. Aşa cum am demonstrat, când se selectează nişte date narative care urmează să fie studiate, analizarea lor poate fi predominant cantitativă, aşa cum am exemplificat deja în primele secţiuni ale capitolelor 6 şi 7, sau în principal calitativă, cum am arătat în capitolul 4. În orice caz, am evidenţiat deja faptul că, nu mai puţin decât procesarea calitativă, analiza cantitativă a textelor verbale are nevoie de un număr mare de definiţii şi decizii arbitrare pe tot parcursul cercetării, până la tabelul care conţine rezultatele finale. Aceasta transformă pur şi simplu obiectivitatea acestor proceduri, în viziunea noastră, într-o iluzie. Procese care par să fie sistematice şi precise nu duc totuşi la o interpretare obiectivă. Astfel probabil nu e mai puţin „exactă" lectura unui text fără nici o prejudecată şi notarea impresiilor asupra a ceea ce înseamnă relatarea în cauză pentru narator, pe de o parte, şi pentru cititor, pe de altă parte, fără a se folosi deloc cifrele. Poziţia noastră de bază este, în orice caz, că există îndeajuns loc pentru toate aceste abordări şi metode şi că modul în care noi înţelegem o întrebare, o persoană sau o cultură este, de fapt, îmbogăţit prin acest pluralism.

Abordarea noastră, pe care am încercat s-o exemplificăm în capitolele anterioare, se apropie, desigur, de zona subiectivă, narativă a paletei de abordări. Am revenit în mod repetat la aceleaşi date, adică la corpusul nostru de aproximativ 80 de poveşti ale vieţii, echipate cu diferite instrumente de cercetare, care au produs, în acest fel, o multitudine de lecturi. Din varietatea acestor unghiuri de abordare, am ales să ne concentrăm cât de mult s-a

putut asupra a două poveşti ale vieţii sau chiar asupra anumitor episoade ori fragmente ale acestora. În mod special, cititorul a avut ocazia să se familiarizeze cu trei tipuri de interpretări ale amintirii Sarei legate de moartea surorii mai mici, care au fost realizate în mod independent de câteva cercetătoare. Deşi această cercetare a părut pe alocuri redundantă sau repetitivă, lecturile generate nu au fost totuşi niciodată identice. Fiecare lectură a fost unică, relevând câteva faţete noi ale episodului care a avut loc în copilăria Sarei. Am putea avea în vedere o suprapunere a celor trei interpretări, pentru a evidenţia neconcordanţele dintre ele: dacă am face-o, ce anume am învăţa din aceste contradicţii? Convingerea noastră este că poveştile vieţii şi lecturile lor sunt tot atât de variate şi de complexe ca şi identitatea umană, astfel că, – exact aşa cum se întâmplă şi în psihoterapie – conflictele şi contradicţiile sunt parte integrantă a analizelelor narative. Sperăm să fi demonstrat până acum cât de bogat şi plin de surprize se dovedeşte a fi acest evantai de lecturi în momentul în care se urmăreşte înţelegerea unei persoane.

Alegerea poveştii vieţii ca mijloc de studiere a identităţii

Într-adevăr, am pornit la drum cu o ipoteză privind legătura dintre povestea vieţii şi identitate sau personalitate, mărturisindu-ne interesul pentru înţelegerea lumilor interioare sau a universului de sensuri specific femeilor şi bărbaţilor dintr-o anumită cultură. Alegerea şi intenţia noastră a fost aceea de a explora aceste lumi ascultând vocile celor care-şi povesteau viaţa, ştiind faptul că oamenii creează poveşti din elemente provenind din istoria vieţii şi cultura lor şi, în acelaşi timp, că aceste poveşti le construiesc viaţa, le dau sens şi scop, îi leagă de cultura în care s-au manifestat. În acest fel, putem spune cu siguranţă că nici o poveste a

vieţii nu este unidimensională. O poveste poate avea o melodie, un ton şi o intensitate sau, în termenii noştri, poate avea conţinut şi formă – conţinut care cuprinde o mulţime de teme bine îmbinate între ele, deşi uneori conflictuale, şi formă care se poate caracteriza prin structură, stil, coerenţă şi alte atribute de acest fel.

Următoarea întrebare utilă discuţiei noastre ar putea fi formulată după cum urmează : care dintre acestea ar reflecta identitatea naratorului ? Am putea ajunge la concluzia că atât povestea unui om, cât şi identitatea lui sunt complexe şi multilaterale sau, aşa cum scrie Bakhtin (1981), dialogice şi polifonice (vezi şi Hermans *et al.*, 1993). Ca şi poveştile, aşa cum am văzut în cazul Sarei şi în cel al lui David, identitatea are multe componente şi nivelurі. Diversele componente ar putea interacţiona ca să creeze un tot unitar ; ele se află adesea într-un dialog care rămâne conflictual şi, uneori, ideea de dialog este chiar exclusă. În ceea ce priveşte nivelurile, am putea propune următoarea idee : prin comparaţie cu căutarea identităţii prin intermediul conţinuturilor poveştii vieţii, aspectele structurale ale relatării sunt mult mai intim conectate de nivelurile profunde ale personalităţii, mai greu de manipulat şi, probabil, mult mai relevante. În acelaşi timp, am dori să spunem din nou că distincţia dintre formă şi conţinut nu este atât de uşor de făcut pe cât s-ar crede, ceea ce ne aduce încă o dată la discuţia privitoare la modelul de cercetare ales şi la posibilităţile pe care le oferă cercetătorilor.

Reflecţii asupra modelului propus de noi

Modelul pe care l-am construit noi, bazat pe combinaţii de câte două poveşti ale vieţii, a fost prezentat ca procedeu de ordonare a numărului din ce în ce mai mare de metode şi idei de abordare a poveştilor vieţii. Credem că modelul nostru are într-adevăr o valoare euristică în ceea ce priveşte gândirea şi discursul

cercetării narative şi poate fi folosit pentru mai multe tipuri de materiale: verbale (orale sau scrise) şi, probabil, vizuale. În orice caz, după ce am propus şi am folosit acest model, vom încheia cartea cu o avertizare. Acest model a creat, probabil, dihotomii care ar trebui acum domolite sau eliminate, aşa cum am sugerat deja în diverse momente, pe parcursul capitolelor. Modelul nostru format din patru secţiuni – conţinut integral, categorii de conţinut, formă integrală şi categorii ale formei – a fost cu siguranţă instructiv în debutul cărţii, dar, luat la valoarea sa nominală, ar putea fi înşelător. Ar fi preferabil ca fiecare cititor să conceapă acest model ca fiind construit din două continuuri. La finele fiecăruia din ele se găsesc exemple clare, dar rare, de tipul *ori-ori*, în vreme ce majoritatea metodelor de lectură propuse nu sunt altceva decât combinaţii destul de bine echilibrate ale acestora.

Oricât ar fi fost de util, într-o fază incipientă, să ne referim separat la fiecare metodă de analiză şi să le încadrăm în patru categorii, acest tip de conceptualizare maschează, în cele din urmă, distincţii mult mai fine şi combinaţii nenumărate. Analize care „aparţin" aceleiaşi categorii sunt adesea departe de a fi asemănătoare, aşa cum s-a întâmplat în exemplul celor două analize de conţinut din capitolul 6 sau în exemplul celor două analize pe categorii formale prezentate în capitolul 7. În vreme ce prima dintre ele, privind impactul programului liceal experimental, se dorea a fi exactă în numărarea enunţurilor şi ierarhizarea categoriilor în funcţie de frecvenţa acestora, a doua, privind naratorii şi familiile lor, a fost mult mai interpretativă şi subiectivă în abordarea datelor. Folosind termenul *intersubiectivitate*, a doua analiză de conţinut oferă exemplul unei cercetătoare care ascultă subiectiv vocile povestitorilor. Aceasta poate conduce la concluzii profunde şi bine întemeiate care, altminteri, ar fi ignorate. Diferenţele dintre diverse metode care aparţin aceleiaşi direcţii, în termenii modelului nostru, nu sunt întotdeauna

uşor de caracterizat şi, pentru a fi elaborate, trebuie să fie luate în calcul şi alte dimensiuni.

În acelaşi timp, după cum am demonstrat pe larg în exemple, principalele distincţii pe care le-a impus modelul nostru simplificau adesea în mod exagerat practica propriu-zisă a cercetării narative. Când ţinta cercetării era forma poveştii, în varianta ei integrală sau pe categorii, conţinutul nu putea fi totuşi ignorat. Dimpotrivă, conţinutul plotului ori segmente ale sale sunt esenţiale în caracterizarea şi înţelegerea formei. Separarea abordării „integrale" şi punerea ei în contrast cu abordările „categoriale" sunt, în realitate, la fel de obscure ca şi distincţia dintre „conţinut" şi „formă". O spunem deci încă o dată, aici nu avem de-a face cu o dihotomie. Determinarea exactă a dimensiunilor fragmentului cercetat sau a amplitudinii categoriei reprezintă o altă opţiune metodologică relevantă cu care se confruntă cercetătorii. Am demonstrat cât de detaliat şi de meticulos trebuie să fie cercetătorul atunci când împarte textul pe secvenţe precise sau cât de edificatoare poate fi la un moment dat utilizarea unor teme, motive sau fragmente mai mari. Exact ca şi în cazul percepţiei, unde avem un obiect şi un fond al percepţiei, un segment relativ scurt al unei poveşti a vieţii (de pildă, o anumită etapă a vieţii sau un capitol, aşa cum ne-am structurat noi baza de date) poate fi considerat un „întreg" în cadrul căruia se manifestă mai multe componente. Mai mult decât atât, când citim o poveste a vieţii integrală, se pot remarca anumite enunţuri sau episoade singulare care pot oferi o cheie cu privire la ideea de bază a întregii naraţiuni. Din perspectiva noastră, se întâmplă totuşi destul de rar ca o analiză de conţinut să atingă de una singură concluzii mulţumitoare când nu ia în considerare contextul în care apar enunţurile respective şi anumite informaţii apărute în urma înţelegerii persoanei şi a poveştii sale. În această etapă, urmărim să eliberăm cititorii de aderenţa la astfel de dihotomii şi să subliniem nevoia

utilizării acestor termeni doar pentru a exprima polarităţi ideale care definesc domeniul, fără însă ca asemenea forme pure să poată fi descoperite în contexte naturale.

Suntem oare mai avizaţi acum în ceea ce priveşte modul de realizare a unei cercetări narative?

Excluzând metodele tradiţionale ale „analizei de conţinut" care astăzi sunt adesea computerizate[1], printre numeroase alte posibilităţi ale abordării lecturii şi interpretării poveştilor vieţii există câteva manuale sau ghiduri care prescriu, pas cu pas, cum trebuie efectuat un studiu. Ele reprezintă, după părerea noastră, nu doar rezultatul firesc al nematurizării acestui tip de metodologie atât în psihologie, cât şi în alte ştiinţe sociale, ci şi o consecinţă a naturii înseşi a muncii de cercetare ce seamănă mai mult cu lectura unei poezii sau a unui roman. În orice caz, noi credem cu tărie că analiza narativă nu e nici pe departe o formă de artă sau un un talent înnăscut. În schimb, nu poate fi nici o simplă „tehnică", ci e o abilitate care necesită multă răbdare şi care poate fi învăţată la nivel academic, rafinată şi îmbunătăţită. Lectura exemplelor detaliate, aşa cum sperăm că au fost cele oferite de noi în cartea de faţă, poate fi o cale sigură spre obţinerea unor rezultate mai bune.

Expunerea pasivă la un model perfect de cercetare, în cazul în care aşa ceva ar exista într-adevăr, nu e întotdeauna un mijloc de instruire productiv. În acest scop, am încercat să ne solicităm cititorii pe parcursul cărţii. Mai mult decât atât, am încercat să elucidăm dilemele şi consideraţiile care s-au luat în calcul atât în monologurile interioare ale cercetătoarelor, cât şi în dialogurile cu colegele de breaslă (aspecte ce nu sunt aproape niciodată prezentate în studii) – toate acestea pentru a atinge destinaţia finală:

„cum anume" să utilizăm procedura în cauză. Acesta este întotdeauna un fascinant şi, uneori iritant proces de acumulare de argumente *pro* şi *contra*, de conturare şi revizuire a unor reguli fezabile, optime, făcând adesea compromisuri din cauza limitărilor practice. Totuşi, aşa cum am demonstrat mai ales în prima parte a capitolului 7, când am făcut analiza nivelului cognitiv al naratorilor aşa cum este reflectat în poveştile vieţii, acest proces nu trebuie să dăuneze ţinutei academice a concluziilor finale, a procedurii alese şi a aplicării sale. Reflexivitatea împărtăşită şi recunoaşterea deschisă a dilemelor au garantat un dialog sincer, matur şi critic între noi şi cititorii noştri, un dialog care dă forţă domeniului cercetării narative şi ne ajută în acest fel, să mergem mai departe.

Analizarea modelelor de cercetare ne aduce faţă în faţă cu un aspect extrem de important în cercetarea narativă, şi anume judecarea şi evaluarea. Vom încheia cartea cu o ultimă discuţie asupra modelului folosit în studiul nostru.

Criteriile cercetării calitative

„Vechile" criterii de evaluare a cercetării constau, în linii mari, în coeficientul de siguranţă, validitate, obiectivitate şi replicabilitate. Aceste criterii erau în principal cantitative, adică exprimate prin coeficienţi de corelaţie sau alte măsurători de acest gen. Dacă unii cercetători încă mai cred că asemenea criterii se aplică tuturor tipurilor de studii, inclusiv cercetării narative (calitative), această poziţie este, practic, dificil – dacă nu chiar imposibil – de menţinut în cazul nostru (Altheide şi Johnson, 1994). Mai mult decât atât, o asemenea abordare ar contrazice natura însăşi a perspectivei narative care, pornind dintr-un unghi interpretativ, susţine că materialele narative – ca şi realitatea însăşi – pot fi citite, înţelese şi analizate în numeroase moduri, iar abordarea unor

relatări foarte diferite între ele reprezintă, fără îndoială, nu un indicator al unei metode inadecvate, ci o manifestare firească a bogăţiei unui asemenea material, precum şi a diversităţii extraordinare a lecturilor posibile – după cum am demonstrat pe larg pe parcursul acestei cărţi.

Care ar putea fi, atunci, criteriile de analiză a calităţii cercetării narative? Cum am putea distinge între un studiu bun şi unul prost? Cum am putea oferi nişte linii directoare prin care să ne îmbunătăţim abordarea? Pluralismul pare să se numere printre aspectele ce caracterizează evaluarea cercetării narative, dat fiind faptul că problemele pe care le-am ridicat mai sus au primit o varietate de răspunsuri în demersurile recente de cercetare. Le oferim acum cititorilor noştri o mostră de astfel de propoziţii, pentru a le aplica atât capitolelor anterioare ale cărţii de faţă, cât şi pentru a le considera drept viitoare linii directoare în lectura şi efectuarea cercetării narative în general.

Prezentând pe scurt încercările anterioare de evaluare a studiilor de caz, Runyan (1984) distinge între criterii interne, cum ar fi stilul, vivacitatea, coerenţa şi plauzibilitatea aparentă, şi criterii externe, care vizează gradul de corespondenţă cu sursele externe de informaţii privind subiectul în cauză: „Pentru a fi complet, procesul de evaluare nu poate fi dus până la capăt doar prin citirea cazului, această lectură trebuind să implice şi judecăţile făcute de persoanele care cunosc subiectul respectiv ori sunt familiarizate cu alte surse de dovezi" (p. 150). Pe baza experienţei sale, Runyan propune şapte criterii de evaluare a studiilor de caz. Le prezentăm integral mai jos, din moment ce pot fi luate şi ca scopuri de cei care doresc să iniţieze un studiu narativ sau ca motive pentru a se decide să realizeze o asemenea analiză:

1. să furnizeze o percepţie exactă asupra persoanei studiate, clarificând ceea ce înainte nu părea să aibă sens sau era de-a dreptul neinteligibil şi sugerând conexiuni neevidente înainte;

2. să furnizeze o impresie despre persoana respectivă, să transmită experienţa de a fi interacţionat direct cu acel om ;
3. să ne ajute să înţelegem lumea interioară ori subiectivă a acelei persoane, cum anume se raportează la propriile experienţe, situaţii, probleme, la viaţă în general ;
4. să ne crească simpatia sau empatia cu privire la persoana respectivă ;
5. să descrie în mod eficient lumea socială şi istorică în care trăieşte persoana respectivă ;
6. să facă lumină în ceea ce priveşte cauzele (şi înţelesurile) evenimentelor relevante, ale experienţelor şi condiţiilor de viaţă ;
7. să fie vie, evocativă, să solicite emoţional şi să îndemne la lectură (p. 152).

Această listă profundă şi comprehensivă se concentrează doar asupra studiilor de caz singulare şi, după cum se vede, nu a epuizat aspectul evaluării. În spiritul pluralismului, pe de o parte, am putea găsi perspective radicale, cum ar fi cele exprimate de Smith (1984), care consideră că evaluarea cercetării calitative şi interpretative se află în contradicţie flagrantă cu caracteristicile şi valorile fundamentale ale rigorii ştiinţifice. Pe de altă parte însă, au apărut şi alte modalităţi de definire a criteriilor, precum şi liste de criterii noi, mult mai concise. Într-o lucrare foarte recentă, Rogers şi colaboratorii săi au propus, cu modestie, următoarea idee : „În cercetarea calitativă, un criteriu de validitate fundamental este acela ca interpretările şi concluziile să fie strict ancorate în text". Hammersley (1992) a propus două criterii extrem de generale : validitatea, care se referă la gradul de adevăr, de plauzibilitate şi de credibilitate a unei relatări (p. 69), şi relevanţa, ce se referă la importanţa pe care ar putea-o avea relatarea respectivă pentru câmpul de cercetare, pentru descoperirile

anterioare, pentru metode, teorie sau politica socială actuală (p. 73). Situându-se într-o cu totul altă perspectivă, Mishler (1990) a propus două criterii diferite de evaluare a cercetării narative, şi anume siguranţa informaţiilor pe care le vehiculează şi autenticitatea. Din cele două, siguranţa informaţiilor se referă la evaluarea făcută de o comunitate de cercetători. Mishler argumentează în felul următor: „Atenţia acordată siguranţei informaţiilor mai degrabă decât adevărului lor înlătură validitatea din locul în care aceasta se afla în mod tradiţional, şi anume într-o realitate prezumabil obiectivă, nonreactivă şi neutră, şi o aduce în lumea socială – o lume construită în şi prin discursul, acţiunile şi practicile noastre" (p. 420).

Bazându-ne atât pe ideile expuse mai sus, cât şi pe propria experienţă de cercetare a poveştilor vieţii, am conturat următoarele patru criterii utile în evaluarea studiilor narative.

1. *Amploarea: comprehensivitatea dovezilor*. Această dimensiune se referă atât la calitatea interviului sau a observaţiilor, cât şi la interpretarea propusă. Citatele numeroase care apar pe parcursul studiilor, ca şi sugerarea unor explicaţii alternative ar oferi cititorilor posibilitatea unor interpretări calificate.
2. *Coerenţa: maniera în care diversele părţi ale interpretării creează o imagine completă şi plină de sens*. Gradul de coerenţă se poate evalua atât la nivel intern, în măsura în care părţile se leagă unele de altele, cât şi la nivel extern, prin comparaţie cu teorii şi cercetări anterioare.
3. *Viziunea interioară (insightfulness): simţul inovaţiei şi originalitatea prezentării poveştii şi analizei sale*. Ap[illegible] acestui criteriu este întrebarea dacă citirea anal[illegible] vieţii unui „oarecare" duce la o mai bună î[illegible] proprii.

4. *Parcimonia : capacitatea de a oferi o analiză bazată pe un număr mic de concepte şi eleganţa sau impresia estetică a prezentării* (ce are legătură cu meritele literare ale relatării orale sau scrise şi cu analiza sa ; vezi Blauner, 1987 ; Richardson, 1994).

Ca şi Mishler (1990), Rogers şi colaboratorii săi (1999), noi nu ne referim direct la valoarea de adevăr a studiului narativ, dar credem că un proces de validare consensuală – mai exact, împărtăşirea punctelor de vedere şi a concluziilor obţinute întregii comunităţi de cercetători şi altor persoane informate şi interesate de subiect – are o importanţă crucială în analiza narativă. S-au spus multe în această carte despre importanţa dialogului dintre cercetători, ca şi despre conştientizarea existenţei dilemelor interioare şi, drept urmare, a necesităţii împărtăşirii lor.

Cititorul a realizat, probabil, până la acest moment, că a avea o „listă" nu garantează neapărat decizii uşoare şi acorduri de la sine înţelese. Comparate cu măsurătorile cantitative ale validităţii şi siguranţei datelor, criteriile propuse mai sus au o natură pur calitativă ; cu alte cuvinte, constau în judecăţi care nu pot fi exprimate în ierarhii şi cifre. Domeniul cercetării narative ar trebui – şi poate – să lupte în continuare pentru o mai bună practică, aşa cum s-a stabilit prin evaluarea consensuală ; cu toate acestea, prin însăşi natura sa, rezultatele obţinute nu pot fi reduse cu nici un chip la simple formule sau valori numerice.

Pentru a recapitula cele spuse mai sus şi, de altfel, pe parcursul întregii cărţi, afirmăm cu tărie că există studii narative bune şi studii narative proaste. Există modalităţi de învăţare şi de îmbunătăţire a abilităţilor de lectură, analiză şi interpretare a poveştilor vieţii. Cu toate acestea, studiile narative nu sunt, la modul absolut, mai bune decât cele statistice sau experimentale. Fiecare abordare se dovedeşte a fi mai potrivită în unele situaţii şi mai puţin potrivită în altele ; lectura şi interpretarea pot fi realizate în

multe feluri. Aşa cum spuneau Denzin şi Lincoln în lucrarea lor (1994) : „Procesele de analiză, evaluare şi interpretare nu sunt nici finale, nici mecanice. Ele sunt întotdeauna emergente, prea puţin predictibile şi neterminate" (p. 479).

Notă

1. Problema software-urilor pentru realizarea analizei de conţinut pe computer nu a fost inclusă pe lista celor studiate de noi în această carte. Din moment ce datele noastre narative au fost, toate, în ebraică, nu au existat programe computerizate care să ne ajute în această direcţie. Considerăm că această situaţie este oarecum o binecuvântare, fiindcă ne-a forţat să ne aplecăm asupra textelor fără nici un fel de ajutor tehnic. Pentru a afla mai multe despre conţinuturile computerizate şi analiza discursului, vezi Richards şi Richards (1994), care conţine şi o listă cu creatorii de software (p. 461). În plus, următoarele lucrări abordează şi ele analiza computerizată : Fielding şi Lee (1991), Miles şi Huberman (1994), Weitzman şi Miles (1995), Kelle, Prein şi Bird (1995).